

Kuinka minusta tuli kirjastonhoitaja

Matti Liinamaa

URN:NBN:fi-fe201309135867

Julkaistu Kansalliskirjaston Doria-verkkopalvelussa
Helsinki, 2013

Sisällys

Helsingin yliopiston kirjasto	6
Perinteet	6
Työurani [HYK:n] pääkirjastossa: ensimmäinen jakso 1947–52	8
Ydinjoukko: kirjaston vakinaisia virkailijoita	9
Aikalaisia: tulokkaita ensimmäisiltä harjoitteluvuosiltani	10
Börje Oinas.....	11
Toinen jakso: 1954–56	13
ASLA-stipendiaattina 1956–57.....	14
Kolmas jakso pääkirjastossa 1957–60: K.-E. Henriksson	15
Humanististen aikakauslehtien yhteisluettelo.....	16
Vuosikymmen Tampereella 1960-69: korkeakoulukaupungiksi.....	18
Tampereen tieteellinen kirjasto (heinäkuu 1960 – toukokuu 1965)	18
Luonnontieteellis-teknillinen kirjasto (kesäkuu 1965 – tammikuu 1970): Tampereen teknillisen korkeakoulun kirjaston alkuvaiheet	20
Oheistoimia 60-luvulla	21
Telex	22
Perustutkimusohjelma	23
Ylioppilaskunnan kirjasto 1975-79.....	24
Kaarlo Lausti ja Domuksen kirjastotalo	24
Valtion haltuun: Ylioppilaskunnan kirjastosta Opiskelijakirjastoksi.....	25
Tilat ja niiden mitoitus.....	25
Kirjastosta osastoksi	26
”Yrityksen ja erehdyksen kautta”: tieteellisten kirjastojen keskitetyn automatisoinnin alku ...	27
HYK:n osastoksi 1.1.1974.....	29
Säätytalo.....	31
Tieteellisten seurain kirjasto 1975-79	33
Valtuuskunta ja sen työvaliokunta	34
Organisaation tarkistus	35
Tutustuminen.....	35
”Luonnontieteellisen kirjastoyksikön perusta”	36
TSK ja HYK	37
Tilapäisiä tiloja Säätytalon korjauksen ajaksi.....	39

Opetusministeriö kiirehtii	39
Valtioneuvoston päätös 28.6.1978	40
Tieteiden talo	41
Muut humanistiset seurat	41
Vaihtokeskusosasto.....	42
Palapelin loppu	43
Matkalla Kumpulaan	43
Muutto.....	44
Arkistot	45
Toinen totuus TSK:sta.....	46
Oheistoimia 70-luvulla	47
Kotimaisen kaukopalvelun opas	47
Kirjastojen omavaraisuudesta kirjallisuuden saatavuuteen	47
Virkatutkinto	48
Koleasta Moskovasta keväiseen Leningradiin	48
1979-1992: Kun kaikki tarpeellinen kirjallisuus ei enää mahtunut yhden katon alle eikä vielä taskuun.....	50
Luonnontieteiden kirjasto H4	50
Auratalo	51
Resurssit	52
HYK	52
Matemaattis-luonnontieteellinen osasto.....	53
MI-osaston kirjastot	54
Käyttäjärühmät	56
Keskuskirjastokysymys	57
Pysähtyneisyyden aika – puolin ja toisin	57
Kirjastotekninen työryhmä pyytää eroa.....	58
Vuosi pääkirjastossa 1984–85.....	58
Auratalosta Vallilaan 1987	59
Harvennushakkuut.....	59
Kumpula.....	63
Viikin suunnitelmat	64
LYHENTEITÄ	65

Kuinka minusta tuli kirjastonhoitaja

on alun perin kirjoitettu kokoamani monistesarjan *Sukutarinoita jälkipolville* osaksi 30, eikä sarjan tätä osaa ole levitetty muille kuin työtovereille ja ystäville, joilta olen pyytänyt apua tietojen tarkistamisessa.

Tekstissäni on jälkiviisauden makua. Olen yrittänyt muistaa, että olen ollut eläkkeellä jo 20 vuotta, ja että kirjastotoiminta on tänä aikana radikaalisti muuttunut. Yritän parhaani mukaan pysytellä viime vuosituhannen puolella. Faktoja olen jonkin verran tarkistanut pöytäkirjoista ja vuosiraporteista, taustatietoja keräilty *Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehestä*, *Signumista* ja *Tieteessä tapahtuu* -lehdestä.

Monia työtovereita olen puhuttanut, muutamat ovat kommentoineet tekstiä luonnosvaiheessa.

Parhaimmat kiitokseni kaikille!

Matti Liinamaa, 2013

Helsingin yliopiston kirjasto

Keppi menee, sanoin parivuotiaana ja yritin ottaa kynn kiinni. Näin minulle on kerrottu. Kun luulen muistavani myös paikan kotikouluni seinänvierellä, tämä voisi olla oma muistikuvani. Joka tapauksessa uskon, että minua on tuolloin oikeasti peloteltu. Muuta pelottelua en lapsuudestani muista, eivätkä vanhempani olleet mitenkään arkoja. Miksi minusta tuli ujo ja estynyt, hidaspuheinen, varovainen? Elinikäinen marginaali-ihminen. Kuka hyvänsä voi sanoa itsestään noin. Mutta minulla oli luontaiset taipumukset kirjastoalalle.

Keväällä 1945 sota Euroopassa päättyi ja tulin ylioppilaaksi Helsingin suomalaisesta yhteiskoulusta kohtuullisin arvosanoin. Minulla ei ollut selviä tulevaisuudensuunnitelmia. Olen kuitenkin ollut ikäni hyväonninen. Enoni Emerik Olsoni oli vanhempi alikirjastonhoitaja – masentavampaa virkanimikettä en ole koskaan keksinyt, jollei nyt nuorempi alikirjastonhoitaja ap. – Helsingin yliopiston kirjastossa (jatkossa myös HYK tai Hykki) ja silloin Fennican vt. päällikkö. Pidän kirjoista, siksi pyrin HYK:hon harjoittelijaksi samoihin aikoihin kuin aloitin opintoni yliopistossa. Olin varmaan ensi kertaa sisällä yliopiston kirjastossa ja ehkä yhdessä Emerikin kanssa ylikirjastonhoitaja Tudeerin puheilla saadakseni nimeni harjoittelijoiksi pyrkivien kirjaan.

Kahden vuoden päästä sain kutsun aloittaa harjoittelun, vähän alle 20-vuotiaana. Sillä välin olin yliopistossa saanut koulupohjalta suoritetuksi pakolliset latinan ja saksan pro exercitiot sekä lisäksi yhden approbaturin. Noihin aikoihin kohtasin Yrjönkadun uimahallin saunassa SYK:n rehtorin FT A. A. Koskenjaakon eli Kuufun, joka kohteliaasti kysyi minulta, olenko jo valmistunut. En voinut vastata muuta kuin etten vielä. Siihen meni vielä 7–8 vuotta.

60-vuotispäiväkseni yliopiston kirjasto julkaisi tyylikkään ja asiapitoisen juhlakirjan *Muuttuva kirjasto*, jonka toimituskunnan muodostivat pitkäaikaiset työtoverini Annikki Hokynar, Irmeli Hovi, Sisko Hyvämäki ja Maija Oksa. Kirja alkaa Eeva Mäkelä-Henrikssonin tarkalla kuvauksella ”Muistoja harjoittelusta ja amanuenssitutkinnon suorittamisesta Helsingin yliopiston kirjastossa 1940-luvun jälkipuoliskolla”. Eeva oli minua vuotta vanhempi ja aloitti harjoittelunsa vuoden ennen minua, 9.9.1946 klo 10. Hän oli tunnollinen ja aikaansaapa, suoritti sekä FK-tutkinnon että kirjaston amanuenssitutkinnon neljässä vuodessa, oli vt. amanuenssi jo 1947 lopulta lähtien ja sai määräyksen amanuenssin toimeen 1.12.1949.

Olimme kumpikin aloittaneet opiskelun yliopistossa syksyllä 1945. Suoritin FK-tutkinnon sekä amanuenssitutkinnon 1955 ja olin väliin harjoittelijana, väliin vt. amanuenssina vuoteen 1959. Muistoni harjoitteluajasta ovat utuisempia kuin Eevan. Kai 1949 alkaen olin vaihtelevien muiden tehtävien ohessa lukusalipäivystäjänä, jossakin vaiheessa melko säännöllisesti iltavuorossa klo 18–21. Eeva vietti iltansa kirjastossa ja kävimme usein yhdessä pöytäkahvilassa ennen iltavuoron alkua. Jonkin aikaa meillä oli avaimetkin pöytäkahvilan porttikäytävän sivuoveen, mikä lyhensi matkaa. Eräänä iltana Eeva tarjosi minulle kahvit ja meni seuraavana päivänä naimisiin Karl-Erik Henrikssonin kanssa.

Perinteet

Eevan ”Muistoja Emerik Olsonista hänen 100-vuotissyntymäpäivänään 11. helmikuuta 1987” (*Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti*, 1/1987) täydentää kuvaa nuoren harjoittelijan maailman avartumisesta. Olen poiminut sen kokoamani sarjan *Sukutarinoita jälkipolville* numeroon 15, ”Emerik Olsoni 1887–1971”, samoin kuin pitkäaikaisen työtoverin FT h.c. Henrik Grönroosin seikkaperäisen muistokirjoituksen, joka on julkaistu *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* -lehdessä 1972. Emerik jäi eläkkeelle syksyllä 1950 ja ehdimme olla samaan ai-

kaan työssä HYK:ssä noin kaksi vuotta. Noina vuosina ehdin kuulla tai nähdä vain pienen osan siitä, mitä muistelmat kirjastosta ja sen ihmisistä kertovat. Silti parin vuoden keskustelut Emerikin kanssa sitoivat minut HYK:hon ja sen historiaan. Jotakin tuosta ajasta olen kirjoittanut myös em. sukutarinaan.

Eino Nivanka on oman juhlakirjansa *Otium sapientis. Esseitä kirjasta ja kirjastoista* (1980) useassa luvussa kuvaillut paljon värikkäämmiin nuoruusvuosiensa varttuneita kollegoja. HYK:n lainaustoimiston entisen harjoittelijan silmin ehkä vaikuttavin hahmo on 30-luvun lainaustoimiston urbaani esimies, vanhempi alikirjastonhoitaja Hjalmar Lenning, jota vielä 40-luvulla silloin tällöin muisteltiin. Päätoimensa ohessa Lenning oli 1902–05 myös uuden Tieteellisten seurain kirjaston kirjastonhoitaja, aikajärjestyksessä toinen.

Aivan erilainen oli ihmisarka Alexander Boldt, joka katosi kirjaston yleisön näkyvistä jo 20-luvun lopulla; hänen lukuisia omakustanteitaan muistan siivonneeni joskus alkuvuosina (ne näyte-kappaleet, joita silloin otin talteen, olen luultavasti myöhemmin hävittänyt). Alexander Boldt oli pitkän veljessarjan nuorin, Johannes Öhquist luonnehtii muistelmissaan lyhyesti jokaista, mutta pisimpään opiskelutoveriaan ja ystäväänsä Jean Boldtia.

"Keisarillisen Suomen Aleksanterin yliopiston yleinen kirjasto --- oli keskeisempi ja monipuolisempi kulttuurilaitos kuin myöhemmin konsanaan. Ainakin siten mitaten, että palvelu yliopiston kirjastossa näyttää yleisesti kuuluneen nuoren kulttuurieliitin sivistykselliseen kasvuohjelmaan."

Näin sanoo Heikki Kaukoranta kolmen tämän nuoren eliitin jäsenen nimellä Tre herrar, Kolme herraa, kirjoittamista, kirjastoon ja sen vaiheille sijoitetuista tarinoista. Herrat esiintyvät tarinoissa myös itse niminään Nässellöf, Söderholm ja Mélon. Corpwieth-aineiston kokoaminen, toimittaminen ja suomentaminen on kulttuuriteko. *Herra Corpwieth, herrasmiessalapoliisi ja Kaksoisolennon arvoitus* (2003) ovat nyt, vajaa vuosisata kirjoittamisensa jälkeen, ensi kertaa yksissä kansissa, suomentajan kommentein ja huolella valituin valokuvin koko kansan saatavissa.

Useat vanhat herrat, joita lainaustoimistossa joutui 1940-luvun lopulla palvelemaan, olivat aikanaan palvelleet yliopiston kirjastossa, jo ennen Corpwieth-vuosia tai niiden jälkeen. Parhaiten on mieleeni jäänyt melkein sokea Yrjö Hirn (1870–1952), kirjaston amanuenssi 1894–1910, kupolialin pöydän ääressä, vierellään ääneen lukijana avustava tytär Marta Hirn. Yrjö Hirniltä olen oppinut, miten oivallinen ilmaisu on Suurkiitos!

Herra Corpwiethiakaan ei ole maailman mullistuksissa tykkänään unohdettu. Emerik Olsoni, vaikka olikin 1910-luvun poissa Hykistä, on vuoden 1966 *Jouluhykissä*, kirjaston henkilökuntalehdessä nimennyt avainhenkilöt. Göran Stjernschantzin artikkeli "Herr Corpwieth och hans vänner på gamla UB 1914–16", *Opusculum* -lehden ensimmäisessä numerossa (1, 1981, s. 28–41) lienee ainoa, mitä asiasta on varsinaisesti sittemmin julkaistu.

Monet herra C:n ystävät olivat HYK:hon tullessani 1947 vielä elossa, muutamat vielä työssäkin:

Herra Corpwieth itse, Holger Nohrström kuoli Fennican päällikkönä 1939, mutta rouva Karin Nohrström teki eteläsalissa vielä vuosia konekirjoitustöitä.

Kolmesta herrasta *Nässellöf*, Emil Hasselblatt (1874–1954) vieraili eläkeläisenä usein HYK:ssa, ehkä *Lisäluetteloa* yhä tekevää puolisoaan Iris Roos-Hasselblattia avustamassa.

Söderholm, Henning Söderhjelm (1888–1968) oli muuttanut Ruotsiin jo 20-luvulla, mutta Söderhjelmiä kunnianarvoisaa sukua edusti ulkomaisessa osastossa Elisabeth (Lixe) Ringbom.

Mélon, professori Olaf Homén kuoli 1949, häntä en tiedä koskaan tavanneeni.

Bergdahl, Ragnar Dahlberg (1877–1950) oli eläkkeellä; hän jatkoi inkunaabelitutkimustaan rotundan toisessa kerroksessa; sympaattinen vanha herra.

Nikkarinen, Simo Pakarinen paimensi vapaakappaletuomistoa, muistaakseni vielä silloin Anatomian laitoksen tiloissa, joiden ovella yhä lukee *Hic locus est ubi mors gaudet succurrere vitae*.

Råskjöld, Arne Jörgensen oli kuollut vuosia sitten, mutta rouva Märta Jörgensen kirjoitti ennen jäämistään eläkkeelle 1959 puhtaaksi monia tekstejäni, viimeisten joukossa mm. parisataasiivisen HYK:n humanististen aikakauslehtien luettelon aineistoa, valtakunnallisen *Humanististen aikakauslehtien yhteisluettelon* esivaiheena.

Tuohon aikaan harjoittelijatkin ainakin alkuun teittivät toisiaan, titteleitä ei unohdettu, vanhemmat viranhaltijat saattoivat tehdä sinunkaupat. Etunimiä ei tarvinnutkaan tietää: sanottiin aina rouva Jörgensen, rouva Nohrström, rouva Tammelin.

Työurani [HYK:n] pääkirjastossa: ensimmäinen jakso 1947–52

Työurani HYK:n pääkirjastossa jakautui kolmeen jaksoon 1947–60, yhteensä 8 vuotta harjoittelijana, josta kuitenkin vt. amanuessina 5 ½ vuotta sekä vuoden amanuessina. Ensimmäisen jakson olin palvelutoimiston kirjoissa, alkuun lainaustoimistossa, noin vuodesta 1950 myös lukusalipäivystäjänä. Koko kirjastossa taisi olla puolen sataa työntekijää, harjoittelijat mukaan luettuna. Kirjaston slaavilainen osasto, *Slavica* oli silloin kirkon toisella puolen, Snellmaninkatu 3:ssa, talossa jossa on nyt yliopiston museo Arppeanum. Rehtorinkertomus kertoi siihen aikaan jopa harjoittelijoiden tehtävistä.

Useimpien ura alkoi lainaustoimistosta: kotilaina-asiakkaiden palvelusta sekä lukusalilainatilausten etsimisestä. Lukusalitilaukset kulkivat kokeneemman lukusalipäivystäjän kautta, kotilainojen puolella taustatukena oli lainaustoimiston päällikkö, useimmiten kaikkietävä Henrik Grönroos, sikäli kuin oli paikalla. Avokokoelmaa ei ollut, pääosa kokoelmista sijaitsi kirjastotalossa. Kuusikerroksisen rotundan portaita ylös ja alas juokseminen oli hyvää kuntoliikuntaa. Toiminta jatkui suurin piirtein tähän tapaan ensimmäisen viisivuotisen harjoittelukauteni 1947–52 vanhan kirjastotalon puitteissa. Kun kahden vuoden katkon jälkeen palasin syksyllä 1954, tilojen kasvusta johtuvat toiminnan radikaalit muutokset olivat jo alkaneet.

Osastorajat eivät olleet kovin jyrkät ainakaan näiden muutosten ja kasvun vuosina. Harjoittelijat saivat hoitaa erilaisia kertaluontoisia tehtäviä. Minulla on melko hatara kuva siitä, mitä olen näinä vuosina päivystyksen ohessa puuhaillut. Monitoiminen Henriksson hoiti 1950-luvun alussa tilattavien ASLA-kirjojen valintaa, muistan avustaneeni häntä tilausten tarkistamisessa. Alkuvuosilta muistan yhden aikaansaannokseni Walter Appelqvistin vastatessa sinä kesänä lainaustoimistosta: kotilainakuittien vuotuisen revision yksinkertaistamisen. Lainaustoimisto oli aiemmin hiljaisimpaan kesäaikaan viikon tai pari suljettuna lainaajankuittien ja kirjankuittien vertailun takia. Pieni muutos supisti tarvittavan ajan alle puoleen.

Sotavuosina evakuoituiden kokoelmat oli palautettu sodan päättymisen jälkeen, mutta kokoelmien kasvun vuoksi erilaisia siirtoja tehtiin jatkuvasti, yleensä opiskelijapoikia apuvoimina.

Luetteloimattomien ulkomaisten väitöskirjojen kokoelmaa, vuotuinen kartunta kai pari kolme tuhatta, hoidin ehkä vuodesta 1950. Muistaakseni julkaisuvaihtoasioita hoiti tarkka Lisa Castrén ja Helsingin yliopiston väitöskirjat lienevät olleet lähtevän vaihtoaineiston suurin ryhmä.

Näihin aikoihin kirjasto sai käyttöönsä punaisen tiilirakennuksen Liisankadun ja Snellmaninkadun kulmassa, jossa väitöskirjojen ja vähän käytettyjen vanhojen sarjojen lisäksi myös kirjaston sitomo oli pitkään, alkuun Vilho Särmän, hänen kuoltuaan kai Knut Engblomin hoitamana. Fennican esimieheksi 1949 valittu Jorma Vallinkoski ehdotti jossakin vaiheessa minulle siirtymistä kotimaiseen osastoon. Vastasin hänelle jokseenkin epäkohteliaasti, että menisin mieluummin ulkomaiseen osastoon kuin Fennican tapaiseen umpioon.

Ei Fennicassa mitään vikaa ollut, olin siihen aikaan vain enemmän kiinnostunut englannista ja amerikan kielistä, kun en niitä ollut koulussa lukenut. Opettajina alkuun Agatha Christie, Raymond Chandler ja muut, sitten rauhallisina iltapäivystysaikoina lehtien uudet numerot: *Atlantic Monthly*, *Harper's Magazine* ynnä muut.

Ydinjoukko: kirjaston vakinaisia virkailijoita

Kirjaston vakinaisten viranhaltijoiden ydinjoukko oli vuosisadan ensi kymmenellä syntyneitä, eri tavoin kiinnostavia:

Inga Lohikoski hoiti ulkomaisen osaston sidotusta. Häneltä pyysin ja sain hyödyllistä yksityisopetusta: kuinka sitojanlähetys valmistetaan ja sidotut tarkastetaan. Inga taisi olla viimeinen ilman korkeakoulututkintoa vanhemmaksi alikirjastonhoitajaksi edennyttä.

Dolly Ölander oli silloin Fennican värikkäin ja ehkä kuuluvinkin hahmo. ”Suurenmoiset emännänominaisuudet tekivät hänestä ainoan ajateltavissa olevan pääemännän niihin moniin ’nyytikesteinä’ järjestettäviin tilaisuuksiin --- yliopiston kirjastossa milloin pikkujoulun, milloin jonkun vierailijan kunniaksi --- mm. 27.4.48 tri T. Klebergin esitelmävierailun johdosta. Ja vieraat vakuuttivat, etteivät he koskaan ole olleet niin hauskoissa kirjastojuhlissa ---”, kirjoitti Laura Vöry Suomen tieteellisen kirjastoseuran 50-vuotisjuhlakirjaan 1979.

”Se vanha merimetso”, sanoi Seppo Nummi FT h.c. Toini Melanderista, arkkiveisujen tutkijasta. En muista, puhuiko hän silloin säveltäjänä vai Sibeliuksen akatemian kirjaston työntekijänä.

Sune Orell (1896–1989), vanhempi alikirjastonhoitaja Fennicassa, hoiti sanomalehtikokoelmaa ja nuotteja. Hän asui yhdessä iäkkään äitinsä kanssa, hieman hoitamattomana asultaan. Äidin kuoltua hän nuortui kaikin puolin. Sune oli erinomainen stilisti. Pieni näyte siitä on *HYK:n tiedotuslehdessä* 4/1981 julkaistu ”Från mina tidigaste år på universitetsbiblioteket”. Hän ruotsinsi tekstejäni, ainakin parin kirjan esipuheet. Hänen yksityiselämästään ei tiedetty paljoa. Taiteen keräilijäksi hän paljastui vasta elämänsä lopulla, kun hän – julkisuutta karttaen – lahjoitti 35 tunnettujen maalarien teosta Helsingin kaupunginmuseolle.

Vanhin vielä elossa ja voimissaan oleva työtoveri ja hyvä ystävä ensimmäiseltä harjoittelujaksoltani on Lea Timonen (1917–). Hän tuli HYK:hon harjoittelijaksi 1941 ja palveli lainaustoimistossa 1950-luvun alkuun amanuenssina, siirtyi sitten Kulosaaren yhteiskouluun äidinkielen opettajaksi, jota oppilaat eivät ole unohtaneet. Hän on välitön karjalainen, jonka kautta olen tavannut Elli Tompurin. Tämän muistelmien jollakin osalla oli kiire painoon. Lean kanssa olim-

me illan tai pari kirjoittamassa viimeisiä tekstejä puhtaaksi. Lean isä, kouluneuvos Lauri Pelkonen, oli Emerikin ystäviä, Laatokan rannoilta nuoruuden ajoilta.

Viihdyin kirjastossa ilmeisen hyvin. Harjoitteluvuosiani muistelllessani yllätyin, miten valoisilta ne nyt tuntuvat: tunsin olleeni vapaa kuin taivaan lintu ja päässeeni harrastamaan monenlaisia mielenkiintoisia asioita ilman raskasta vastuuta tai ahdistavia deadlineja. Työtovereillakin oli osuutensa tähän.

Aikalaisia: tulokkaita ensimmäisiltä harjoitteluvuosiltani

1947 Pekka Raittila (1923–90), kevästä 1947, kai tuorein harjoittelija ennen minua, sittemmin hyvä ystäväni. Vuosia myöhemmin hän sattui käymään meillä kotona, kun mietimme pojallemme nimeä. Hänen lähdettyään isosisko Laura, 3 v, ehdotti nimeksi Pekka Raittila. Kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastonhoitaja 1954–64, kirkkohistorian apulaisprofessori.

Aloitin harjoitteluni 17.9.1947, seuraavat ovat siis minua nuorempaa kirjastosukupolvea ainakin HYK:ssa.

1948 Kaarina Kotiranta (1928–2006), (välillä Winter), tuli järjestelyapulaiseksi, eteni kirjastoapulaiseksi, 40 vuoden ura Fennicassa sekä hankinta- ja luettelointiosastossa, monia erikoistehtäviä, *Signum* 8/2000.

Pertti Viljanen tuli näihin aikoihin vapaakappaletöihin, joka vuosien mittaan muutti talosta toiseen.

Maj-Lis Holmström, sympaattinen filologi, oli pari vuotta HYK:ssa, sitten yleisissä kirjastoissa Helsingin ulkopuolella.

Marjatta Soisalon-Soininen (1923–2006), etäserkkuni puoliso, siirtyi melko pian lainaustoimistosta sisätöihin, sittemmin bibliografisen osaston toimistopäällikkö.

1949 Oili Mäki (1925–2011), o.s. Muru, temperamenttinen evakkotyttö Mantsinsaarrelta, HYK:ssa harjoittelija 1949–53, kirj.tutk. 1952, tekstiilitaiteilija, professori h.c., lienee ulkomailla tunnetumpi kuin Suomessa.

Irma Nummiala (1919–), kirj.tutk. YKK 1947, harj. ja vt. aman. HYK 1949–53, vanh. alik.hoit. JYK 1968–82. Suoraviivaisen tervejärkinen, Aila Lassilan ystävä, nekrologi: *Signum* 8/2000.

Jussi Kurikka (1926–80), luokkatoverini rinnakkaisluokalla SYK:ssa, ylläpiti esitelmäkerhoa kouluvuosien jälkeenkin. FK 1955, josta alkaen kuolemaansa asti HYK:ssa. Monitietoinen perfektionisti, bibliografi ja bibliofiili, kokenut toimittaja. Lapsenmieltä. *HYK:n tiedotuslehti* 6/1980.

Eeva-Liisa Raekallio. Ajattelin siihen aikaan, että yli viisikymppiset ihmiset olivat jokseenkin tarpeettomia. Eeva-Liisa kertoi tropiikin heimosta, jolla oli käytössä vuotuinen testi: kuka ei enää päässyt puuhun, poistui vapaaehtoisesti. Raekalliot kuolivat varhain, mutta tytär Tekla, jota en tuntenut, jatkoi myöhemmin HYK:ssa.

Osmo Hormia (1926–83). Tunsin kyllä Hormian veljekset, mutta en muista Osmoa HYK:sta, hän aloitti kai suoraan Fennicassa ja siirtyi sittemmin Ruotsiin.

1950 Paavo Lamminen (1926–80), FM 1951, amanuenssi HYK:ssa 1953–60, sitten valtiotiet. tiedekunnan kirj.hoit. –1971. *HYK:n tiedotuslehti* 6/1980.

Gerd Burjam (1928–2007), suloinen Kirsikankukka (Lea Timosen ristimä), kaksi vuotta HYK:ssa, sitten Tanskaan Kongelige bibliotekiin. Joulukuun 1980 stipendiaattina HYK:ssa, KB:n kaukopalvelun johtajana, *HYK:n tiedotuslehti*, not 1 ja 4/1981.

Kaija Myllyniemi (1913–80), o.s. Suolahti, FK 1950, HYK:ssa 1950–77, nuor. alikirj.hoit., pääosin yleisöpalvelutehtävissä, *HYK:n tiedotuslehti* 3/1980.

Benita v. Pruschewsky (1911–2002), FL 1959, ura Slavicassa, eläkkeelle 1975. Ikonimaalari, puolisoni Inarin ystäviä, *HYK:n tiedotuslehti* 3/2002.

Keijo Komppa (1928–2009), harjoittelijavuosinaan Ylioppilasteatterissa, teatterineuvos.

Liisa Kahma, muistikuvani etäisiltä vuosikymmeniltä: aito blondi Pitkäsillan tuolta puolen, aina yhtä vilpittömästi hämmästynyt; nyt Sibelius-puiston vaiheilla mustatukkainen, hieman kutistunut, ehkä ei enää yksin kadulla liikkuva tyylikäs daami.

Tästä nuoresta polvesta lienevät Pertti Viljanen ja Liisa Kahma vielä hengissä, muut ovat siirtyneet tuonpuoleiseen. Ainakin puolet edellä mainituista on ollut HYK:n palveluksessa kuolemaansa tai eläkkeelle siirtymiseen asti ja kolme neljänestä kaikista jäänyt kirjastoalalle. Corpwiethin aikaan vielä miesvoittoinen ala näyttää siis ainakin toisen maailmansodan vuosista saakka olleen selvästi naisvaltainen. Jätän pohtimatta, milloin mieskirjastonhoitajasta tulee uhanalainen. Kummajaisiahan toki on aina ollut, sukupuolesta riippumatta.

Börje Oinas

Vaatimattomuuteni ei riitä jättämään kertomatta, että yhdessä koulu- ja ammattitoverini Henri Bromsin kanssa loimme 1950-luvun alussa runoilija Börje Oinaan, jonka pienen runo- ja suomenoskokoelman *Kanapea* painatimme uuden vuosituhannen alussa. Tästä runokokoelmasta on professori H. K. Riikonen kirjoittanut oppineen tutkielman ”Andreas Divus, Ezra Pound and the fate of Elpenor” (*Interlitteraria*, 13, vol. 1, 2008, s. 138–147), jonka ansiosta toivon Börje Oinaan löytävän sijansa kirjallisuudenhistoriassa.

Noihin aikoihin, kuutisenkymmentä vuotta sitten, syntyi myös autobiografinen tarina, josta seuraava, myöhemmin lyhennetty katkelma:

"KIRJASTO

Silmäiltyäni vielä kerran temppelein ylempiä osia, jotka tuntuivat häipyvän avaruuden siniväriin, nousin kahdeksan porrasaskelta ja saavuin ruskealle kaksiosai-

selle luukulle. Sen pinnalla saattoi havaita mitättömän mustan laatan. Tarina kertoi, vailla mieltä:

YLIOPISTON KIRJASTO / avoinna
arkisin / lukusali klo 9–9
lainaustoimisto klo 11–16

Seisoin kauan kivipermannolla luukun, tai havaintoni mukaan oikeammin luukujen sisäpuolella, nuuhkien. Hajulla oli merkillinen aseista riisuva voima, riisui kenkäni ja ripustin kauhtuneen nuttuni esi-isien pystyttämään telineeseen roikkumaan. Useat puristivat mutisten kättäni. Kammio oli tavattoman korkea, laessa näkyvän lasimaalausten peittämän räppänän ja muutaman nokisen, höyryvoimalla toimivan lyhdyn vain himmeästi valaisema. Näin useita pöytiä, tammea ja jalavaa, mutta kukaan ei tuntunut ajattelevan syömistä.

Tuijotin pitkään seinälle maalattua kukkoa. Uusi terapeuttinen ajattelu tuntui suosivan hämärää ja sen tuoksua.

Lähimpien pimeiden talvikuukausien aikana kiteytyi vakaumukseni uuden hoitomenetelmän etevämyydestä verrattuna perinteiseen koppihoidon, josta jo nuoresta iästäni huolimatta olin ehtinyt saada joukon epämieluisia muistoja. Tosin puhelin, tuo isoisien ajan kammottava keksintö, synkisti monta hetkeä, mutta eräänä iltapäivänä rikoin sen kenenkään näkemättä pannuhuoneesta löytämälläni kirveellä. -----

Vietin kirjastossa useita vuosia, ja tilani parani jonkin veran. Sitten ylteni puettiin pesemätön vanha pakkopaitani. Joskus ajattelen Kirsikankukkaa. "

Katkelman voisi tulkita peitetyksi protestiksi, muutosten toiveeksi, tuskin näkemykseksi kirjastosta suojatyöpaikkana. HYK:lla oli harjoitteluvuosina keskeinen sija elämässäni. Henrik Grönroos (1908–2007) oli lainaustoimiston ja lukusalin esimies pääosan harjoitteluajastani. Uskon että se vapauden tunne, josta edellä kirjoitin, oli suureksi osaksi hänen ansiotaan. Henrik oli osoittanut johtamis- ja organisointikykyä myös kirjastoasioissa sotavuosina ja niiden jälkeen. Hän oli kuitenkin puhdas tutkija, hallinto ei häntä kiinnostanut. Hän ei pyrkinyt muuttamaan maailmaa (niin kuin minä siihen aikaan), mutta ei toisaalta pyrkinyt muutoksia estämään.

Tutkijana hänellä oli huono onni. Prof. Gunnar Suolahden 1933 antama moderni väitöskirjan aihe ei kirjan valmistuttua vuosikymmenen työn ja parin sodan jälkeen 1949 kelvannut vanhakantaisille professoreille. En muista, että HYK:ssa olisi kuulteni paljoa puhuttu asiasta 60 vuotta sitten. Henrik ehti vielä puoli vuosisataa myöhemmin 1996 saada mittavan teoksensa aineiston julkaistuksi.¹ Kaarina Salan tekemä 70-vuotishaastattelu (*Signum*, 1/1978) ja nekrologi (*Bibliophilos*, 2007) sisältävät minulta unhoon jäänyttä tietoa.

Vanhoilla päivillään Henrik liikkui kaupungilla yksinkin varsin heikosta näöstä ja varsin korkeasta iästä huolimatta. Viimeisen kerran kävin häntä tapaamassa Folkhälsanin vanhainkodissa Ruskeasuolla noin vuoden ennen loppua. Kirjastoasiat eivät häntä enää kiinnostaneet, mutta muistojaan Lapin sodan loppuvaiheista keväällä 1945 ja paluustaan Saksan antautumisen jälkeen Norjan kautta hän vielä jaksoi kertoa.

---

¹Henrik Grönroos & Ann-Charlotte Nyman, *Boken i Finland. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland, 596.)*

Toinen jakso: 1954–56

Isäni kuoli keväällä 1952 ja olin lukuvuoden 1952–53 Anjalassa äitini tukena kaksiopettajaiseksi muuttuneen kansakoulun toisena opettajana. Vallinkoski otti minut HYK:hon takaisin kesällä 1954, ehdolla että ajan pari vuotta kasvattamani täysparran. Se ei ollut kynnyksikysymys.

Luultavasti olen jatkanut lukusalipäivystystä ja väitöskirjakokoelman hoitoa sekä ollut Lauri Hyrskkeen kanssa mukana erilaisissa kokoelmien siirroissa. Ylikirjastonhoitaja Lauri Tudeer oli jäänyt eläkkeelle 1954 ja viran vt. hoito oli parin vuoden ajan jaettu Paul Nybergin ja Jorma Vallinkosken kesken. Vallinkoski hoiti käynnissä olevat suuret muutostyöt. Fil.kandiksi valmistuin toukokuussa 1955. Amanuenssitutkinnon olen suorittanut joulun alla 1955. Opintokirjassani on merkintä, että 10 vuotta aikaisemmin olin suorittanut prof. Maliniemelle vanhojen käsialojen kurssin, mutta minulla ei ole mitään muistikuvaa muista amanuenssitutkinnon suorituksista.

Huomattavin urheilusuoritukseni HYK:ssa osuu myös näihin vuosiin. Kupolisalun kolmannen kerroksen kaiteiden varaan oli rakennettu välipohja kupolin kunnostuksen ajaksi. Keskellä sitä oli miehenmentävä reikä, josta roikkui tukeva köysi entisen lainaustiskin kohdalle. Mieleni teki kokeilla käsivoimiani. Ne juuri ja juuri riittivät tuohon liki 10 metrin kiipeämiseen.

Inari Oittinen tuli harjoittelijaksi syksyllä 1954. Aloimme seurustella joskus 1955 ja menimme naimisiin palattuani Amerikan-matkaltani syksyllä 1957. Inari päätti harjoittelun HYK:ssa marraskuussa 1959, mutta jatkoi kirjastouraansa Museoviraston kirjastossa palattuamme Tampereelta Helsinkiin 1970.

Vallinkoski ei varmaan koskaan unohtanut aiempaa Fennican väheksyntääni, mutta kiinteä yhteistyömme alkoi Porthanian valmistuessa syksyllä 1955. Tarkkaan ottaen niin, että Vallinkoski pyysi minulta ehdotusta ulkomaisen osaston väitöskirjojen luetteloimattoman, toista hyllykilometriä laajan kokoelman sijoittamisesta Porthanian alakellariin. Kun parin päivän päästä vein hänelle tarkan eritellyn sijoitusehdotuksen, tuloksena oli, että sain suunnitella koko kerroksen käytön ja sitten, yhdessä Lauri Hyrskkeen kanssa, päimentää koko muutto-operaation.

Slavica muutti samana talvena kokoelmansa Snellmaninkadulta Porthanian yläkellariin, mutta hoiti itse muuttonsa. Slavican henkilökunta sijoittui rotundan toiseen kerrokseen, mistä muutti Neitsytpolulle 1973. Satunnaiset työasiat hoituivat osaston suomalaisten virkailijoiden kanssa. En vielä silloin ollut kiinnostunut vanhasta Pietarista, enkä ajatellut, että Sergei Bulitsch ja Nina Hippius kuuluivat suuren naapurin kiintoisaan emigranttiälymystöön.

Väitöskirjatarina kaipaa lisäselvitystä. Minulla on 25-sivuinen moniste, kansiteksti: Matti Liinamaa, Väitöskirjat ja muut akateemiset julkaisut Helsingin yliopiston kirjastossa. Ulkomainen osasto. Helsinki 1956. En muista sen syntyhistoriaa, mutta se näyttää ulkomaisen osaston osalta liki valmiilta luonnokselta, sen jatkaminen kotimaisen osaston kokoelmiin näyttää jääneen kesken. Aineiston täytyi olla minulla valmiina Vallinkosken pyytäessä väitöskirjojen sijoitusehdotusta, muuten sitä ei parissa päivässä olisi syntynyt.

Jossakin vaiheessa väitöskirjat siirrettiin yliopiston hallintorakennukseen. Sieltä ne piti saada pois 1991, jolloin ne aiottiin hävittää, kun Kuopion varastokirjasto ei halunnut ottaa niitä luetteloimattomina vastaan. Nyt ne kuitenkin ovat Kuopiossa, aakkostettuina mutta luetteloimatta. – Vast'ikään kyselin Liisa Koskelta, kirjaston pitkäaikaiselta kaukopalveluvirkailijalta, onko painetuilla luetteloilla enää mitään käyttöä. Hämmästyin, kun Liisan työpöydällä oli em. väitös-

kirjaluetteloni, ja hän kertoi löytäneensä sen avulla tänäkin vuonna Kuopiosta pari väitöskirjaa, muutaman sadan tuhannen luetteloimattoman joukosta.

Atk-luetteloiden aikana kasvanut kirjastonhoitaja sanoo helposti kysyjälle, että kaikki kirjaston kokoelmat on luetteloitu yhteen tai toiseen tietokantaan. Tämä kuulostaa pahalta, negligoii historian, voi tuskin olla totta isossa kirjastossa. Toisaalta on paha sanoa, ettei kukaan tiedä, miten suuri osa vanhan kirjaston kokoelmista on luetteloimatta. Kaiken tiedon digitointi lisää tiedon määrää, kun yksittäistä merkkiä myöten kaikki voi jäljittää. Toisaalta tietokannat heikentävät kokoelmien tuntemusta. Kokoelmatiedon atomisoituessa luetteloiden selaaminen käy vaikeaksi. Kokoelmia pitkään hoitaneiden ihmisten poistuessa vaikkapa eläkkeelle heidän mukanaan katoaa arvaamaton määrä tietoa, josta osa voisi olla seuraajille arvokasta ja tallennettavissakin.

ASLA-stipendiaattina 1956–57

Toinen harjoittelujaksoni kesti kaksi vuotta, kesään 1956. Se päättyi, kun sain ASLA-stipendin lukuvuodeksi 1956–57 maineikkaan University of Chicagon Graduate Library Schooliin. Keskeytin palveluni HYK:ssa heinäkuussa 1956 ja palasin sinne marraskuussa 1957. Tällä kertaa ei huonosti leikatusta parrastani puhuttu mitään.

Runsaan vuoden kestäneestä, ainoasta Amerikan matkastani voisi kertoa paljonkin. Nämä olivat viimeisiä vuosia, jolloin Amerikkaan matkustettiin laivalla, puolisen sataa stipendiaattia yhtenä ryhmänä. Nämä hajotettiin New Yorkissa ehkä kuukauden pituiselle orientoitumiskurssille ulkomaisille opiskelijoille. Kolmen muun suomalaisen kanssa pääsin Bennington Collegeen, yhteen Uuden Englannin maineikkaista tyttökouluista. Vermontin siniset kukkulat ja katetut sillat, hyvä opetus ja retket mm. Tanglewoodiin eivät unohdu.

Ennen yliopiston lukukauden alkua olin pari viikkoa Washingtonissa serkkuni Karl-Emerik (Eme) Olsonin luona. Eme oli isänsä tavoin aloittanut kirjastouransa HYK:ssa ennen sotia, mutta siirtynyt pian sotien jälkeen perustamaan VTT:n tietopalvelua ja sieltä Yhdysvaltoihin, minne jäikin pysyvästi. Hän oli luontainen pr-mies, monet aikalaiset hänet muistavat. Vuonna 1956 Eme oli National Science Foundationin palveluksessa, hänen aktiivinen virolainen vaimonsa Elli Kongressin kirjastossa. Nelihenkinen perhe, Eme, Elli, Ellin äiti ja tytär, kommunikoi keskenään viidellä kielellä. Hieman arveluttava täyspartani sai joskus arvostustakin; kun kävimme sairaalassa Ellin äitiä katsomassa, minut noteerattiin ”poikanne, rabbi”.

Chicagon yliopisto oli perustettu 1890 John D. Rockefellerin varoilla kilpailemaan itärannikon Murattiliigan hienojen yksityisten yliopistojen kanssa. Se on jatkuvasti pysynyt Yhdysvaltojen yliopistojen kärkipäässä, siellä rakennettiin maailman ensimmäinen ydinreaktori, ja siellä on opettanut myös Barack Obama. Tähän mennessä yliopistoon on saatu sikäläisen laskutavan mukaan 85 Nobelin palkintoa (Chicagossa ollessani niitä oli noin 55), millä luvuilla yliopisto kilpailee toisesta sijasta Stanfordin kanssa, kärjessä on Harvard.

Graduate Library School perustettiin 1920-luvulla ensimmäisenä korkeakoulutason kirjastokouluna, yrityksenä saada tunnustetuksi, että kirjastonhoito on akateeminen ammatti, profession, ei lyhyellä harjoituksella hallittavissa oleva vocation. Koulun pyrkimyksenä oli kasvattaa kirjastonjohtajia. Atk-aika alkoi vasta muutamaa vuotta myöhemmin, dekaani vaihtui mediatutkijasta fyysikoksi 1962. Jatkoa en ole seurannut, mutta Graduate Library School lopetettiin 1990. Oppilaita oli puolensataa, opettajia tusinan verran.

Yritin perehtyä rakennussuunnitteluun, joululomalla kiersin katsomassa joitakin keskilämmen uusia kirjastorakennuksia, moduuliarkkitehtuuri tuntui järkevältä. Asuin International Housessa puolen tuhannen muun opiskelijan kanssa, puolet alkuasukkaita, puolet ulkomailta. Siellä oli jokseenkin aina seuraa tarjolla, ystäviäkin. Paras ystäväni oli intialainen matemaatikko K. R. Nagarajan, suomeksi kai käärmeiden kuningas, hieno ihminen, sittemmin matematiikan professori Madrasissa eli nykyisessä Chennaiassa. Ainakin alkuun opiskelin tiiviisti. Sittemmin totesin, ettei minulla ole lahjoja bridgen peluuseen: opin laskemaan valtit, mutta en arvioimaan kanssapelaajien käsiä.

Yliopiston lukuvuosi jakaantui neljään lukukauteen. Stipendini kattoi kolme lukukautta, anoin ja sain lukukauden lisää, kun en ollut varma M.A.-tutkinnon valmistumisesta kevääksi. Aluksi hyvät arvosanat laskivat jonkin verran keväeseen mennessä, mutta tutkinto valmistui kolmessa lukukaudessa. Kesälukukausi kauniissa joskin varsin lämpimässä Chicagossa lähellä Suomenlahden kokoista Lake Michigania ja opiskelu ilman paineita jätti mieluisan muiston. Jäin kaipaamaan pilkkopimeitä lämpimiä kesäöitä, Suomessa sellaiset ovat parhaimmillaankin vaalean haaleita.

Lukukauden päätyttyä ehdin vielä tehdä kolmen viikon matkan aivan uuteen maailmaan: bussilla Chicagosta New Orleansin kautta Meksikoon, siellä kiertomatkan pääkaupungista mm. Pueblaan, Oaxacaan, Taxcoon... Mexico Cityn silloin uusi yliopiston kirjastorakennus oli muraaleineen ulkopuolelta vaikuttavampi kuin sisältä.

Kolmas jakso pääkirjastossa 1957–60: K.-E. Henriksson

Suomeen palasin lokakuussa 1957, takaisin HYK:n ulkomaiseen osastoon marraskuussa, kirjaston uudisrakennustöiden äsken päätyttyä, aluksi vt. amanuenssiksi, sitten vakinaiseksi 1959. Sukupolvenvaihdos kirjaston johdossa oli päättymässä. Vallinkoski oli nimitetty ylikirjastonhoitajaksi marraskuussa 1956. Ulkomaisen osaston esimies Paul Nyberg jäi eläkkeelle syyskuussa 1957, vt:nä toimi Eino Nivanka vuoden verran, ja vakinaisena esimiehenä aloitti Karl-Erik Henriksson 20.11.1958. Paluuni jälkeen hain tuloksetta varmaan useampaakin vapautunutta kirjastonhoitajan virkaa.

Yliopiston hallinto lienee aina kamppaillut erilaisia akateemisia vapauksia ja yksilöllisiä pyrintöjä vastaan. Kirjasto osallistui tähän perustamalla 1959 *Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehd*n. Sisäiseen käyttöön monistettu lehti ilmestyi neljä kertaa vuodessa, 1. vuosikerta käsitti yhteensä 16 sivua. Nro 1 kertoo, että kirjediaari on otettu käyttöön 8 yksikössä, ja antaa tarkat ohjeet kuljetuksista sekä tarvikkeiden hankinnasta. Nro 2. Konsistorin 1951 antamia ohjeita viran- ja toimenhaltijain työajoista aletaan noudattaa kirjastossakin. Nro 3. 1.6.1959 otetaan käyttöön työkirjat, joihin on viikoittain musteella merkittävä tehtävät ym. ja kuukausittain esitettävä ne osaston esimiehelle tarkastettavaksi. Näin varmaan meneteltiin, mutta tästä rituaalista minulla ei ole minkäänlaista muistikuvaa.

Samassa numerossa kerrotaan myös, että ulkomaisessa osastossa on otettu käyttöön uusi aikakauslehtien hankintakortisto (Acme), jatkokortisto (Viscard) ja uusi tilauskortisto. Vuosikeran henkilöuutisista voi mainita kaksi: olen saanut nimityksen amanuenssiksi 20.5.1959 ja harjoittelijaksi on 1.9.1959 otettu hum. kand. Esko Häkli. Dolly Ölanderin suullinen arvio Eskosta harjoittelun alkuvuikoilta: "Han är utmärkt fiffig." Koska työskentelimme eri yksiköissä, ja muutin Tampereelle jo seuraavana keväänä, tutustuin paremmin Eskoon vasta muutamaa vuotta myöhemmin.

Rehtorinkertomuksen mukaan Benita v. Pruschewsky hoiti uusien ulkomaisten sarja- ja jatko-teosten käsittelyn helmikuun alkuun 1958, mistä minä jatkoin. Virallisesti Henriksson palasi HYK:hon ulkomaisen osaston päälliköksi marraskuussa 1958. Hän on kuitenkin ollut mukana asioissa ennen tätä. Minulla sattuu olemaan työkopio helmikuussa 1958 laatimastani ehdotuksesta jatkoteosten käsittelyksi ja Henrikssonin 23.2.1958 päivätyt kommentit siihen. Yksi ensimmäisistä muutoksista oli uuden sarjojen Viscard-rekisterin suunnittelu ja varsin suuritöinen alullepano. Luultavasti jo tässä vaiheessa myös elävien sarjojen kokoelmatiedot tarkistettiin tulevaa tietokantakonversiota varten. Muistaakseni työtä jatkoi Maija Peltomaa siirtyessani Tampereelle 1960.

Karl-Erik Henriksson oli poikkeuksellinen ihminen. Ehdin olla vain pari vuotta suoraan hänen alaisenaan HYK:n ulkomaisen osaston työrutiineja uudistettaessa, samaa työtä mitä tein useassa kirjastossa myöhemmin. Hän on vaikuttanut tulevaan uraani ehkä enemmän kuin kukaan muu. Olimme yhtä innostuneita Saul Steinbergin cartooneista, James Thurberista en ole ihan yhtä varma. Enkä Pogosta. Kritiikki kirjaston aiempaa hankintapolitiikkaa kohtaan saattoi olla purevaakin: *All världens sjöberättelser* HYK:ssa oli edelliselle sukupolvelle silmäterä, hänelle silmätikku. Henriksson ei ollut utopisti, vaikka hänen tavoitteenaan oli hankkia kirjallisuutta, jota kysytään sadan vuoden kuluttua.

Työskentely HYK:ssa johti helposti, huomaamattakin, myös omaa kirjastoa laaja-alaisempiin tehtäviin ja hankkeisiin, yhdistystoimintaan, työryhmiin ja toimikuntiin. Yksi asia johti toiseen. Suomen tieteelliseen kirjastoseuraan (STK) olen liittynyt näihin aikoihin, Suomen kirjallisuuspalvelun seuraan (Tietopalveluseura, nyk. Tietoasiantuntijat ry) myöhemmin, vaikka ei minusta tietoasiantuntijaa tullutkaan.

Humanististen aikakauslehtien yhteisluettelo

Jatkoteosten käsittelyn rinnalle sopi ulkomaisen osaston humanististen aikakauslehtien kokoelmatietojen tarkistaminen ja luettelon kokoaminen, minkä tein virkatyönä talvella 1959. Olin lupautunut toimittamaan *Humanististen aikakauslehtien yhteisluettelon*. Sen aineistosta runsas kolmannes, yli 2000 lehteä, oli HYK:ssa. Säästi sekä aikaa että työtä, kun HYK:n osuus toimitettiin valmiiksi ja 170-sivuinen monistettu luettelo lähetettiin joukolle suurimpia kirjastoja täydennettäväksi. Yhteisluettelon toimitustyön tein osaksi Helsingissä, osaksi Tampereella. Tähän päättyikin varsinainen työurani HYK:n pääkirjastossa, kolme jaksoa 1947–60, yhteensä yhdeksän vuotta.

Kolme asiantuntijaa, Karl-Erik Henriksson, Marjatta Myrberg ja Eero K. Neuvonen, kirjoittivat yhteisessä lausunnossaan Teknillisen korkeakoulun kirjastonhoitajan viran hakijoista 8.4.1968 julkaisuistani: ”Liinamaan pääteos on 525-sivuinen *Humanististen aikakauslehtien yhteisluettelo* (1961). Liinamaa laati tämän erinomaisen luotettavan ja käyttökelpoisen luettelon virka-ajan ulkopuolella hämmästyttävän lyhyessä ajassa.” Aineiston pääosa kerättiin 1959 ja pääosan toimitustyöstä tein ennen Tampereelle muuttoa kesällä 1960.

Muistan vielä, että toinen kansalliskirjastomme ÅAB oli ainoa, joka tietojen keruuvaiheessa oivalsi aiempia yhteisluetteloita tarkemmat toimitusperiaatteet. Professori Rolf Westman kirjoitti julkaisusta esittelyn, joka hyvin valaisee työn ongelmia: ”Humanistisk dokumentation”, *Finsk tidskrift*, 8/1961, s. 403–409. – Siv Storå sanoi ensi kertaa tavatessamme kohta 30 vuotta sitten: ”Ditt namn är ett begrepp hos oss i ÅAB”. Tokkopa enää sielläkään.

Muiden kausijulkaisuyhteisluetteloiden tavoin tämä julkaisu unohtui nopeasti atk-pohjaisten yhteisluetteloiden tultua käyttöön. Kokoelmia karsittaessa niillä saattoi vielä olla käyttöä, ehkä myös vanhojen kaukopalveluvirkailijoiden käsissä. Näihin aikoihin perustettiin myös yhteispohjoismainen aikakauslehtiluettelo *NOSP*, jota Pirkko Wegelius toimitti useita vuosia. Toimituksen siirryttyä Norjaan hanke kuihtui vähitellen.

Ihmisen muisti on epäluotettava, pikkuasioissakin. Kahdesta urani aikana saamastani kiitoksesta olen kuitenkin varma. Ensimmäisenä tai toisena harjoitteluvuoteni kirjaston pikkujoulun jälkeen ylikirjastonhoitaja Lauri Tudeer kiitti seuraavana päivänä ohi kulkiessaan lainaustoimistossa minua siitä, että olin pyytämättä osallistunut jälkien siivoukseen kupolialissa. Vuosikymmentä myöhemmin toinen, kun pidin huolta lukusalin järjestyksestä: tohtorit K.-E. Henriksson, Pentti Aalto ja Jaakko Suolahti olivat hengenheimolaisia. Pentti Aallolla oli runsaasti pitkäaikaisia lukusalilainoja. Henriksson kertoi minulle Aallon erityisesti ilahtuneen siitä, että järjestettyäni hänen lainoilleen väljemmän sijoituspaikan olin hänelle sanonut, että sitä kutsutaan 'hulujen kaapiksi'.

Kolmannesta asiasta en ole varma. Muistikuvani mukaan Jaakko Suolahti kirjoitti tittelikseen lainauskuiteihin poikkeuksetta 'opiskelij' ilman pistettä tai loppu-a:ta. Miksi näin ja vieläkö professorinakin?

Vuosikymmen Tampereella 1960-69: korkeakoulukaupungiksi

Tampereen tieteellinen kirjasto (heinäkuu 1960 – toukokuu 1965)

Vuosikymmenen vaihteessa hain useaakin vapautuvaa virkaa. Siinä opin, että valintojen tulos on usein arvaamaton. Emerik Olsonilla oli selkeä nelikenttämalli työntekijäin valintaa varten; hän ei kertonut, miten oli onnistunut sen käytössä:

fiksu ja ahkera	aiheuttaa työtä ja vaivaa
fiksu ja laiska	ok
tyhmä ja laiska	ei tee suurta vahinkoa
tyhmä ja ahkera	syytä varoa

Vanhoja papereita lukiessani olen alkanut ihmetellä, mihin näistä ryhmistä parhaiten sopisin.

Tampereella täytettiin 1960 melkein samaan aikaan kaksi johtavaa virkaa, kaupungin 1958 perustaman tieteellisen kirjaston kirjastonhoitajan virka sekä sinne siirtyvän Yhteiskunnallisen korkeakoulun kirjastonjohtajan toimi. YKK:n virasta kilpailimme pitkän ansioluettelon omaavan Arvo Seppälän kanssa. Pääsin ensi kierroksella tasaväkisessä äänestyksessä 1. ehdokassijalle, vaikka minulta puuttuikin vaadittu todistus konekirjoitustaidosta. Seppälä kirjoitti viisisivuisen valituksen, jossa vetosi mm. olemattomaan hallinnolliseen kokemukseeni ja konekirjoitustaitooni. En kommentoinut valitusta enkä myöskään hankkinut todistusta konekirjoitustaidosta, ja Seppälä sai toimen. Luonnollisesti minua harmitti häviö Arvo Seppälän kaltaiselle kilpailijalle. Myöhemmin olin kyllä tyytyväinen tulokseen. Tampereen yliopistosta olisin tuskin enää päässyt takaisin Helsinkiin.

En ollut hakenut Tampereen tieteellisen kirjaston kirjastonhoitajan virkaa, mutta Jorma Vallinkosken kehotuksesta ilmoittaudivin kuitenkin siihen halukkaaksi. *Aamulehti* kertoi 22.3.1960, että kirjaston hallituksen esitys ei kelvannut, vaan ”musta hevonen” eli minut valittiin. Tämän johdosta hallituksen puheenjohtaja, Helsingin yliopiston maantieteen dosentti tekn. tri Reino Ajo erosi. Hallituksen esittämän dipl.ins. Elin Törnuddin vikana oli liian korkea palkkavaatimus.

Kun YKK:n siirto Tampereelle oli jo päätetty ja keskeisenä tavoitteena tässä vaiheessa oli teknillisen korkeakoulun saaminen Tampereelle, olisi Ajon linja ollut parempi kuin kaupunginhallituksen. Ripeä ja aktiivinen Elin olisi ehtinyt rakentaa modernin tietopalvelulaitoksen ennen siirtymistään Helsingin teknillisen korkeakoulun kirjastonjohtajaksi 1968. Seuraajani Vesa Kauton muistelmissaan esittämistä kiitoksista päätellen ei valintani silti suurta vahinkoa aiheuttanut, ja Vesan Hervannassa läpi ajama ratkaisu eli keskitetty kirjasto näyttää edelleen toimivalta.²

Muistikirjoitukseni ”Tampereen tieteellinen kirjasto, 1955–1965” antaa kuvan, että tämä Tampereen korkeakouluyhdistyksen taholta 1955 lähtenyt hanke oli menestys³. Vesa kuitenkin liioittelee osuuttani; ainakin perustamisvaiheen osalta sen voisi rinnastaa kollega Mikko Mäkelän kuvaukseen osuudestaan Pirkkalaiskirjailijoiden toimintaan: hän kertoo olleensa kokoontumistilojen tarjoaja ja teenkeittäjä. Sen sijaan Vesan kiitokset tieteellisen kirjaston muulle henki-

² Vesa Kautto, ”Elämäni kirjastot.” Julkaisussa *Pilkkeitä kirjastosta*. Oulu 1999.

³ *Tammerkoski*, 1965: 11/12, s. 362–364; ruotsinkielinen versio ”Tammerfors vetenskapliga bibliotek och dess efterföljare”, *Tidskrift för dokumentation*, 1966:2, s. 17–21.

lökunnalle ovat ansaittuja: Tuula Vuorinen oli ensiluokkainen amanuenssi, hänen seuraajansa, pääosan urastaan Tampereen teknillisen yliopiston kirjastossa palvellut Kaija Jääskeläinen ansioitui myös oman kirjaston ulkopuolella.

Kaupunginvaltuusto vahvisti tieteellisen kirjaston johtosäännön 1956 ja kirjasto avattiin syksyllä 1958. Kukaan ei ole kertonut, mitä tapahtui parina vuotena ennen kirjaston avaamista, kuka tai ketkä suunnittelivat tulevan toiminnan ja hoitivat käytännön valmistelut. Mikko Mäkelä ja Ester Seppälä olivat melko varmasti mukana. Reino Ajon voi otaksua vaikuttaneen UDK-luokitusjärjestelmän valintaan.

Tullessani Tampereelle kesällä 1960, vajaat kaksi vuotta kirjaston avaamisesta, keskeiset valinnat oli tehty ja tuntuivat toimivan hyvin. Suurin ansio siitä kuulunee alusta saakka vt. kirjastonhoitajana toimineelle Ester Seppälälle. Ester toimi toista vuotta vt. kirjastohoitajana myös minun palattuani Helsinkiin 1970, seuraajani Vesa Kauton tulloon asti 1.9.1971.

Ester Seppälä (1911–2004) oli Finlaysonin puuvillatehtaan tyttöjä, ehkä nuorempana siellä luojan apulaisena (Ester sanoi, ettei voi varmasti tietää, onko luojan apulaisen yläpuolella muita kuin Luoja itse), opiskeli aikuisena, yo 1950, YTK 1956, kai kaupunginkirjastossa 1949 alkaen, opiskelunneuvoja 1956–58, mistä tehtävästä siirtyi Tampereen tieteellistä kirjastoa rakentamaan.

Tieteellisen kirjaston perustajat tulivat siis kaupunginkirjastosta. En tiedä, miksi näiden kirjastojen yhteistoiminta jäi melko vähäiseksi, ei siitä tosin käytännön haittaa syntynyt. Kokiko Mikko Mäkelä toisen kunnallisen kirjaston kilpailijaksi vai oliko henkilösuhteissa ongelmia?

Ester ja Mikko olivat luonteeltaan erilaisia. Voi kuvitella, että Mikon edeltäjät Tampereen kaupunginkirjaston johtajina, Raoul Palmgren ja Uuno Saarnio, kaksi varsin eksentristä älykköä, olisivat olleet Esterille luontaisempia malleja kuin maanläheinen ja käytännöllinen Mikko Mäkelä. Mikko oli taitava suhteiden rakentaja moneen suuntaan, Kirjastopalvelu oy:n liiketoiminnan alullepanijoita, Pirkkalaiskirjailijoiden toiminnan ylläpitäjä, mutta tuskin varsinainen intellektuelli. Ester oli perusdemari, mutta piilevä radikaali. Resignoituneena hän esitti iskulauseen ”Kaikkien puolueiden taantumukselliset, yhtykää!” Siinä syntyisi ehdoton enemmistö. Esterin ystäviin kuuluivat myös Raili Kauppi, Hilppa Kinos, Unto Kupiainen...

Syksyllä 1960 YKK:n muutettua Tampereelle Mikko kutsui kaupungin kolmen kirjaston henkilökunnan kokoukseen, jossa ehdotti yhteistoimintaa – saamatta Arvo Seppälältä kannatusta. Arvo oli ahkera mutta ei yhteistyöhaluinen. Karl-Erik Henriksson, Seppälän edeltäjä YKK:n kirjastonhoitajana, sanoi että hänen aikanaan kirjastonhoitajan huoneen ovi oli aina auki, Seppälän aikana aina kiinni. – Alkuvaiheessa yhteydet korkeakouluun olivat hyvät. YKK:n talousjohtajan Yrjö Silon (sittemmin hallintojohtaja ja kanslianeuvos) työhuone oli hyvän aikaa tieteellisessä kirjastossa. Hänet tavattiin päivittäin kirjaston kahvipöydässä.

Lääketiede otettiin kirjaston hankintaohjelmaan 1959. Vuoden 1962 alusta oli lääketieteellisellä osastolla oma hoitaja, joksi saatiin houkutelluksi silloinen Anneli Loimu, sittemmin Veilahti, nykyisin Luoma. Osaston toiminta kytkeytyi alusta saakka kiinteästi Tampereen uuden keskussairaalan toimintaan, jonka yhteydessä siitä kasvoi erillinen ja itsenäinen kirjasto. Sen myöhemmät vaiheet lääketieteellistä tiedekuntaa perustettaessa ja yliopiston yhteydessä eivät kuulu tämän tarinan puitteisiin. Alkuvuosina sen kehittämistä tuki aktiivisesti Aamulehden Vanha kamreeri, toimituspäällikkö Oiva Talvitie. Talvitien elämänohjeisiin kuului, että varsinkin kiistattomina pidettyjä totuuksia kannattaa epäillä.

Tieteellisellä kirjastolla oli johtokunta ja sillä ehti olla useita puheenjohtajia, joista parhaiten ovat mieleeni jääneet Veikko Veilahti (1926–94) ja Pentti Miettinen (1924–2007). Veilahti oli innostunut mutta lyhytpinnainen, Tampereen työväenopiston rehtori, vuodesta 1974 Tampereen yliopiston järjestöopin lehtori. Sakari Kiurun elämäkerran (*Aatteen mies. V. O. Veilahti arjen maailmassa*. Helsinki 1958) mukaan hän oli Tampereen aikanamme sos.dem. puolueen keskeinen ideologi.

Avaramielinen ja sosiaalisesti vireä Miettinen oli pappi, Tampereen keskussairaalan silmäosaston ylilääkäri ja kaupunginvaltuuston jäsen. Hän tuo mieleen suullisen asiantuntijalausuntonsa, että luoja onnistui muuten hienosti luomistyössään, mutta naisen alapään viimeistely jäi vähän kesken. – Tampereen vuosiini ei osunut kovinkaan monta virantäyttöä. Vaikutelmakseni jäi, että johtokunta sai yleensä päättää niistä vapaasti. Pari tapausta muistan, joissa päätös oli tehty etukäteen. Puheenjohtajasta riippui, minkä verran asioista keskusteltiin valmisteluvaiheessa.

Kirjaston monista harjoittelijoista on yhteys säilynyt kirjastouran jälkeen akvarellistiksi keskittyneeseen Mirja-Liisa (Miku) Sivulaan. Hän oli Tampereen aikanamme naimisissa Aapo Junkolan kanssa, ehkä kiintoisimman melko harvoista tamperelaisista ystävistämme. Aapo on juristi ja minulle liian älykäs. Ainakin *Lintujen ajasta* (1965) mainioihin muistelmiin (*Muistelus*. Hki 2001) minua on askarruttanut hänen näkemyksensä oikeuslaitoksen suhteesta lakiin ja oikeuteen. En vain tiedä, miksi sitä kutsua: sarkastiseksi, satiiriseksi, kynniseksi? – Kiintoisa historian henkilö oli Arvo ”Poika” Tuominen. Olimme Tampereen kaupungin tieteellisen julkaisurahaston toimikunnan jäseniä melkein vuosikymmenen, mutta emme kyllä muuten kohdanneet kokousten ulkopuolella.

Kollaasirunoilija-kirjastonhoitaja Kari Aronpuron kohtasin vain ohimennen. Minua ilahdutti Tampereen tieteellisen kirjaston monistetun lehtiyhteisluettelon sivujen 12–25 (tai niiden kääntöpuolten) uusiokäyttö hänen varhaisessa kirjassaan *Aperitiff – avoin kaupunki* (1965).

Luonnontieteellis-teknillinen kirjasto (kesäkuu 1965 – tammikuu 1970): Tampereen teknillisen korkeakoulun kirjaston alkuvaiheet

Tieteellistä kirjastoa perustettaessa ei ollut mahdollista saada valtionapua, mutta tilanne muuttui uuden kirjastolain tullessa voimaan 1962. Tällöin nousi kysymys, voidaanko tieteellistä kirjastoa pitää lain piiriin kuuluvana yleisenä kirjastona. Lääketieteellistä osastoa lukuun ottamatta kirjaston katsottiin täyttävän lain edellytykset.

Kaksi kynnystä oli vielä ylitettävä. Olin muodollisesti epäpätevä. Valtioneuvosto myönsi kuitenkin 12.8.1965 minulle erivapauden kouluhallituksen päätoimisia kirjastonhoitajia varten hyväksymän kirjastotutkimuksen suorittamisesta. Toiseksi kirjasto oli yhdistettävä kaupungin kirjastoon. Kun kaupungin kirjastolaitoksen uusi ohjesääntö saatiin vahvistetuksi, yhdistämispäätös voitiin panna täytäntöön toukokuussa 1965. Tähän päättyi Tampereen tieteellisen kirjaston tarina. Vajaan seitsemän vuoden aikana, lokakuusta 1958 toukokuuhun 1965, kirjasto antoi lähes 100.000 kotilainaa.

Vuosikymmenessä Tampereen kaupungin kulttuuriprojektit olivat edenneet nopeasti, kirjasto toimi sen mukana. YKK oli siirtynyt Tampereelle 1960 ja kasvanut kolme tiedekuntaa käsittäväksi, 1966 jo nimeltäänkin yliopistoksi. Tampereen teknillinen korkeakoulu perustettiin 1965 Helsingin teknillisen korkeakoulun sivukorkeakouluksi, johon 1968 perustettiin kirjastotoimikunta yhteistyöelimeksi kaupungin luonnontieteellis-teknillisen kirjaston (LTK) kanssa. Tämän nimi oli muuttunut 1965, sen oman hallituksen korvasi kaupungin kirjastolautakunta.

Muistelen Mikko Mäkelän ja kirjastolautakunnan tyytyneen valvomaan, että lyhytikäiseksi jäävä uusi yksikkö toimii kouluhallituksen hyväksymissä puitteissa. Kumpainkaan ei suuremmin puuttunut LTK:n toimintaan.

Tavoite oli kuitenkin selvä: vaikka alkuvaiheessa tieteelliseen kirjastoon oli hankittu myös YKK:n aloja tukevaa kirjallisuutta, hankintojen pääpaino oli alun alkaen tekniikan ja tekniikan perustieteiden puolella. YKK toi Helsingistä mukanaan oman kirjastonsa, teknillisen korkeakoulun kirjasto piti rakentaa Tampereella. Professoreiden ja kirjastonhoitajien näkemykset siitä, millainen on järjevä kirjasto-organisaatio, voivat olla hyvinkin etäällä toisistaan. Mitä paremmin LTK onnistui palvelemaan korkeakoulua, sitä paremmat mahdollisuudet kirjastonhoitajalla oli vaikuttaa tulevaan ratkaisuun. Valmiit mallit olivat kotimaassa vähissä. Helsingin teknillisen korkeakoulun kirjasto oli tuhoutunut pommituksissa 1944; kirjastonjohtaja Marjatta Myrberg keskittyi jälleenrakentamiseen ja jäi eläkkeelle 1967. Hänen seuraajansa Elin Törnudd aloitti uudistustyönsä Otaniemen rakenteilla olevassa kirjastossa 1968 lopulla.

LTK:n eväät eivät riittäneet pätevän tietopalveluyksikön rakentamiseen. Perinteisen kirjastopalvelun puolella edellytykset olivat paremmat. Vuodesta 1968 lähtien vähitellen kehittynyt yhteistyö korkeakoulun ja sen osastokirjastojen kanssa kasvoi, samoin kirjaston käyttö. Lainausjärjestelmä uusittiin 1967. Maakunnallista yhteistyötä, uutuus- ja yhteisluetteloita, lehti-kiertoa niin korkeakoululle kuin yrityskirjastoille jatkettiin. Monitieteinen seutusunnittelu aktivoitui 60-luvulla. Seutusunnitelmien liiton aloitteesta ryhdyttiin puuhaamaan alalle keskuskirjastoa, jonkin jo toimivan kirjaston puitteissa. Kun keskuskirjaston tehtävistä lupautuivat huolehtimaan Eduskunnan kirjasto ja LTK yhteistoiminnassa, tulivat sekä suunnittelun tekninen että taloudellinen puoli katetuksi, ja samalla saatiin vähäisin kustannuksin keskuskortisto sekä Helsinkiin että Tampereelle. Edellytykset eivät kuitenkaan riittäneet tietopalveluun, ja 1966 aloitettu työ päättyi 70-luvun puolella.

Teknilliset korkeakoulut olivat 1970-luvun alkuvuosiin kauppa- ja teollisuusministeriön alaisia. Neuvottelut LTK:n valtiollistamisesta alkoivat 1968 vaiheilla ja olivat pitkällä lähtiessäni, mutta päätökset siirtyivät 70-luvun puolelle.

Kirjaston käyttäjiä tapahtuvat muutokset varmastikin koskettivat enemmän siinä vaiheessa, kun yksiköt vähitellen siirtyivät Hervantaan, mutta silloin en enää ollut Tampereella. Kaupungilla oli puolensa, mutta silti kaipasimme takaisin Helsinkiin. Ikävä puoli asiassa oli, että Olli-veljeni oli vasta kolmisen vuotta aikaisemmin muuttanut Tampereelle, ja muutto katkaisi läheisen perheyhteyden. Vastustamaton tilaisuus tuli kuitenkin, kun kirjastoneuvos Kaarlo Lausti (1904–2002) jäi eläkkeelle kunnianarvoisesta Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan kirjastosta 1969.

Oheistoimia 60-luvulla

Tampereelle tullessani 1960 työn alla oli *Humanististen aikakauslehtien yhteisluettelo*, jonka sain valmiiksi 1961. Helsinkiin palatessani 1970 tekeillä oli *Suomen tieteellisten kirjastojen oppaan* uusi painos, johon palaan vielä. 60-luvulle osuu eräitä muitakin viranhoidtoa sivuavia tehtäviä.

Esko Häkli kertoo artikkelissa ”Komiteoiden muistoa kunnioittaen” (*Kirjastolehti*, 1970, s. 342–345), miten penseästi valtio sotien jälkeen suhtautui tieteellisiin kirjastoihin: ”Suurinta suopeutta valtiovalta osoitti sallimalla Tieteellisten kirjastojen lautakunnan syntyä v. 1954. Tämä elin toimi vuoden 1961 loppuun saakka täysin vapaaehtoisella pohjalla ja muodostui vasta tuon jälkeen pysyväksi valtion komiteaksi.” Kenttä oli laaja ja hajanainen.

Telex

Kesällä 1966 asetettu Tieteellisten kirjastojen kehittämistoimikunta (pj. Jorma Vallinkoski) sai kolme tehtävää, joista suppein koski kaukokirjoittimen käyttöönottoa tieteellisissä kirjastoissa. Telex-jaoston puheenjohtajana toimi Henrik Schauman, sihteerinä Esko Häkli. Helmikuussa 1967 opetusministeriölle jätetyssä mietinnössä (Kom. 1967: B 10) esitettiin telexin käyttöönottoa kahdeksassa tieteellisessä kirjastossa ja näiden lisäksi maakuntakirjastoissa. Telex oli yleisessä käytössä liike-elämän piirissä 1930-luvulta alkaen, ulkomaisissa kirjastoissa pari vuosikymmentä myöhemmin. Ensisijaisena tavoitteena oli nopeuttaa kasvavaa kaukopalvelua ja alentaa sen kustannuksia. Ilmeisesti rahat hankkeen toteutukseen saatiin seuraavan vuoden budjettiin.

Henrik Schauman ja Tieteellisten kirjastojen lautakunnan kaukopalvelujaosto järjestivät 9.–10.3.1968 Hykissä kirjastojen telexopintopäivät: parikymmentä osanottajaa, joita varten Anna-Maija Kurikka ja minä laadimme varsin tarkan ja perusteellisen käyttöoppaan (Kirjastojen telex-ogas. Maaliskuu 1968), jota ei liene koskaan varsinaisesti julkaistu.

Seitsemän suurta kaukopalvelukirjastoa otti telexin käyttöön talvella 1968, jolloin varsin pian puolet maan kasvavasta kaukopalveluviestinnästä kulki telexin välityksellä. *Suomen tieteellisten kirjastojen oppaassa* 1971 oli noin sadan kirjaston telex-numero. Siitä ei ole tietoa, kuinka suuri osa yrityskirjastoista käytti telexiä. Yhteistilastossa mukana oleviin kirjastoihin saapuneet tilaukset lisääntyivät vuodesta 1968 vuoteen 1971 eli kolmessa vuodessa 83 % 48.000:sta 88.000:een. Telexin osuus ehti varmaan kasvaa yli neljän viidesosan 90-luvun alkuun mennessä, jolloin VTLS korvasi sen. Telex-kaukopalvelu lienee kuitenkin ollut ensimmäinen reaaliaikainen koko maan kattava (itse asiassa globaali) kirjastojärjestelmä. Se helpotti olennaisesti käytännön kaukopalveluyhteyksiä keskeisiin ulkomaisiin kirjastoihin ja valmisti siirtymistä atk-aikaan 90-luvulle tultaessa.

Yhteistyömme kaukopalveluasioissa Anna-Maija Kurikan kanssa jatkui pitkään, mutta telexprojektin toteutuksesta olen aina ollut ylpeä, ainakin katsoessani muiden maiden vastaavia telexin käyttötilastoja. *Signum* (4/1972, s. 74-75) raportoi nelipäiväisestä NBVF:n pyöreän pöydän konferenssista Århusissa helmikuussa 1972, teemana kaukopalvelu. Tuloksena oli luonnos yhteispohjoismaiseksi kaukopalveluohjeiksi, joka ”suomalaisien osanottajien tarmokkuuden ansiosta” (Anna-Maija Kurikka, Ritva Sievänen-Allen) nojautui vahvasti suomalaisiin ohjeisiin. Muut pohjoismaat eivät kuitenkaan olleet valmiita suosittamaan telexin käyttöä kaikkiin kaukolainatilauksiin, syynä mm. toive Ruotsin kirjastojen valtakunnallisen atk-järjestelmän Libriksen nopeasta valmistumisesta. Asia voi olla pienestä kiinni: ei olisi tarvittu muuta kuin kolmikerroksinen telex-rulla ja muovinen katkaisulasta.

Vuoden 1966 kehittämistoimikunnan toisena mietintönä valmistui 28.12.1967 ehdotus bibliografisen instituutin perustamisesta (Kom. 1967: B 91). Valmistelevalta jaoston puheenjohtajalta oli Karl-Erik Henriksson, jäsenenä Eero K. Neuvonen ja minä, sihteerinä tässäkin Esko Häkli. Kai tätä mietintöä tehtäessä olen paremmin tutustunut Eskoon ja samalla yhteistyömme alkanut, vaikka vielä asuimmekin eri paikkakunnilla. Mietinnön liitteenä 4 on Eskon selvitys tietokoneiden käytöstä kirjastoluetteloiden ja bibliografioiden laadinnassa.

Nähtävästi tämä mietintö oli ylläkkeenä, kun Helsingin yliopiston laskentakeskus järjesti touko-kuussa 1968 STK:n jäsenille nelipäiväisen atk-peruskurssin, jossa seuran puolesta Henriksson luennoi aiheesta Tietokonetekniikka ja kirjastohallinto ja minä aiheesta Kehittämistoimikunnan ehdotukset yhteisluettelon automatisoinnista. Kehittämistoimikunnan jäsenenä olin yhdessä

Eskon kanssa selviteltyt em. liitteessä olevia asioita, kai siksi jouduin niitä esittelemäänkin, vaatimattomista tiedoistani huolimatta. Näistä ajoista lähtien luulen suhteellisen atk-asiantuntemukseni tasaisesti laskeneen lähelle nollaa, yksinkertainen tekstinkäsittely vielä onnistuu.

Yhteistyömme Eskon kanssa eri asioissa jatkui ajoittain tiiviinäkin vuosikymmenen, harventuen 70-luvun lopulla Eskon intressien siirtyessä ylikirjastonhoitajana isompiin ympyröihin ja minulle vieraammiksi jääneisiin kansainvälisiin asioihin. Ruotsissa oltiin atk-asioissa paljon Suomea edellä, muistan näiltä ajoilta ainakin tapaamiset KTHB:n johtajan Björn Tellin kanssa Tukholmassa tai Studsvikissa.

Perustutkimusohjelma

Suomen Tieteellinen Kirjastoseura (STK) asetti 26.2.1968 toimikunnan laatimaan luettelon aiheista, missä kirjastoalan työteknistä tutkimusta tarvitaan, jäsenenä Matti Liinamaa (pj.), Oili Kokkonen ja vielä hyvin nuori kirjastonhoitaja Kirsti Tainio (1945–), joka samassa kokouksessa hyväksyttiin seuran jäseneksi. Tehtävä oli määritelty varsin väljästi, ja toimikunta päätyi laatimaan luonnoksen tieteellisten kirjastojen perustutkimusohjelmaksi, joka jätettiin toimeksiantajalle 30.5.1968. Ehdotus julkaistiin seuran vastaperustetun lehden toisessa numerossa (*Signum* 2/1968 s. 19–31). Saatesanojen mukaan: ”Nykyisen kirjastonhoitajakunnan koulutus pohja on myös erinomaisen – etten sanoisi suorastaan omituisen – puutteellinen ehdotuksessa tarkoitettuihin tutkimus- ja kehittämistehtäviin.”

Esitys sai myönteisen vastaanoton sekä toimeksiantajan että Suomen kirjallisuuspalvelun seuran taholta. STK alisti asian Tieteellisten kirjastojen lautakunnalle (TKL), joka 19.5.1969 asetti laajapohjaisen tutkimusohjelmatoimikunnan laatimaan yksityiskohtaista ehdotusta eri tutkimustöiden aloittamiseksi ja arviota tarvittavista määrärahoista. Tämän kuusijäsenisen toimikunnan mietinnön saimme valmiiksi 28.11.1969. Vastaanotto oli positiivinen, mutta vaikutuksista en osaa sanoa mitään.

STK:n hallitus antoi Oili Kokkoselle ja minulle vielä uuden tehtävän. Keskustelimme pariin otteeseen kirjastojen tiedotustoiminnan kohentamisesta ja satiirin mahdollisuuksista siinä, tuomiorovasti Swiftin linjoilla. Alan ihmiset saattaisivat jopa omaksi ilokseen olla taitavimpia kuvaamaan koko homman surkean tilan. Newspeakin näkymät: rumien sanojen käyttö, esim. ’kirjastonhoitaja’ voitaisiin kieltää tapporahan uhalla. Idea ei ollut kypsä. Muutin Helsinkiin ja asia nukahti pois. Olen sentään vielä säästännyt joitakin siihen liittyviä papereita otsikkona Puna-kaarti.

Edellä olevat esimerkit osaltaan kertovat kirjastotoiminnan kasvusta sotien jälkeen, yhtenäisten käytäntöjen etenemisestä ennen atk:n vähittäistä ja pitkällistä tuloa. Minulle tämä yleinen aktivoituminen 60-luvun jälkipuoliskolla tiesi paluuta Helsinkiin vähitellen, jatkuvasti lisääntyviä työmatkoja sinne.

Ylioppilaskunnan kirjasto 1975-79

Esko Häklin *Ylioppilaskunnan kirjaston vaiheet* ilmestyi 1968, VTT Hanna Kuusen uusi 470-sivui-
nen *Lainatut, viivatut, tentityt. Ylioppilaskunnan kirjasto / Helsingin yliopiston kirjaston opiske-
luosasto 1858–2009* tuli painosta syyskuussa 2011. Yritän siksi seuraavassa pysytellä omakoh-
taisissa muistoissa. Sain alun alkaen kuvan, että kirjastoneuvos Lausti ei ollut kovin kiinnostu-
nut rutiineista ja detaljeista, joilla herra Corpwiethiä uhattiin: ”noista hyödyllisistä ja viihtyisistä
ynnä aikaakysyvistä luettelointitöistä, jotka ovat tosi amanuenssin ainoita ilonlähteitä”.

Kaarlo Lausti ja Domuksen kirjastotalo

Leppäsuu oli minulle tuttu jo kouluvuosilta: ensimmäisen Helsingin vuoteni 1941–42 kävelin
päivittäin sen halki Lapinlahdenkadulta yli satamaradan ja vanhojen puisten varastorakennus-
ten välistä Pohjoiselle rautatiekadulle ja Nervanderinkatua SYK:hon. Leppäsuonkadusta ei ollut
tietoakaan ja Hietaniemenkadulla oli vielä rivi puutaloja. Domuksen rakennuskompleksi il-
maantui sinne runsasta vuosikymmentä myöhemmin. Ylioppilaskunnan kirjastoa käytin opis-
keluvuosina satunnaisesti sekä sen vanhassa talossa keskustassa että Domuksessa, nykyisessä
Helecon tietokeskuksessa.

Kaarlo Laustia en voi sanoa tunteneeni hyvin, vaikka tulinkin hänen seuraajakseen välittömästi
hänen jäädessään eläkkeelle. Pisin tapaamisemme oli luultavasti toistakymmentä vuotta aikai-
semmin. ASLA-stipendiaattivuodelta palatessani syksyllä 1957 viivysin muutaman päivän Lon-
toossa, Lausti tuli kadulla vastaan ja poimi minut mukaansa Helsingissä vuosittain vierailleen
professori Meadin tarjoamalle lounaalle. Asuimme eri paikkakunnilla, me Tampereella koko
60-luvun, Lausti puolestaan 1970–96 Turussa, jonne muutti heti eläkkeelle jäätyään.

Vaikka olimme sunnuntailapsia molemmat, samalla alallakin, ei meillä silti ollut moniakaan yh-
teisiä harrastuksia. Lausti oli monessa mukana, myös kirjastoalan ulkopuolella, vikkeläkääntein-
en ja laaja-alainen. Kirjastoasioissakin kiinnostuksemme suuntautui eri alueille. Siksi käsityk-
seni pohjautuu pääosalta Laustin omiin julkaisemattomiin muistelmiin: 13 sivua vireän ja elä-
mänhaluisen 94-vuotiaan selkeää asiatekstiä.

Laustin suuri aikaansaannos oli 1955 valmistunut uusi kirjastotalo, ilman häntä ei ainakaan sen
vertaista taloa olisi syntynyt. Olen aina siitä talosta pitänyt. Vieläkin se puolustaa paikkaansa,
vaikka Aalto-yliopiston uusi brutaali talo on tuhonnut sen kauniin etupihan. Einari Teräsvirta oli
taitava arkkitehti, tilat yhdessä huolella suunniteltu. Lausti kertoo osallistuneensa aktiivisesti
myös sisustuksen ja kaluston suunnitteluun, mihin hänellä oli hyvät edellytykset pitkän koke-
muksensa ansiosta ja yhtenä Kirjastopalvelu Oy:n perustajista. Laustin muistelmien mukaan ta-
lo osoittautui sopivaksi myös kulttuuritilaisuuksien järjestämiseen.

Lausti kirjoittaa tutustuneensa ASLA-matkallaan 1959 moderniin amerikkalaiseen kirjastoarkki-
tehtuuriin. Varmaan onkin, moduuliarkkitehtuuri löi läpi 1940-luvulla. Mutta vaikka Leppäsuon
rakennus oli tyyliltään moderni, se oli perusfilosofialtaan vanhanaikainen, ei muuttuvaa maail-
maa varten rakennettu, tiloiltaan joustava ja muunneltava, eikä sikäli myöskään aikansa mo-
derna kirjastoarkkitehtuuria. Talo rakennettiin kesken yliopiston nopeinta kasvukautta, mutta
rakennusta ei voitu laajentaa, ja lisätiloja jouduttiin etsimään lähitaloista varsin pian.

Taloon tullessani kirjastotalon ulkopuolella oli jo kaksi lukusalia Domus Academican A- ja B-
taloissa. Valvoton, melkein ympäri vuorokauden avoin omien kirjojen lukusali saatiin C-ta-

lon kellarikerrokseen lokakuussa 1971. Kurssikirjakokoelma siirrettiin D-talon 1. kerrokseen, lainaamo jaettiin kahtia ja kurssikirjojen lainausjärjestelmä uusittiin. Yleisen lainaamon tiloihin saatiin henkilökunnalle kolme avointa työhuonetta.

Kirjastotalon rakentaminen oli ylioppilaskunnalle lähes ylivoimainen taloudellinen ponnistus. Lisäksi kirjaston valtionapu kasvoi hitaammin kuin opiskelijamäärä. Jos kirjaston palvelutason mitaksi otetaan lainamäärä/opiskelija, taso laski selvästi uuden talon valmistumisen jälkeen. Nämä tekijät ilmeisesti jouduttivat kirjaston valtiollistamista. Hanke oli jo vireillä Laustin lähtiessä, vaikka valtio varojen puutteessa pyrki lykkäämään sitä mahdollisimman pitkälle. Valtiovarainministeriö onnistui viivyttämään puoli vuosikymmentä kirjaston siirtymistä valtion haltuun.

Ei talo toki muuntokelvoton ollut, Helecon tietokeskus, joka ei kasvattane kirjakokoelmia, näyttää sopivan sinne ihan hyvin, vaikka hyllytila on supistunut muutaman kilometrin, kun alun perin kaksikerroksisen kirjavaraston välilattia on purettu. Suljettu varasto muutettiin avokokoelmaksi 70-luvun alkuvuosina. En muista, varmistettiin silloin, että varasto hyväksytään yleisötilaksi, ehkä vaihdettiin vain kilvet.

Moduuliarkkitehtuurin periaatteet toteutuivat pääosaltaan opiskelijakirjaston muuttaessa 1996 nyt jo purettuun Kaisa-taloon. Historian ironiaa voi nähdä siinä, että sen tilalle on 2012 valmistunut uusi Kaisa-talo, 2010 perustetun uuden Helsingin yliopiston kirjaston päärakennus, keskustakampuksen kirjastotalo, jonka esitteessä kirjaston syntyhistoria alkaa vuodesta 1858, Yleisen ylioppilaskirjaston perustamisesta.

Valtion haltuun: Ylioppilaskunnan kirjastosta Opiskelijakirjastoksi

Kirjastonjohtajan virasta kilpaili kanssani Sirkka Musikka, apulaiskirjastonjohtaja vuodesta 1953, sitä ennen vuosikymmenen aktiivisen Majlis Tulanderin Maatalouskirjastossa työskennellyt ja Laustiin verrattuna laajan kirjastokoulutuksen omaava sekä kirjaston sisäisestä toiminnasta pääosalta vastannut ammattilainen.

Kirjaston johtokuntaan kuuluivat asiantuntijajäsenenä Esko Häkli ja Anna-Maija Kurikka. He perustelivat valitsemistani muuttuvalla maailmalla. Vakaassa maailmassa talon hyvin tuntevaa Sirkkaa olisi ollut vaikea sivuuttaa. Näköpiirissä oli valtiollistamisen lisäksi radikaaleja muutoksia, joista minulla lyhyemmästä urasta huolimatta oli jo käytännön kokemusta ja myös tuoreempaa koulutusta.

Tilat ja niiden mitoitus

Ylioppilaskunnan kirjeessä opetusministeriölle 28.7.1969 esitettiin Ylioppilaskunnan kirjaston siirtämistä valtion haltuun yhtenä kokonaisuutena mahdollisimman pian. Minut valittiin kirjastonjohtajaksi 3.11.1969. Ministeriö asetti 18.12.1969 toimikunnan, puheenjohtajana Henrik Schauman, minä yhtenä jäsenenä. Toimikunta otti nimekseen Kurssikirjastojen organisointitoimikunta. Toimeksianto oli laajempi kuin nimestä voisi päätellä. Ensimmäinen, kiireellinen osamietintö, *Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan kirjaston aseman uudelleenjärjestäminen*, (Kom. 1970: B 9), valmistui 16.2.1970, päivän määräajan jälkeen. Siinä esitettiin, että kirjasto siirrettäisiin valtion haltuun ja liitettäisiin HYK:n erilliseksi osastoksi vuoden 1971 alusta. Suurin piirtein näin tapahtui, mutta valtiovarainministeriön ansiosta vasta kolme vuotta myöhemmin.

Seuraavat kolme osamietintöä olivat varsin suuritöisiä, mutta määräaika annettiin vain puoli vuotta. Toimikunnan toinen osamietintö, *Selvitys opiskelijoiden lukupaikkatarpeesta Suomen korkeakouluissa vuosina 1975 ja 1981* (Kom. 1970 B:111) valmistui 22.12.1970, kolmas osamietintö, *Korkeakoulukirjastojen organisaation uudistaminen* (Kom. 1971 B:130), 8.12.1971, ja neljäs osamietintö, *Korkeakoulujen kirjastotilojen mitoitus* (Kom. 1971: B 137), 29.12.1971. Olin jäsenenä ensimmäistä ja neljättä osamietintöä valmistelleissa jaostoissa.

Kirjastotilojen mitoitusmietinnössä tekstiä pelkistettiin liiaksikin, mikä antoi Lars Hagmanille lisensointityössään 1979 ja edelleen väitöskirjassaan 1985⁴ aiheen huomauttaa, että suositukset johtavat 20 % alimitoitettuihin kokoelmatiloihin. En muista, että toimikunta olisi tätä Hagmanin tulkintaa missään oikaissut. Vika on kylläkin mietinnön tekstissä, ei toimikunnan laskelmissa. Kirjavarastotilojen kohdalla olisi ollut syytä sanoa, että niidenkään käytävätilat eivät sisälly suositukseen. Jaosto haki tuloksetta täsmällistä muotoilua American Library Associationin käyttämälle *non-assignable space* ja päätyi vähemmän onnistuneeseen ilmaisuun *välttämättömyystilat*, joista riitti toteamus, että ”näiden, varsinaisten kirjastotehtävien suorittamiseen välittömästi liittymättömien tilojen kokonaistarve arvioidaan normaalia käytäntöä noudattaen.” En muista enää, filosofoitiinko, että nämä tilat ovat todella elintärkeitä: aulat, käytävät, portait, naulakot, sosiaali- ja rakennustekniset tilat.

Olin Tinfon tilajaoston jäsenenä mukana myös seuraavaa, laajempaa ja tärkeämpää tilamietintöä laadittaessa vuosikymmentä myöhemmin. *Korkeakoulukirjastojen tilantarve* (Kom. 1980:67), puheenjohtajana Eeva-Maija Tammekann, valmistui neljä vuotta maineikkaan Atkinsonin raportin jälkeen, vahvan brittivaikutuksen aikaan.

Kirjastosta osastoksi

Ehdin olla ylioppilaskunnan palveluksessa tasan neljä vuotta, 1970–73, sitten 1½ vuotta HYK:n opiskeluosaston osastopäällikkönä. Näinä vuosina tapahtui aika paljon ja tehtiin kaikenlaista. Pitkällinen valtiollistamisprosessi teetti töitä. Parin vuoden sisällä vanha HYK sai kaksi uutta osastoa, bibliografisen syksyllä 1972 ja opiskeluosaston 1974 alussa. Monivuotiseen mietintö-, budjetti-, johtosääntö-, työjärjestys-, tehtäväkuvaus-, yt.- ym. kierrokseen oli kyllä etukäteen ja osin yhteistyössä varauduttu.

Ajattelin, että se organisaatio, jota jouduin muuttamaan, oli olennaisesti Sirkkan rakentama, ja siksi hain muita avuksi. Onnekseni Sirkasta seuraava oli Anna-Marja (Maija) Oksa, palvelutoiminnasta vastaava. Maija oli elämäni tuki ja turva ne vuodet jotka olin Domuksessa, aktiivisesti tukemassa hankkeita, joita piti järkevinä ja toisaalta torjumassa yhtä ja toista vähemmän viisasta. Sirkka puolestaan oli aina lojaali, tehtiin vanhalle työjärjestykselle mitä tehtiin.

Pääkokoelman avaaminen oli suuri parannus sekä asiakkaille että henkilökunnalle, vaikka alkuun melko suuri operaatio. Suljettu varasto oli työllistänyt kolme kirjanhakijaa kahdessa vuorossa eli vapautui tai säästy kuusi henkilötyövuotta. Tieteenaloittain pariinkymmeneen luokkaan jaettu kokoelma jaettiin kahtia: alakertaan ’kuolleet’ eli vanhentuneet tai muuten vähän käytetyt kirjat, yläkertaan ’elävät’. ’Kuollut’ kokoelma oli periaatteessa edelleen suljettu, mutta kerrosten välillä ei ollut kulkuestettä. Varsin pian kokoelmaa hoitava ja kirjoja arvostava Inka Müller huomasi, että kirjojen keräilijät oli suunnitelmassa unohdettu: vanhat arvokirjat olivat

---

⁴ Lars Hagman, *Tieteellisten ja yleisten kirjastojen mitoitusmenetelmä*. Acta Universitatis Ouluensis. Ser. C. Technica No. 31. Oulu 1985.

nimenomaan 'kuollessa' kokoelmassa, mutta alkoivat sieltä kadota. Inka joutui siis käymään kokoelman uudelleen läpi ja siirtämään kirjoja lukittuun varastoon.

En muista muutosvastarinnan suuremmin ahdistaneen. Luonnollisesti kirjaston henki oli nuorekkaampi kuin HYK:ssa. Johtokunnan ja käyttäjäkunnan enemmistö oli opiskelijoita, henkilökunnasta suuri osa, lukusalipäivystäjistä ja harjoittelijoista samoin. Vaikka vuodet olivat poliittisesti kiihkeitä, AKS vielä muistissa, samoin sota, ja stalinismi voimissaan, kirjasto oli poliittisesti rauhallinen.

Henkilökunnalla on tässä ansionsa. Sirkka ja Maija olivat järkeviä ihmisiä, en muista häiriköitä enkä jarrunaisia. Suuri ansio kirjaston perinteiden ja hengen ylläpitämisessä on myös kahdella ihmisellä: Outi Hämäläisen jäädessä eläkkeelle keväällä 1973 julkaistiin *Rypströmin* erikoisnumero "Miten kirjasto selviää ilman Outia?" Vaikka *Rypström* oli lakannut ilmestymästä ennen Inka Müllerin eläköitymistä 1.7.2000, ilmestyi tällöin paksu *Erikois-Rypström* eli Inkan juhlakirja, osa 1. *Rypström* eli eläkkeelle jäädessäni, en tiedä kuka tai mikä antoi armoniskun 1996.

Kun johtajan virkaa täytettiin jälkeeni, sanoi Outi Hämäläinen, silloin jo onnellisesti eläkkeellä: toivottavasti sinne ei nyt tule sellaista, joka taas sekoittaa ihan kaiken.

"Yrityksen ja erehdyksen kautta": tieteellisten kirjastojen keskitetyn automatisoinnin alku⁵

Jyrki Ilvan otsikko sopii hyvin omaan henkilöhistoriaani sikäli, että maamme tieteellisten kirjastojen toimintojen keskitetty automatisointi lähti käyntiin Ylioppilaskunnan kirjastosta suunnilleen sinne tullessani, eivätkä alkuvuodet olleet kovin valoisia.

Kirjat eivät valita, niiden käyttäjät kyllä. Käytön kasvaessa paine kohdistuu ensimmäiseksi kysytyimpään aineistoon, kurssikirjakokoelmiin, joiden koko on pieni verrattuna muuhun aineistoon, mutta osuus käytöstä suuri. Suuruuden ekonomia on olennainen tekijä atk-järjestelmiä rakennettaessa. Ylioppilaskunnan kirjasto oli maan suurin kurssikirjasto, HYK kansalliskirjastona suurin tieteellinen kirjasto, siksi niillä oli keskeinen rooli suunnittelussa.

Esko Häkli kertoi tuoreeltaan artikkelissa "Tieteellisten kirjastojen keskitetyn ATK-tavoitetoimikunnan esihistoria", (*Signum* 3/1972), miten keskitetty suunnittelu lähti liikkeelle ylioppilaskunnan aloitteesta maaliskuussa 1970. Tämä johti opetusministeriön (OPM) ja Valtion tietokonekeskuksen (VTKK) väliseen sopimukseen suunnittelun aloittamisesta. OPM asetti 5.10.1970 projektiryhmän, jossa edustin kirjastoa Eeva Paanasen kanssa (Eeva siirtyi myöhemmin VTKK:hon), Lauri Mustonen Valtion tietokonekeskusta ja Martti Kajaste opetusministeriötä. Vuoden 1971 alussa valmistunut suunnitelma⁶ todettiin liian kalliiksi yhtä kirjastoa varten.

Samoihin aikoihin esiteltiin Suomessa Ruotsin tieteellisten kirjastojen automatisoinnin kokonaisuunnitelmaa, Libris-järjestelmää. Avautui mahdollisuus ottaa Libris käyttöön myös Suomessa. Tämä edellytti periaatepäätöstä, että myös Suomen tieteellisiä kirjastoja varten ryhdyttäisiin rakentamaan kokonaisjärjestelmää. Vallinkoski, Schauman ja Häkli lähettivät OPM:lle

---

⁵ Jyrki Ilva, "Yrityksen ja erehdyksen kautta: tieteellisten kirjastojen keskitetyn atk-suunnittelun alkuvaiheet", *Tietolinja*, 1/2006.

⁶ *Yleissuunnitelma Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan kirjaston kurssikirjaosaston lainaustoitinnan automatisoimiseksi*. Helsinki 1971. 66 s. + liitteet.

muiston, jossa suosittivat kirjastoprosessien automatisoinnin suunnittelun hoitamista keskitetysti ja yhteistyössä Ruotsin kanssa.⁷

OPM päätyi uuden toimikunnan asettamiseen selvittämään kokonaistavoitteita ja vertailemaan vaihtoehtoja. Jälkiviisaana voi todeta, että ajatus oli oikea, mutta veikattiin väärää hevosta: Libriksellä oli ongelmia eikä Saab päässyt maaliin (tietokone Saab D 23 ei tainnut koskaan valmistua). Toimikunta asetettiin 5.5.1971, se sai 13 kuukauden määräajan ja otti nimekseen Tieteellisten kirjastojen atk-tavoitetoimikunta.

Vaikka toimikunnalla oli tehtävän laajuuteen katsoen lyhyt määräaika ja se toimi tehokkaasti, ei kaikkea kirjastokohtaista suunnittelua voitu estää, varsinkaan kun ajatellut toteutusajataulut venyivät. Esimerkiksi käy entinen Ylioppilaskunnan kirjasto. Atk oli lapsenkengissä Domukseen tullessani. Ensimmäinen kurssikirjalainauksen automatisointisuunnitelma oli tehty 1969. Se oli yksinkertainen ja huokea, mutta hylättiin palvelutasoa liiaksi huonontavana. Toinen oli edellä mainittu 1971 valmistunut suunnitelma.

Vuodesta 1974 Ylioppilaskunnan kirjaston aktiivisen johtokunnan korvasi HYK:n opiskeluosastoneuvosto, sekin aktiivinen mutta vailla HYY:n joukkovoimaa. Kuitenkin vielä valtiollistamisen jälkeen keväällä ja kesällä 1975 HYK:n sisäinen työryhmä (Liinamaa, Elomaa, Tainio) selvitti uutta vaihtoehtoa: Plessey'n laitteisto + yliopiston laskentakeskus. Marjatta Elomaan raportin mukaan seuraava eli Mikko + VTKK -projekti alkoi joulukuussa 1979 ja järjestelmä saatiin käyttöön juhannuksena 1981. Se ehti palvella melkein vuosikymmenen ennen VTLS:n tuloa. Tästä kertovat *Rypströmin* jatkuvat Marjatta + Mikko -uutiset.

Tieteellisten kirjastojen atk-tavoitetoimikunnan mietintö (Kom. 1972: B 73) on ehkä parhaiten valmisteltu mietinnöistä, joiden tekoon olen jotenkin osallistunut: selkeä, johdonmukainen, kieliasultaan huoliteltu, ansiokkain liittein varustettu, määräpäivään mennessä valmistunut. Puheenjohtaja Esko Häkli on osuus on luullakseni keskimääräistä suurempi.

Toimikuntaan kuului yhdeksän jäsentä ja se kuuli lukuisia asiantuntijoita. Valmistelevia jaostoja oli kolme, päätyön teki ensimmäinen, jäsenenä Esko Häkli (pj.), Juhani Hakkarainen ja Kirsti Tainio, sihteerinä Irmeli Niinivaara. Toinen jaosto selvitti kustannustekijöitä: Esko Häkli (pj. ja siht.), Matti Isotupa ja Matti Liinamaa. Mietinnön viimeistelyjaos: Liinamaa (pj.) ja Tainio. Tämän jaoston puheenjohtajuus on jotenkin aina huvittanut minua. Olin kuitenkin jo tähän mennessä oppinut luottamaan Kirstin asiantuntemukseen ja muotoilukykyyn. Mietinnön laajimpana liitteenä on VTKK:n laatima Tutkimus tieteellisten kirjastojen atk-systeemeistä. Olin mukana myös tätä selvitystä varten asetetussa projektiryhmässä ja sen työjaostossa.

On tavallaan sääli, ettei toimikunnan valitsema pohjoismainen linja pärjännyt kilpailussa. Yhteispohjoismaiset hankkeet ovat tosin usein osoittautuneet vaikeiksi. Toisaalta ei tämä sinänsä monella vuodella asioita viivyttänyt. Online-ympäristö oli vielä vuosien päässä.

Tavoitetoimikunnan jäsenyydestä oli ainakin se hyöty, että saimme sen aikana Domuksessa kirjallisuuden hankinta- ja luettelointiprosessien uudistamisprojektin viedyksi läpi joulukuusta 1971 huhtikuuhun 1972. Tarkoituksena oli valmistautuminen sekä lähestyvään fuusioon että myös ehkä vuosikymmenen päästä toteutuvaan toimintojen automatisointiin. Olin ryhmän vetäjä, jäsenenä Maija Oksa ja Antti Soini, sihteerinä Marjatta Elomaa. Työn kuluessa kuultiin Sirkka Musikkaa, Outi Kecskemétia ja Helena Niemeä. Tuloksena oli noin 50 sivua tekstiä: luettelot,

---

⁷ Esko Häkli, "Tieteellisten kirjastojen ATK-tavoitetoimikunnan esihistoria", *Signum*, 3/1972.

prosessien kuvaus, mallit, työnkulkukaaviot. Periaatteessa siis samaa mitä teimme Henrikssonin kanssa HYK:n ulkomaisessa osastossa. En muista tästä teemasta mitään jälkikommentteja.

HYK:n osastoksi 1.1.1974

Olin saanut kirjaston johtokunnan oivaltamaan, että varausmaksu ja myöhästymissakko parantavat tuntuvasti kurssikirjojen saatavuutta. Opetusministeriö oli kovapäisempi. Elin Törnudd kertoo muistelmissaan ministeriön maksupalveluvihamielisyydestä 70-luvulla: tuloja ei saanut käyttää palkkoihin. TKK:lla oli tällöin kuusi tällaisilla tuloilla palkattua virkailijaa. Elin selvitti asian tehokkaasti. Rehtori soitti VVM:n virastovaltuutetulle ja sai yhdellä soitolla k.o. toimet siirretyiksi eri momentille. En ollut yhtä taitava, asiasta puhuttiin valtiollistamisneuvotteluissa pitkään, mutta tuloksetta. Ministeriölle oli kyse periaatteesta, ylioppilaskunnalla ei ollut varaa tehdä siitä kynnyskysymystä. Seuraavan vuoden tilastoista voi arvioida, että tämä laski kurssikirjalainaa palvelutasoa kymmenkunta prosenttia.

Kun kirjastojen yhdistäminen alkoi varmistua, vt. ylikirjastonhoitaja Esko Häkli asetti maaliskuussa 1973 uuden organisaatiotyöryhmän, jossa Maija Oksa ja minä olimme jäseninä, Eeva Mäkelä-Henriksson puheenjohtajana, aikaa maaliskuun loppuun. Kesäkuussa työryhmä sai jatkoimeksiannon vuoden loppuun. Työryhmän toimeksiannon päättyessä vuoden vaihteessa asetettiin erilliskysymyksiä selvittämään viisi uutta työryhmää 2–3 kuukauden määräajassa.

Jouduin tai pääsin kirjaston seurantajärjestelmää kehittävään työryhmään yhdessä Marja Lou-nassalon (Engman) ja Leena Lättilän (Pärssinen) kanssa. Työryhmän selvitys valmistui 18.3.1974 ja julkaistiin HYK:n *Tutkielmia ja tiedotteita* -sarjan numerona 11. Kelpo byrokraatteina olimme jo tottuneet sanaan *seuranta*. Herkkäkorvaisemmat totesivat, että parempaa suomea olisi *seuruu*. Lönnrotin sanakirja esittää monia vaihtoehtoja, seurannasta vain yhden esimerkin: vapah-tajan seuranta. Muista esimerkeistä käy ilmi, miten likellä toisiaan ovat seurustelu ja vaino. Tarkovskin *Stalker* valmistui vasta 1979.

Sitten päädyin vielä kirjastolaitoksen KTS-työryhmän puheenjohtajaksi Hans Lutherin ja Marja Lounassalon jälkeen, sihteerinä Annikki Hokynar. Lokakuussa 1974 valmistui ainakin nimeltään vaikuttava *Helsingin yliopiston kirjastolaitoksen kehittämissuunnitelma*.

Kirjaston pitkälinen valtiollistamisprosessi ei ollut henkilökunnalle huoleton asia. Yliopiston by-rokratia oli myös raskaampi kuin ylioppilaskunnan. Jälkihoidon kohtuullinen sujuminen on suu-relta osalta Mauri (Roope) Mäkisen ansiota. Muistosanat, kai *Ylioppilaslehestä*:

”Syyskuun alussa saatiin yllättäen kuulla, että Mauri Mäkinen on kuollut 27.8.1975 lomamatkallaan Kreikassa miehuutensa parhaassa iässä. Hänet muis-tetaan Domuksen kirjaston palvelualttiina virkailijana, joka kurssikirjaosastolla auttoi parhaansa mukaan opiskelijoita tenttikirjapulmissa.

Hänen työnsä ensin Domuksen kirjaston henkilökuntaneuvoston ja sittemmin koko yliopiston henkilökuntaneuvoston puheenjohtajana hankki hänelle tässä vaativassa tehtävässä monia ystäviä. Mauri Mäkinen perusti myös silloiseen HYY:n kirjastoon, nykyiseen yliopiston kirjaston opiskeluosastoon sisäistä tie-dotusta varten Rypströmin, jonka päätoimittajana hän toimi kuolemaansa asti.

Mauri Mäkinen saavutti puurtamisellaan monia ystäviä ja jätti poismenollaan monia vaikeasti täytettäviä aukkoja.”

Roopen kuollessa olin jo jättänyt opiskeluosaston. Elokuun alusta 1975 hoidin Tieteellisten seurain kirjaston vt. kirjastonjohtajan tointa. Ensimmäisenä aamuna työhön mennessäni vastaan tulija kysyi Säätytalon kohdalla talon nimeä – turistit olivat vielä silloin suomalaisia. Vasta myöhemmin kuulin, että olin koko elokuun ollut myös Säätytalon isännöitsijä. Siitä eteenpäin tehtävän hoiti Uudenmaan piirirakennustoimisto. Oikein hyvin, mutta pulujen häätäminen pääsisääntöjä yläpuolelta oli pitkälinen prosessi.

Vuosijuhlassa 23.10.1995 Pekka Manelius puhui otsikkonaan Opiskelijakirjasto saattohoitoon?: ”-- Opiskelijakirjasto 2000-luvulla? Viime vuodet meitä on kohdannut onnettomuus toisensa jälkeen...” Olen uskonut, että Manelius ajatteli vuosia, ei vuosikymmeniä. Kirjasto ehti toimia HYK:n opiskeluosastona 23 vuotta 1974–96. Vuodesta 1997 se oli konsistorin alainen erillislaitos nimenään Helsingin yliopiston opiskelijakirjasto, vuodesta 2010 alkaen uuden HYK:n yksikkönä.

Säätytalo

Luonnontieteiden kirjaston siirtyessä Teollisuuskadulta Viikkiin syksyllä 1999 ehdottelin kirjaston välle, että muuton yhteydessä olisi sopiva aika muistaa 100-vuotispäivää. Suomen tiedeyhteisön synty sai keisarillisen vahvistuksen ja samalla aineellisen pohjan kesällä 1899 – puoli vuotta helmikuun manifestin jälkeen – kun Nikolai II hyväksyi tieteellisten seurojen yhteisen talon eli Pöllölän (Kasarmikatu 24, nyk. Suomen rakennustaiteen museo) rakentamisen ja samalla valtuuskunnan perustamisen seurojen yhteisiä asioita hoitamaan. Kukaan ei silloin ehtinyt juhlimaan.

Tieteellisten seurain valtuuskunta (TSV) syntyi hoitamaan Pöllölän yhteisöä. Se on ollut hämmästyttävän pitkäikäinen seurojen yhteisten asioiden hoitaja. TSV on ollut tiedeyhteisölle tärkeämpi kuin Tieteellisten seurain kirjasto (TSK) tai vaihtokeskus, mutta ilman näitä raskasliikkeisiä holhottaviaan se tuskin olisi vuonna 2006, yli satavuotiaana saanut ensimmäistä omaa lakia alkuperäisellä nimellään.

Mielestäni muistojuhla olisi ollut paikallaan. Vallilassa vielä muistettiin, että Luonnontieteiden kirjasto oli TSK:n pääperillinen, ja osattiin käyttää Säätytalosta siirrettyjä vanhoja kokoelmia. Viikkiin siirtyi kirjaston mukana puolen kymmentä talossa jo Säätytalon aikana työssä ollutta. Näiden siirtyessä eläkkeelle tämä perinne katkesi, sen mukana vuosikymmenien tuoma koelmatuntemus. Ilman yhteyttä vanhaan aineistoon on historiantaju vaarassa.

Tieteellisiä seuroja oli Suomessa kolmisenkymmentä, niistä TSV:n jäseniä kahdeksan tai yhdeksän, kun jäsenseurojen yhteinen kirjasto 1899 perustettiin. 1970-luvulla jäsenseuroja oli toista sataa, nykyisin yli 250. TSK:ssa oli kuitenkin vain 14 vanhan seuran erilliset kirjakokoelmat, jotka alun alkaen oli koottu julkaisuvaihdon avulla. Kirjasto sai 1968 kansallisen vaihtokeskuksen tehtävät. Tieteellisten seurain kirjaston lopettamisen jälkeen 1979 sen vaihtokeskus-yksikkö jatkoi työtä edelleen TSV:n alaisena nimenään Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskus.

Eduskuntatalon valmistuessa 1931 vapautuneelle Säätytalolle ei keksitty muuta järkevää käyttöä, ja niin valtio vaihtoi sen seurojen Pöllölään. Talo ristittiin kai virallisestikin Tieteellisten seurain taloksi; Säätytaloksi se palasi syksyllä 1979. Vaihtokauppa oli sekä talolle että seuroille onnekas. Seurat elivät siellä siivosti, maailmansota jätti sen eheäksi ja TSK:n kirjojen paljous saattoi suojata talon sodanjälkeisten vuosikymmenien saneerauskiikholta. Toista sen kaltaista tuskin Suomessa on. 70-luvulla Gustaf Nyströmin uusrenessanssitalo vielä suojattiin maalamalla ulkopuolelta kokonaan marjapuuron väriseksi. Kaupungin hienoimmat vessat toisessa kerroksessa on tuhattu, mutta niitä suojannut kipsileijona on entisellä paikallaan. 70-luvulla sen häntä oli poikki. Talon pohjakerroksessa oli entistäjä Jorma Pullan verstaas. Korjautin hänellä hännän kirjaston kustannuksella. Säätytalo on jotenkin unohtumaton. Kun kuvia sieltä näkee jokseenkin joka viikko tv:ssä, tunnistan paikat yleensä välittömästi.

Tieteellisillä seuroilla oli vaihtelevasti toimintoja Säätytalossa ennen pois muuttoa, 1979 vuosikertomuksen mukaan

– jäsenyys	14 seuralla
– kotioikeus Säätytalossa	67
– kirjasto Säätytalossa	12
– julkaisuvarasto valtuuskunnan hoidossa	36
– julkaisuvarasto valtuuskunnan tiloissa	2
– arkisto(aineistoa) Säätytalossa	20
– toimisto Säätytalossa	4

Tieteellisten seurain valtuuskunnan muodostivat 14:n vanhan seuran nimeämät 16 jäsentä, kahdella yleisseuralla oli kaksi edustajaa. Valtuuskunta kokoontui Säätytalon vuosinani 2–3 kertaa vuodessa, käytännössä tärkein elimistä eli valtuuskunnan työvaliokunta 5–10 kertaa. Ns. kirjastonhoitajien kokous eli seurojen (vaihtosuhteiden solmimisesta ja lopettamisesta päättävien) kirjastonhoitajien ja TSK:n kirjastoammatillisten yhteinen kokous pidettiin vuosittain. Säätytalon saleissa ja kokoushuoneissa järjestettiin vuosittain ehkä 400–500 erilaista tilaisuutta, joiden järjestelyt, epidiaskooppikuvien esittämisen, vaatevartioinnin yms. kirjaston vahtimestarit hoitivat.

Muistamisen arvoinen on 1977 alussa eläkkeelle jäänyt ylivahtimestari Nils Backman. Seuraa jaa hänelle haettaessa toimenkuvaus kuului: ”Huoltoyksikön esimies (alaiset 2 vahtimestaria, 3 siivojaa), Säätytalon kokousjärjestelyt ja ulkopuolisten laskutus, kaluston siirtojen ja korjausten järjestäminen, irtaimistoluettelon hoito, huoltotarvikkeiden hankinta, suojelutehtävät (paloturvallisuus, työsuojelu, vss), Säätytalon yleisen järjestyksen valvonta, osallistuminen vahtimestarien päivystystehtäviin. Tehtävien moninaisuus edellyttää pysyvyyttä.”

Nisse oli 40 palvelusvuotensa aikana koonnut Säätytaloa koskevaa muistitietoa ja muuta aineistoa, joka on hänen leskensä Thelman hallussa. En ole sitä nähnyt, mutta uskon että siinä on monenlaista kulttuurihistorian kannalta kiintoisaa. Thelma oli TSK:n ja sittemmin vaihtokeskuksen kanslisti vuoteen 1983. Vahtimestareilla oli myös asunto Säätytalossa. Uudeksi ylivahtimestariksi valittiin Nissen mallikelpoisesti kouluttama nuori Tapio Civil, joka seurasi kirjastoa Aurataloon ja sieltä Vallilaan.

1950-luvulla Säätytalon tilojen ahtaus paheni, ja professori Ernst Palmén ehdotti rinnakkaissarjojen siirtämistä Turkuun. Valtuuskunta antoi 1958 yliopiston työntutkijalle N. Seppo Koskiselle ja Karl-Erik Henrikssonille tehtäväksi suorittaa työntutkimus. Sen parikymmensivuinen raportti, varmaan pääosalta Henrikssonin käsialaa, on johtopäätöksiltään karmea luettavaa: ”--- mikäli tieteelliset seurat tahtovat --- jatkaa entiseen tapaan kirjastojensa hoitamista --- seurat eivät ainoastaan ole edistämättä tieteellistä tutkimustyötä Suomessa, vaan tehokkaasti, jatkuvasti ja tietoisesti sitä vahingoittavat.”

Ainakin Säätytaloa koskettavia mietintöjä, selvityksiä ja suunnitelmia syntyi jatkuvasti:

- 23.1.1963 asetettiin Säätytalotoimikunta (Kom. 1966: B 7)
- 6.11.1972 TSK:n uudelleenjärjestelytoimikunta, mietintö 29.1.1974 (Kom. 1974:12)
- Tinfon 2. mietintö: Luonnontieteellisten kirjasto- ja informaatiopalvelujen järjestäminen. (Kom. 1974: 102)
- 5.5.1975 Säätytalo työryhmä, 11.11.1977 (Kom. 1977: 59)
- 8.3.1977 Tieteellisten seurojen asema ja tehtävät. Työryhmän mietintö 31.12.1977 (Kom. 1977:62)
- Säätytalon peruskorjaus. Perustamissuunnitelma, 29.3.1979

Säätytalossa oli tilaa monenlaisille toiminnoille ja toimijoille. Tiloja vuokrattiin myös ulkopuolisille erilaisiin tarkoituksiin, TSK:n viimeisinä vuosina myös teatteriesityksiin. Näkyvä tapahtuma talvella 1977 oli Don Siegelin ohjaaman vakoilu elokuvan *Telefon* filmaus. Filmiyhtiö MGM vuokrasi neljäksi päiväksi Säätytalon vapaat tilat ja käytti niitä tukikohtanaan ja sisäkuvien kuvauspaikkana. Suomalaisena järjestäjänä toimi Åke Lindman, oikein sympaattinen ihminen. Säätytalon vuokrat oli vahvistettu, amerikkalaisin silmin jokseenkin juomarahen suuruisiksi. Lindmanin kanssa sovimme vähän useampi numeroisesta taksasta, mutta ei varmaan kalliiksi

tullut. – Tuolloin 15-vuotias poikamme Pekka kävi joskus katsomassa ja onnistui saamaan pää-tähden, Charles Bronsonin nimikirjoituksen.

Mieliin jäävin teatteriesitys, Helsingin juhlaviikkojen viime hetken järjestelynä elokuussa 1977, oli Andrzej Wajdan ohjaama *Nastasja Filippovna* eli Dostojevskin *Idiootin* loppukohtaus useam-malle kuin yhdelle täydelle katsomolle talonpoikaissäädyn salissa.

Teatterikoulun Tikapuuteatteri harjoitti syyslukukaudella 1977 pappissäädyn istuntosalissa, jonne näyttämön kahdelle sivulle oli rakennettu nouseva katsomo, Georg Büchnerin huvinäy-telmän *Leonce ja Lena*. Viimeiseen harjoitukseen oli kutsuttu koko TSK:n henkilökunta, yleisö-esityksiä oli kymmenkunta. Tämän jälkeen lupaavasti alkanut teatteritoiminta rajoitettiin ope-tustarkoituksiin ja ulkomaisiin vierailuihin, käytännössä siis päättyi. Moni asia on muuttunut sitten 70-luvun. Säätytalo on nyt ulkoa upea, mutta sisälle on harvalla tutkijalla asiaa.

Tieteellisten seurain kirjasto 1975-79

Kirjastosta on Sisko Hyvämäen asiallinen historiikki juhlakirjassani *Muuttuva kirjasto*.⁸ Sisko tiiv-vistää yhteen virkkeeseen näkökohtia, jotka eivät tekstissäni tule esille: ”Tieteellisten seurojen kirjaston erikoislaatua oli ulkopuolisten joskus vaikea ymmärtää, mutta sillä oli loppuun saakka myös puolestapuhujansa, joille kirjaston lakkauttaminen vuonna 1979 oli karvas pettymys.”

TSK:n aktiivisin käyttäjäryhmä, yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan teoreettiset laitokset siirtyivät 1960-luvun lopulla Siltavuorenpenkereeltä Meilahteen. Uuteen sairaalaan siirrettiin 1966 HYK:sta 1300 hyllymetriä lääketieteellistä aineistoa ja TSK:sta lääketieteellisten seurojen kokoelmat, 2350 hm, mikä helpotti Säätytalon ahdinkoa. Lääketieteellisen keskuskirjaston, ny-kyisen Meilahden kampuskirjasto Terkon luojina voitaneen pitää sekä Duodecimin monikym-menvuotista legendaarista kirjastonhoitajaa Martti J. Mustakalliota (1891–1968) että Ritva Sie-vänen-Allenia (1930–2009). Mustakalliota en muista koskaan tavanneeni, mutta tätieni kerto-man mukaan enoni Kaarlo Olsoni kuului aikanaan hänen tulevan vaimonsa Heddi Sjöbergin ihailijoihin.

TSK oli jo muutenkin alkanut 1964 hajasijoittaa rinnakkaissarjoja. TSK:n uudelleenjärjestelytoi-mikunnan mietinnön (Kom. 1974: 12, s. 41–42) mukaan kymmenvuotiskautena 1964–73 talle-tettiin 2704 sarjaa, aluksi Turun, Oulun ja Jyväskylän neljälle yliopistolle, myöhemmin muillekin kirjastoille, yhteensä vajaat 800 hyllymetriä eli noin 30 cm/sarja. Vuoden 1972 lopussa oli jäl-jellä 3800 rinnakkaissarjaa, joista puolelle oli tiedossa halukas vastaanottaja.

Kirjastonjohtaja Nils Berndtson (1910–84) jäi virastaan eläkkeelle toukokuun lopussa 1975, mutta jatkoi vielä vuosia kahden seuran kirjastonhoitajana. Joskus keväällä Esko Häkli kysyi, kiinnostaisiko paikka minua, voisin saada virkavapautta. Tuolloin oli selvää, että kirjasto lope-tetaan suurin piirtein uudelleenjärjestelytoimikunnan mietinnön mukaisesti. Lopetettavaksi jo tuomitun laitoksen virkoja ei enää pidetty tarpeellisena täyttää vakinaisesti. Kun tehtävä kiin-nosti, tapasin TSV:n puheenjohtajan Jaakko Jalaksen (1920–99), sovimme työehdoista ja aloitin vt. kirjastonjohtajana 1.8.1975.

Nyt huonomuistisena jälkiviisaana, jo yhdeksännellä kymmenellä, voin kommentoida tekstiäni. Olin 47, sopivassa iässä, läpikäynyt kahden kirjaston valtiolistamisharjoitukset kahden eri mi-

---

⁸ Sisko Hyvämäki, ”Kirjastoilla on kohtalonsa”, teoksessa *Muuttuva kirjasto*. Helsinki 1987, s. 25–41.

nisteriön kanssa, sitä paitsi vaihtelunhaluinen. Tehtävä oli mielenkiintoinen, riski ei näyttänyt suurelta. Ajattelin silloin lähinnä hankkeen läpivientä, en lopputulosta. TSK:n uudelleenjärjestelytoimikunnan mietintö ei ollut yksimielinen. Lääketieteellisten seurojen osalta vastaava hanke oli toteutettu muutamaa vuotta aikaisemmin.

Valtuuskunta ja sen työvaliokunta

Muutokset olivat lähteneet liikkeelle maaliskuussa 1975. Valtionapulaitokset ovat väliinputoajia, mutta joskus hyväosaisiakin. Berndtson oli ponnistellut vuosikausia varmistaakseen TSK:n henkilökunnan aseman. Tämä johti lopulta tulokseen, kun 11.3.1975 varmistui, että TSK:n henkilökunnan palvelussuhde täyttää valtion eläkelain 1 pykälän edellytykset. Toimet olivat olleet 1954 lähtien kokopäiväisiä ja henkilökunta oli valtion eläkelain alainen.

Samoihin aikoihin OPM kehotti valtuuskuntaa ryhtymään toteuttamaan TSK:n uudelleenjärjestelytoimikunnan esittämiä muutoksia. Toimikunnan työ kesti marraskuusta 1972 tammikuuhun 1974 ja päättyi erimieliseen mietintöön (Kom. 1974:12). Toukokuussa 1973 kolmannes 14:n seuran edustajista vielä katsoi, että TSK:n palvelutaso oli parempi kuin HYK:n, varmasti olikin, ainakin seurojen edustajille itselleen. OPM päätti toteuttaa muutokset toimikunnan enemmistön linjan mukaisesti, kuitenkin siten, että uudelleenjärjestelyt suoritettaisiin valtuuskunnan toimesta. Kirjeessä 12.3.1975 valtuuskuntaa kehoitettiin kehittämään toimintaa esitettyyn suuntaan jo ennen laitoksen valtiollistamista.

Valtuuskunnan puheenjohtaja vaihtui alkuvuodesta 1975, humanisti Matti Kuusen tilalle tuli botanisti Jaakko Jalas (1920–99). Kuuset asuivat talossa, johon Tampereelta muutin, mutta eri portaassa. Olin niin ujo, etten koskaan saanut tehdä tuttavuutta akateemikon kanssa, mutta talon yhtiökokouksissa olen kyllä käynyt yhtä säännöllisesti kuin Kaarina Kuusi, tähän mennessä 42 vuotta.

Kun edessä oli monivuotinen, enemmän luonnontieteellisiä kuin humanistisia seuroja koskeva hanke, oli luontevaa, että myös TSV:n puheenjohtajat olivat luonnontieteilijöitä, liekö vain sattumalta molemmat kasvitieteen laitoksen professoreita. Vasta nyt olen ajatellut, että tehtäväni kannalta keskeinen TSV:n työvaliokunta, joka muutoksitta jatkoi koko Säätytalon kauteni, oli urheilutermein todellinen unelmajoukkue.

Valtuuskunnan puheenjohtaja Jaakko Jalas oli myös työvaliokunnan puheenjohtaja, Hans Luther (1915–82) vastaavasti varapuheenjohtaja. Tärkein ja työllistetyin oli Jalas, kokenut hallintomies, yliopiston kasvitieteen laitoksen esimies, TSV:n puheenjohtaja 1975–80, rauhallinen ja tasa-arvoinen, luullakseni ainoa työvaliokunnan jäsen, jonka ansioluettelossa ei ole mitään kirjastotehtäviä. Hän hoiti tehtävän tunnollisesti, hänen kanssaan olen eniten ollut yhteistyössä.

Hydrobiologi Hans Luther taisi olla Martti J. Mustakallion jälkeen viimeinen suurista seurakirjastojen rakentajista, Societas pro fauna et flora fennican (SFF) kirjastonhoitaja 1956–82. Hän todella hoiti kirjastoaan, tunsin sen viimeistä vihkoa myöten ja piti mallikelpoisessa kunnossa. Luther taisteli viimeiseen asti TSK:n säilyttämisen puolesta ja onnistuikin viivyttämään kirjaston hajottamista. Hänen taistelunsa takasi toisaalta minulle työrauhan.

Työvaliokunnan kolmas luonnontieteilijä oli Kalevi Rikkinen (1936–), ryhmän nuorin, innostunut ja aktiivinen kulttuurimaantieteen professori, maantieteen laitoksen esimies 1975–84, vaihtokeskuksen (VK) kk-ryhmän ja sen jatkoksi VK:n johtokunnan puheenjohtaja 1977–90, yhä edelleen aktiivi toimija.

Yliopiston humanisteja edusti kreikan kielen professori Holger Thesleff (1924–), Suomen tiedeseuran (FVS) kirjastonhoitaja 1970–79, työvaliokunnan jäsen 1973–80, erinomaisen sympaattinen, hieno mies. Myös hän on jatkanut uraansa pitkään. Hänen uusin Platon-tutkimuksensa, *Platonin arvoitus*, ilmestyi suomennoksena 2011.

Säätytalon ulkopuolisia vanhoja seuroja edusti Kansallismuseon rahakammion intendentti FL Pekka Sarvas. Suomen muinaismuistoyhdistyksen kirjasto on pitkään ollut Museoviraston kirjaston tiloissa ja samalla yhteistyössä vaihtokeskuksen kanssa. Jossakin työpaperissa taivutin nimen Sarvas Sarvaan. Vetosin antiikin nimien taivutukseen: as-loppuiset suomeksi -aan, -os-loppuiset -oksen. Jalaksen vakuuttava kommentti oli, ettei Jalas Jalaan kuulu hyvältä.

Organisaation tarkistus

Tieteellisten seurain valtuuskunta esitti 28.5.1975 opetusministeriölle kirjaston organisaation tarkistusta, ensi vaiheessa TSK:n jakoa kolmeen osastoon: hallinto-, kirjasto- ja vaihtokeskusosastoksi. Kirjasto-osastolle ja vaihtokeskusosastolle esitettiin kummallekin viisijäsenistä kehitys- ja koordinoitiryhmää. Kirjastonjohtajan tuli olla kirjaston kk-ryhmän jäsen ja sihteeri. Vaihtokeskusosaston kk-ryhmän jäseneksi ja samalla sihteeriksi tuli osastosta vastaava kirjastonhoitaja. Työvaliokunta katsoi, että kirjastonjohtajan tulisi olla läsnä myös VK-osaston kk-ryhmän kokouksissa niin kauan kuin VK on valtuuskunnan alainen. OPM:n hyväksyttyä ehdotuksen, nämä ryhmät aloittivat työnsä 1976 alussa.

Ihmettelin ensin, eikö kokoontuvia ryhmiä ollut jo alun alkaen riittämiin, mutta järjestely osoitautui hyväksi. Kehitys- ja koordinoitiryhmät selvisivät osin pitkin mutta vähin kokouksin ja vapauttivat samalla aikaani luonnontieteiden kirjaston perustamiseen, minkä katsoin päätehtäväkseni. Kirjaston kk-ryhmän kokoukset jouduttivat varsin moniin asioihin kohdistuvia HYK:n ja TSK:n välisiä järjestelyjä. Samassa TSV:n kokouksessa 28.5.1975 oli esillä muitakin merkillepantavia asioita: Berndtson siirtyi eläkkeelle 1.6.1975 alkaen ja minä sain määräyksen vt. kirjastonjohtajaksi. Samoin kuin aiemmin Tampereella ja Ylioppilaskunnan kirjastossa, linjapäätökset oli tehty ennen tuloani, olin vain päätösten toimeenpanija.

Tutustuminen

Aloitin Säätytalossa elokuun alussa 1975 ja työskentelin siellä neljä vuotta ja kuukauden elokuun loppuun 1979 saakka, jolloin Tieteellisten seurain kirjasto lopetettiin. Minulla on hyvin hämärä kuva siitä, miten kirjaston tilat oli järjestetty ja missä huoneessa aloitin. Itse asiassa kirjaston tilat olivat yleensäkin hämää.

Berndtsonin kunniaksi voisi sanoa, että hänen työhuoneensa oli yhtä hämärä kuin kirjaston työntekijöidenkin, että ahtaus oli yhtä suuri niin henkilökunnalle kuin kokoelmillekin. Kanslia saatiin yhteiseksi helpotukseksi jo samana syksynä siirrettyksi toisen kerroksen huoneeseen 13. Vuotta myöhemmin, syksyllä 1976 vapautui myös viereinen 43 m² suuruinen kattomaalauksin koristettu huone 14, jonka veroista työhuonetta en sittemmin ole saanut. Sen sisustusta en muista, mutta arvattavasti se toimi samalla kokoushuoneena.

Työvaliokunta piti ensimmäisen kokouksen kanssani 6.8.1975. Syksy 1975 kului valmistaviin toimiin: ongelmien kartoitukseen, pienehköihin tilajärjestelyihin, palvelupisteiden yhdistämiseen, laitehankintoihin, HYK:n ja TSK:n yhteistyön ja työnjaon selvittelyyn.

OPM:n edellyttämän organisaatiomuutoksen valmistelusta en muista paljoakaan, vaikka olinkin sisäisen työryhmän puheenjohtaja. Työryhmän jäsenistä Anneli Heikinheimosta tuli kirjasto-osaston vastaava kirjastonhoitaja ja siinä asemassa kokoelmien karsinnasta vastaava. Anneli oli virkaiältään vanhin, vt. kirjastonjohtaja kesän 1975 ja oli pitkään hoitanut Suomalaisen tiedeakatemian (STA) kirjastoa. Hän vastasi myös yhteistyöstä HYK:n kanssa mm. yleisseurojen (FVS ja STA) humanistisia sarjoja karsittaessa.

Sisko Hyvämäki vastasi jo vanhastaan kirjaston palvelutoiminnasta. Sisko oli minulle yhtä tärkeä kuin Maija Oksa Ylioppilaskunnan kirjastossa. Yhteistyö Siskon kanssa vain jatkui paljon pitkempään, eläkkeelle siirtymiseeni 1992, ja Siskosta tuli seuraajani Luonnontieteiden kirjaston osastonjohtajana.

Vaihtokeskuksen vastaavan kirjastonhoitajan Birgitta Weckman-Laxénin alainen oli myös julkaisuvarasto, josta vastasi Jarl Pousar. Birgitta oli taitava ay-asioissa, mm. palkkaneuvottelijana. Mikäli en väärin muista, olen yhden kerran työurallani saanut yhden palkkaluokan henkilökohtaisen korotuksen, kai B2:stä B3:een. Tämä tapahtui 1979, pari kuukautta ennen kuin TSK:n virrat lopetettiin. Birgitta sanoi olevansa ylpeä tästä, syystäkin. Ehkä kuoppakorotus lakkautettavalle viralle oli helpompi saada läpi. Muut B2:t saivat linjakorotuksen vuotta tai kahta myöhemmin.

”Jarl Pousar (1941–2004) oli äärettömän vaatimaton ihminen, joka ei kertonut ulkopuolisille paljonkaan töistään ja suunnitelmistaan. Ehkä emme tiedä vielä kaikkea, mitä hänen utteruutensa on saanut aikaan.” Näin nekrologi.⁹ Hän oli kirjastonhoitaja, viimeksi VK:n esimies. Svenska litteratursällskapet i Finland -seuran kunniajäsen, Sällskapet Bokvännerna -seuran kunniapuheenjohtaja, sukututkija, Pyhän Birgitan tutkija, tuottelias kirjoittaja ja toimittaja ... Miten hän keräsi 3000 nidoksen bibliofilisen kirjastonsa? Keräilyperinteitä hänellä oli: isoisi Carl Volter Pousar oli tunnettu amatööriornitologi.

Organisaatiomuutos tuli voimaan vuoden 1976 alussa. Tässä vaiheessa sivuutettiin vielä olemainen kysymys kokoelmien omistusoikeudesta, johon OPM palasi vuotta myöhemmin. Uudet kehittämis- ja koordinoitiryhmät toimivat ensimmäisen vuotensa neuvoo-antavina eliminä, ei vielä käytännön tehtävissä. Organisaatiomuutoksen tavoite, osastojen irrottaminen toisistaan osoittautui vaikeaksi toteuttaa niin kauan kuin käytännön tehtäviä hoidettiin seuroittain.

”Luonnontieteellisen kirjastoyksikön perusta”

Toimikunnan mietinnön mukaan ”Tieteellisten seurain kirjaston luonnontieteellisistä sarjoista muodostetaan luonnontieteellisen kirjastoyksikön perusta. Tämä kirjastoyksikkö liitetään Helsingin yliopiston kirjastoon luonnontieteellisenä osastona.”¹⁰ Oli järkevää pyrkiä alun pitäen yhteistyöhön tulevan käyttäjäyhteisön kanssa. Ensimmäinen ehdotus tulevan yksikön kokoelmien järjestykseksi ja luetteloiksi lähetettiin HYK:lle ja matemaattis-luonnontieteellisen osaston kirjastotoimikunnan työvaliokunnalle huhtikuussa 1976 kannanottoa varten.

Ensimmäisiin toimiini Säätytalossa oli sisältynyt kirjaston käytön selvittäminen. Kotilainatilan mukaan kausijulkaisujen osuus TSK:n käytöstä oli 85 %. Tähän sisältyivät myös monografiasarjoihin kuuluvat teokset. Lainatut erillisteokset olivat pääosalta Suomen Sukututkimusseu-

---

⁹ *Luoteis-Uusimaa* 21.4.2004.

¹⁰ Kom. 1974: 12, s. 61.

ran (SSS) kokoelmista, loput muilta humanistisilta seuroilta. Käytön kasautuminen laskettiin tammi-kesäkuun 1975 lainakuiteista:

nimekkeitä	Σ %
10	10
50	28
155	50
505	80
1085	100
julkaisuvuosi	
1970–	35
1965–	51
1950–	76
1930–	89
1900–	96

Kun kirjastoon tuolloin jatkuvasti saapuvia ('eläviä') kausijulkaisuja oli yli 7.000, näistä noin 85 % ei puolen vuoden aikana lainattu kertaakaan. Lainatuista nimekkeistä oli kotimaisia vaa- jaat 15 %, nidoksista 26 %. Runsas kolmannes lainatuista oli enintään 5 vuotta, puolet enin- tään 10 vuotta vanhoja. Lainojen ikäjakauma ei poikennut HYK:n vastaavasta. Käyttö kasautui vahvasti uusimpaan kirjallisuuteen. Aineiston jako suljettuun ja avoimeen kokoelmaan, tai 'kuolleeseen' ja 'elävään', ei näyttänyt vaikealta. Koska elävä kokoelma kasvoi nopeasti, sai yleinen katkaisuvuosi olla lähellä. Eniten käytetyt sarjat oli helppo poimia 'eläviin' yksitellen.

TSK ja HYK

Vaikka TSK ja HYK olivat vain korttelin päässä toisistaan, päivittäisessä kirjastotyössä oli melko vähän yhteistoimintaa. Ehkei sitä niin tarvittukaan, kun toimintojen uudelleenjärjestelyt, humanististen ja luonnontieteellisten kokoelmien vaihdot sekä päällekkäisyyksien karsiminen etenivät nopeasti.

Yliopiston postiauto alkoi pysähtyä päivittäin Säätytalolla puolivälistä syyskuuta 1975 lähtien, minkä uskon helpottaneen sekä yliopiston että HYK:n työtä. Sen on täytynyt tuntuvasti vähentää vahtimestareiden liikuntaa, ehkä myös sosiaalisia kontakteja. Säätytalon ja yliopiston laitosten välinen postiliikenne kasvoi. Talvella 1976 laadittiin tiedote kansainvälisten yhteislä- hetysten käytöstä, sen ohessa myös ohje mm. yliopiston laitoksille omien julkaisujen ulkomaan jakelusta. Kruununhaan postitoimisto oli naapurikorttelissa. Säätytaloon tuli ulkomailta postia kymmenille laitoksille monilla eksoottisilla kielillä. TSK:n väki kuuluu toimineen muidenkin kuin Snellmaninkatu 9–11:n hankalien osoitteiden ensimmäisinä selvittäjinä Kruununhaassa.

HYK:n ja TSK:n työnjako kaukopalvelussa selkiintyi, kun HYK alkoi ohjata luonnontieteellisiä ti- lauksia TSK:on, jonne siirrettiin myös 76 keskeistä luonnontieteellistä hakuteosta. HYK lopetti noin 250 ulkomaisen kausijulkaisun tilaamisen tai vaihdon ja sai näiden jatko-osat TSK:n kaut- ta. Joulukuussa 1977 siirrettiin 80 HYK:n eniten käytettyä ulkomaista luonnontieteellistä aika- kauslehteä Säätytaloon ja sijoitettiin yhdessä TSK:n käytetyimpien kanssa yhtenä aakko- sellisena ryhmänä aluillaan olevaan uuteen avokokoelmaan. Yleistieteellisten seurojen huma- nististen ja sekaisältöisten sarjojen siirrot HYK:hon odottivat yliopiston hallintorakennuksen valmistumista 1977 lopulla. Myös Slavican ja TSK:n päällekkäisten sarjojen selvittäminen jäi vuodeksi 1978.

HYK:sta saatiin myös Kirsti Tainio jäseneksi työryhmään, joka suunnitteli vaihtokeskuksen ensimmäistä atk-projektia 1976–78.

Vuoden 1976 alusta kirjaston aukioloaikoja pidennettiin, siirryttiin uuden kirjanpitolain mukaiseen kirjanpitoon, saatiin käyttöön telex. Saapuvista kaukopalvelutilauksista tuli vajaassa vuodessa jo 40 % telexillä.

Kirjastossa oli myös työsuojelutoimikunta, puheenjohtajana Kalevi Valovirta. Työsuojelutarkastus tehtiin kesällä 1976. Kalevin kertoman mukaan teksti oli jokseenkin kovasanainen. Valaistus, vaaralliset sähköasennukset ja heikko ilmastointi määrättiin korjattaviksi, vahtimestareille työtilat. Suullisen arvion mukaan valaistus monin paikoin vastasi kuunvaloa. Siitä saatiin nauttia vielä vuoden verran. Kesällä 1977 saatiin 1. kerroksen Rauhankadun puoleisten huoneiden sekä pohjakerroksen postitus- ja pakkaushuoneen valaistus uusituksi ja vahtimestareiden työtila erotetuksi eteisaulasta.

Kun julkaisuvarasto oli saatu Säätytalosta siirretyksi yli Rauhankadun ja SUS:n kirjasto pohjakerroksesta vapautuneisiin tiloihin, päästiin maaliskuussa 1978 Säätytalon 1. kerroksen Rauhankadun puoleisiin remontoituihin tiloihin kokoamaan tulevan luonnontieteellisen kirjaston runkoa.

Sisko Hyvämäki kertoo artikkelissaan, että valtuuskuntaa perustettaessa seurojen itsemääräämisoikeutta ja myös täydellistä riippumattomuutta toisistaan pidettiin tärkeänä. Eeva-Maija Tammekann toistaa argumentit erinomaisessa vaihtokeskuksen evaluoinnissaan.¹¹ Tämä saattoi olla aiheellista sortovuosina, mutta tiukka pitäytyminen tällä linjalla johti umpikujaan kirjastojen kasvaessa.

TSK:n vähittäin kehittynyt organisaatio oli omalaatuinen. Kokoelmien kasvaessa yhteisten palveluiden osuus kasvoi ja omistajaseurojen voimavarat kävivät riittämättömiksi. Neljätoista seura omisti kukin omat kausijulkaisukokoelmansa, yhteensä yli 8000 hyllymetriä. Kokoelmat oli koottu puolentoista vuosisadan mittaan. Mitä menetetään, jos/kun nämä kokoelmat hajoetaan tai hävitetään? Nykykirjastonhoitaja voi hämmästellä, miten paljon huolta ja vaivaa uhrettiin kokoelmien vuoksi, joita neljännesvuosisata myöhemmin huolettomasti hävitettiin.

Seuraavat taulukot pyrkivät luomaan kuvaa siitä, millaisia julkaisumääriä jouduttiin Säätytalossa siirtelemään. Seurakohtaiset tila-, aikataulu- ym. ongelmat vaihtelivat. Pääosa rinnakkaisarjoista oli 1976 loppuun mennessä saatu sijoitetuksi, ei välttämättä vielä siirretyksi.

Kausijulkaisukokoelmat seuroittain 1976 (*Suomen tieteellisten kirjastojen oppaan* 1976 mukaan)

Yleisseurat	FVS	1.960	hm
	STA	1.550	3.510
Humanistiset seurat	SIS	12	
	SUS	640	
	SHiS	200	
	SSS	370	
	SLS	280	1.502
	Luonnontieteelliset seurat	SEH	140
	SFFF	1.180	

¹¹ *Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskuksen evaluointi*. 1996. S. 47.

Van	510		
SHS	100		
SLY	40		
SMS	950	2.920	yhteensä 7.932 hm
			TSK yht. 8.120 hm

Joulun alla 1976 päivätyn muistion mukaan tilanne Säätytalossa näytti tuolloin seuraavalta:

Kirjaston kokoelmat		hyllymetriä	
– luonnontieteellinen peruskokoelma		5.000	
– humanististen seurojen kokoelmat		1.500	
– yleisseurojen (FVS, STA) humanistiset sarjat		1.000	
– luonnontieteelliset rinnakkaissarjat		1.000	8.500
Julkaisuvarasto			
– Säätytalossa		3.800	
– Urajärvellä		3.500	
– muissa varastoissa (Käpylä, Kauhajoki, Pohjoisranta)		3.700	11.000
Seurojen kansliat ja arkistot			
– Säätytalossa 20 seuran arkistot, 8 huoneessa			
– säännöllistä kansliatoimintaa viidellä seuralla			

Tilapäisiä tiloja Säätytalon korjauksen ajaksi

Opetusministeriö kehotti syyskuussa 1976 valtuuskuntaa kiireellisesti selvittämään yliopiston ja rakennushallituksen kanssa pitempiaikaisia tiloja kaupunkikeskustaan sijoitettaville kirjakoelmille ja tilapäisiä tiloja Säätytalon korjauksen ajaksi seurojen kanslioille ja arkistoille. Yhdessä Jaakko Jalaksen kanssa kiersimme katsastamassa eri toiminnoille mahdollisia uusia sijoituspaikkoja, mm. useita Kruununhaan kouluja sekä varastorakennuksia eri puolilla. Kaksi näistä johti sittemmin tulokseen: tilat naapuritalosta vaihtokeskukselle jo seuraavana vuonna ja tuleva Tieteiden talo vasta 90-luvulla.

Opetusministeriö kiirehtii

OPM pyysi 10.1.1977 TSV:ltä selvitystä TSK:n uudelleenjärjestelyn nykyvaiheesta sekä aikataulua, jonka mukaan ministeriön 12.3.1975 esittämät toimenpiteet (kirjasto- ja vaihtotoimintojen erottaminen, erillisten johtokuntien perustaminen niille sekä rinnakkaissarjojen nopeampi hajasijoittaminen) tullaan valtuuskunnan osalta toteuttamaan. TSV vastasi keskeiseen kysymykseen, että kk-ryhmät ovat toimineet 1976 alusta neuvoo-antavina eliminä ja että käytännön tehtäviä on tähän saakka hoidettu seuroittain. Uudelleenjärjestelyn jouduttamiseksi valtuuskunta päätti 9.3.1977 esittää seuroille, että seurat siirtäisivät kirjastonsa suoraan valtuuskunnan hoitoon.

Vuoden loppuun mennessä ainakin kaikki kahdeksan luonnontieteellistä tai yleisseuraa tekivät tällaisen ratkaisevan ja epäilemättä monille raskaan päätöksen. Uusittujenkin sopimusten mukaan seurat voivat valvoa, että sopimusten periaatteita noudatetaan. Sen sijaan yksittäisiä asioita ja toimenpiteitä ei enää alistettu seurojen hyväksyttäväksi. Tämä mahdollisti rinnakkaissarjojen aiempaa paljon yksinkertaisemman käsittelyn kesäkuusta 1977 lähtien. Yleisseurojen (FVS ja STA) sopimukset määrittelivät myös ehdot, joilla niiden kokoelmiin sisältyviä TSK:n ainoita ei-luonnontieteellisiä kausijulkaisuja voitiin tallettaa HYK:hon.

Valtioneuvoston päätös 28.6.1978

Valtioneuvosto päätti 28.6.1978 Säätytalon hallinnasta ja tulevasta käytöstä mm.:

1. Säätytalosta kunnostetaan valtion tiedehallintoa palveleva talo, jossa voidaan järjestää valtion kokous- ja edustustilaisuuksia, kansainvälisiin kongresseihin ja kokouksiin liittyviä tilaisuuksia ja tieteellisten seurojen kokouksia sekä tiede- ja taidepoliittisia tilaisuuksia.
2. Tieteellisten seurain kirjasto siirretään pois Säätytalosta, kirjaston luonnontieteelliset kirjavarat luovutetaan Helsingin yliopistolle ja sijoitetaan vuokratiloihin Aurataloon, Suomalais-ugrilaisen Seuran kirjasto luovutetaan kotimaisten kielten tutkimuskeskuskelle ja Suomen Sukututkimusseuran kirjasto luovutetaan Helsingin yliopistolle ja sijoitetaan yliopiston kirjaston tiloihin.
3. Vaihtokeskus sijoitetaan Rauhankatu 15:stä hankittuihin tiloihin. Rakennushallitus osti 9.5.1978 samasta talosta toimistohuoneiston vaihtokeskusta varten.
4. Tieteellisten seurojen kokous- ja toimistotiloiksi osoitetaan Säätytalon 1. kerroksen huoneet 1–7 sekä vastaavat tilat pohjakerroksesta.
5. Valtioneuvosto edellyttää, että TSK:hon sisältyvät tieteellisten seurojen kirjavarat luovutetaan korvauksetta valtion omaisuudeksi.

Päätöksen mukaan Säätytalo tuli voida ottaa käyttöön 1982 loppuun mennessä. Tieteellisten seurojen oli määrä saada käyttöönsä noin 800 m² tilat. Edellytyksenä oli, että seurat esittävät yksilöidyn tilankäyttösuunnitelman. Valtioneuvoston kanslia asetti joulukuussa 1978 työryhmän valmistelemaan peruskorjaushanketta maaliskuun loppuun 1979 mennessä. Tieteellisten seurojen asemaa ja tehtäviä selvittäneen työryhmän mietintö (Kom. 1977:62) oli valmistunut vuoden vaihteessa, ja seurat valmistautuivat tilapäisjärjestelyihin remontin ajaksi. Seurojen tilantarve samoin kuin seurojen yhteiselinten kehittämistarve olivat ilmeisiä. Kului kuitenkin vuosikymmen ennen kuin monia osapuolia koskeva hanke lähti etenemään.

Säätytalon valtaus tapahtui jotenkin asteittain. Vielä TSK:n lähtiessä sieltä 1979 taloon jäi yhtä ja toista toimintaa, ja osa odotti pääsevänsä remontin jälkeen palaamaan sinne. Toki jo 70-luvulla, ennen kuin terroristeja ymmärrettiin pelätä, oli tunne että valtioneuvoston ilmapiiri jotenkin poikkesi kotoisesta akateemisesta maailmasta. Humanistisista seurakirjastoista SUS sinnitteli Säätytalossa elokuuhun 1988 saakka.

TSV sai tilat Mariankatu 5–7:stä, kun toimistot piti 80-luvulla muuttaa pois Säätytalosta. Osa jäsenseuroista sai tilat TSV:n kautta mm. Tieteiden talosta, osa muutti omiin huoneistoihinsa.

”Säätytalon peruskorjauksen yhteydessä 1990-luvun alussa alkoi yhä useammin kuulua kannanottoja, etteivät tieteelliset seurat sopsisikaan enää entistä ehompaan ja tiukempia turvatoimia edellyttävään Säätytaloon. Monivaiheisten ja värikkäiden neuvottelujen jälkeen valtioneuvosto teki kesällä 1991 Säätytalon käytöstä periaatepäätöksen, jonka mukaan taloa käytetään ensisijaisesti valtioneuvoston ja valtion muun keskushallinnon kokous- ja edustustilaisuuksiin. Talon ensisijaisena valtion keskushallinnon ulkopuolisena käyttäjänä ovat tieteelliset seurat.”

Vuoden 1978 päätöksessä mainittuja huoneita ensimmäisessä kerroksessa ja pohjakerroksessa ei valtioneuvosto tieteellisille seuroille enää luovuttanut, mutta päätti niiden korvaukseksi

osoittaa Kirkkokatu 6:n koulun. Koulukiinteistössä päätettiin tehdä seurojen toiminnan pohjalta suunniteltava peruskorjaus, jonka valmistelu 'aloitetaan viipymättä'.¹²

Tieteiden talo

Koulurakennukset olisivat olleet hätäratkaisuja kirjastokäyttöön, koska niitä ei ollut rakennettu kestävästi kirjavarastojen painoa. Sen sijaan seurojen toiminnot sopivat niihin. TSV hyväksyi uuden Tieteiden talon, ehkä hieman pitkin hampain. Vaatimatonhan se oli Säätytalon vastikkeeksi, mutta kuitenkin hyvällä paikalla ja hyvän arkkitehdin, Elsa Arokallion (1892–1982) suunnittelema. Koulun peruskorjaustyö aloitettiin vasta 1992. Tieteiden talo otettiin käyttöön syksyllä 1997.

Elsa Arokallion tunsin hyvin. Hän oli Kurkijoen kirkkoherran tytär ja tätieni Kertun ja erityisesti Ellenin hyvä ystävä, varsin värikäs ja elinvoimainen ihminen vielä 1976 Jalaksen kanssa kouluja kiertäessämme. Kun muutimme takaisin Helsinkiin 1970, hän suunnitteli uuden asunomme suurehkon remontin. Hänestä muistuttaa vieläkin aito japanilainen päivänvarjo ruokapöytäme yllä valaisimen tilalla.

Tulevan Luonnontieteiden kirjaston osalta TSV:n toimintakertomus 1978 kertoo, että on siirrytty valmistelusta päätöksentekoon: alkuvuosi valmisteltiin valtioneuvoston päätöstä, loppuvuoden keskeinen kysymys oli päätöksen vaikutus tulevaan toimintaan. Yliopisto on vuokrannut Auratalon tilat ja TSK:n edustaja on osallistunut tilojen käytön suunnitteluun, mutta tilat ja niiden kalustus valmistuvat vasta keväällä 1979.

Tieteellisten seurain talo oli kuitenkin TSV:n hallinnassa elokuun loppuun 1979, ja kirjastonjohtajalla yleisvastuu, vaikka kiinteistöpuolen tehtäviä vähitellen siirrettiin valtion elinten hoidettaviksi. Toimintojen siirto pois Säätytalosta aiheutti ketjureaktioita, ja monien osaprojektien yhteensovittaminen vei aikaa. Näistä syistä tietoni TSK:n perinteisestä muusta toiminnasta, humanististen kokoelmien käsittelystä ja vaihtokeskuksen kehittämisestä, ovat hyvin aukolliset.

Muut humanistiset seurat

Kun seurat omistivat vielä omat kokoelmansa, ne myös vastasivat jatkotoimista ja -suunnitelmista, ainakin muiden kuin luonnontieteiden osalta. Yleisseurojen humanistiset sarjat päästiin siirtämään HYK:hon yliopiston hallintorakennuksen valmistuttua, pääosalta 1978. Samoihin aikoihin päästiin siirtämään luonnontieteellisiä sarjoja HYK:sta Säätytalon remontin jälkeen aloitettuun uuteen avokokoelmaan.

Suomalais-ugrilaisen seuran (SUS) kirjasto liitettiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) kirjastoon 1979 nimellä Suomalais-ugrilainen kirjasto (SUK). Muista seurakirjastoista poiketen se jatkoi toimintaansa Säätytalon pohjakerroksessa 1988 saakka, kunnes siirtyi muiden Kotuksen yksikköjen tavoin Sörnäisten rantatie 25:een ja sitten 2008 Kaisaniemen entiseen Sääntaloon. Martti Kahla on kirjoittanut sen historiasta selkeän artikkelin¹³. Hän on seurannut tapahtumia 50-luvulta 90-luvulle useassa roolissa: 1952–58 TSK:n virkailijana; 1957–60 ja 1970–79 SUS:n kirjastonhoitajana; sitten valtion haltuun siirtyneen kirjaston hoitajana, edel-

---

¹² Hannu Heikkilä, Lisan koulusta Tieteiden taloksi. *Tieteessä tapahtuu*, 7/1997, s. 43.

¹³ Julkaisujen vaihdolla luotu tutkimuskirjasto. *Tieteessä tapahtuu*, 7/2008, s. 20–26

leen Säätytalossa viimeiseen aukiolopäivään 8.8.1988 saakka; muuton jälkeen Kotuksen tiloissa; Vaihtokeskuksen johtokunnan jäsenenä 1979–90.

Svenska litteratursällskapetets bibliotek (SLS): Seura siirsi kokoelmansa omiin tiloihinsa kahdessa erässä 1978–79.

Suomen sukututkimusseura (SSS) neuvotteli tuloksetta siirtymisestä ensiksi HYK:n, sitten silloisen Valtionarkiston ja lopuksi Museoviraston kirjaston yhteyteen, mutta on onnistunut jatkamaan toimintaansa itsenäisenä Liisankadulla.

Suomen historiallinen seura (SHIS) luovutti 1978 kirjastonsa ulkomaisen osan Joensuun korkeakoulun kirjastolle, kotimaisen Tampereen yliopiston historian laitokselle.

Seurojen kotimaiset vaihdot siirtyivät Espoon kaupunginkirjastolle – Uudenmaan maakuntakirjastolle 1978.

Vaihtokeskusosasto

Rakennushallitus osti keväällä 1977 Rauhankatu 15:sta vaihtokeskuksen julkaisuvarastoa varten noin 1200 m² tilat, joihin saatiin hyllytilaa noin 6.600 hyllymetriä ja lisäksi toimisto-, pakkaus- ja myyntitilat. Syksyllä 1977 päästiin niihin siirtämään Säätytalossa ollut julkaisuvarasto, noin 3.000 hm, sekä julkaisuvaraston toimisto, joka avattiin uusissa tiloissa lokakuussa 1977. Julkaisuvarastojen kokonaismäärä oli 1976 lopussa 11.000 hm, vuotta myöhemmin vajaat 10.000 hm. Seuraavana vuonna hankittiin lisäksi maanpäällinen toimistohuoneisto samasta talosta vaihtokeskuksen toimistoa varten. Uuteen varastoon siirrettiin Säätytalossa ollut julkaisuvarasto, mikä vapautti 3.000 hm hyllytilaa kirjaston muuttojärjestelyille.

Seuroittain ylläpidetyt vaihtokortistot yhdistettiin, julkaisuvaraston supistus läheni loppua, VK-osaston rationalisointiselvitys oli valmistumassa, ja TSK:n ulkopuolisten laitosten osuus lähteivistä yhteislähetyksistä kohosi 49 prosenttiin.

Näihin aikoihin laadittiin, vielä TSK:n nimissä, ensimmäinen kaikkien VK:n hoitamien 33 yhteisön noin 70 sarjan tarjousluettelo *Current serial publications available on exchange*, joka tuli painosta 1979. En muista, ketkä kaikki osallistuivat sen laatimiseen, Doris Lindblad kuitenkin vastasi kieliasusta.

Vaihtokeskuksessa tuli vastaan sama ongelma kuin aikaisemmin Ylioppilaskunnan kirjastossa: yhteensopivuus tieteellisten kirjastojen yhteisten tietojärjestelmien kanssa. Mitä on saavutettavissa siedettävien kustannuksin kohtuullisessa ajassa? Vaihtoasiat olivat etäämpänä kirjastotietokannoista kuin kurssikirjat.

Hankkeet alkoivat vaatimattomasti: projektiryhmä Matti Liinamaa, Jarl Pousar, Kirsti Tainio (HYK:sta) ja Birgitta Weckman-Laxén selvitti tehokirjoittimen hankintaa heinäkuusta 1976, mutta ajateltu laite ei tullut markkinoille. Sama työryhmä selvitti 1978–79 VTKK:n osittain automaattista järjestelmää, jossa tietokanta oli VTKK:ssa ja VK:lla mikrokortit. Näytän olleen seuraavassakin projektiryhmässä mukana. Reaaliaikaiseen järjestelmään on siirrytty 1988 ja 1998 päädytty File Maker Pro -pohjaiseen sovellukseen.

TSV päätti 29.12.1978, että 1.1.1979 alkaen pyritään siirtymään seurakohtaisista tehtävä- ja kielialuekohtaisiin yhteyshenkilöihin sekä vaihtokeskuksen nimissä joskin edelleen seurojen

toimeksiannosta käytävään kirjeenvaihtoon. Yhteyshenkilöiksi nimettiin Birgitta Weckman-Laxén, Inger Hård ja Jarl Pousar.

Palapelin loppu

Ison kirjaston hajottaminen kokoelmia hävittämättä muistuttaa monikerroksista palapeliä. Ilmeisesti lukuisien ja monimielisten toimikuntien työ ei mennyt hukkaan Säätytalon kohdalla. Opetusministeriö antoi TSV:lle varsin selkeät suuntaviivat ja toimintaohjeet, jotka arkijärjellä toimivatkin yllättävän hyvin. Henkilökunta oli rutinoitunutta. Atk oli murrosvaiheessa, nykyisin alkeellista, mutta jo käyttökelpoista. Muutosjohtamisen apuvälineitä oli niukalti. Kriittisen polun idea tunnettiin, mutta oikeastaan vain ideatasolla. Näillä eväillä Säätytaloprojekti vietiin onnekaasti läpi.

Tehtävänä oli tyhjentää Säätytalo muutamassa vuodessa, hävittämättä kirjakokoelmia ja keskeyttämättä niiden jatkuvaa käyttöä. Periaatepäätökset oli tehty ennen tuloani. Asioita helpotti se, että tiloja omaan käyttöönsä odottava iso isäntä oli lähellä, ja muutosten rahoitus järjestyi nopeammin kuin valtiolla keskimäärin. Kun seurojen julkaisutoiminnan rahoitus oli valtion varassa, harvalla seuralla oli varaa pitää kiinni kokoelmiensa omistusoikeudesta. Sitä kuitenkin yritettiin, viimeiseen asti.

Säätytalon kirjastojen kokoelmista suunnilleen kaksi kolmannesta kuului luonnontieteisiin. Keskeinen tehtävä oli muokata tästä osasta uusi luonnontieteellinen kirjasto, HYK:n osastoksi. 70-luvulla valtakunnallista keskuskirjastoverkkoa vielä rakennettiin, ja siinä oli aukko luonnontieteiden kohdalla.

Matkalla Kumpulaan

Ainakin 70-luvun lopulle ajateltiin yliopiston filosofisen tiedekunnan matemaattis-luonnontieteellisen osaston siirtyvän kohtuullisen nopeasti Kumpulaan, tuleva luonnontieteiden keskuskirjasto mukanaan. Kun riittävän pitkäaikaiselta näyttävä uusi sijoituspaikka varmistui, ja Säätytalosta näytti vähitellen vapautuvan käyttökelpoista järjestelytilaa, kävi mahdolliseksi uuden kirjaston kokoaminen jo Säätytalossa ja siirtäminen suurin piirtein valmiina Aurataloon. Lähtökohtana oli joka tapauksessa vanhan kausijulkaisukokoelman sijoittaminen sellaisenaan suljettuun varastoon ja uuden aineiston pääosan avokokoelmaan. Tämä edellytti kaksinkertaista suunnittelua, sekä Sääty- että Aurataloon ja myös Auratalon tilojen tarkkaa etukäteistä suunnittelua.

Hanke alkoi konkretisoitua alkuvuodesta 1978. Ensiksi varmistui muutto Aurataloon, ”ainakin viideksitoista vuodeksi”, kertoo luotettava Irmeli Hovi¹⁴. Vuokra-aika supistui sittemmin vajaan vuosikymmeneksi: Auratalosta muutettiin Vallilaan 1987. Yliopisto vuokrasi koko Auratalon. Sijainti nykyisen Meilahden kampuksen kyljessä, yhdessä HYK:n bibliografisen osaston, yliopiston laskentakeskuksen ja tietojenkäsittelyopin laitoksen kanssa oli hyvä, vaikka etäällä ml-osaston muista laitoksista. Toukokuun lopulla valmistuneen käyttösuunnitelman mukaan tilaa oli luvassa noin 750 m² 7. ja 8. kerroksessa sekä noin 1000 m² kellarivarastoa.

Maaliskuussa 1978 kirjasto sai remontin jälkeen käyttöönsä Säätytalon 1. kerroksen kaikki Rauhankadun puoleiset huoneet, ja tulevan luonnontieteellisen kirjaston avokokoelman raken-

---

¹⁴ Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti, 1/1979, s. 27.

taminen näihin tiloihin voitiin aloittaa. Kun varmistui, että Aurataloon muutetaan 1979, voitiin myös päättää katkaista vanhat kausijulkaisusarjat vuoteen 1977 ja aloittaa avokokoelma painovuoden mukaan 1978–. Vuoden 1978 alussa perustettiin myös X-kokoelma, johon siirrettiin kausijulkaisusarjat, joille ei ollut löydetty sijoituskirjastoa.

Siirtosuunnitelma oli suurin piirtein seuraava: alkuun mahdollisimman väljäksi jätettävää avokokoelmatilaa sijoitetaan maanpäällisiin tiloihin mahdollisimman paljon. Kausijulkaisut ja erillisteokset pidetään erillään. Kotimaiset kausijulkaisut on suuremman käytön vuoksi syytä pitää erillään ulkomaisista. Vanha kausijulkaisukokoelma sijoitetaan suljettuun varastoon, kellaritilaan ja liukuhylliyihin. Kokoelmat ovat hyvässä järjestyksessä, mikä pitää muuttaessa säilyttää. Kuolleen kokoelman entinen seuroittain – maittain -järjestys käännetään maittain – seuroittain muuton yhteydessä. Tämä vaatii runsaasti esitöitä ja hidastaa muuttoa, mutta on silti vähätöisin vaihtoehto.

Kun vaihtokeskuksen julkaisuvarasto ja toimisto oli saatu 1977 lopulla siirretyksi Rauhankadun toiselle puolelle uusiin tiloihin, ja työsuojeluelinten vaatimat korjaukset Säätytalossa päättyneet 1978 alussa, voitiin myös TSK:n uudelleenjärjestelyhankkeen keskeinen osa, uuden luonnontieteellisen kirjaston perustaminen, viedä loppuun opetusministeriön kirjeen 12.3.1975 mukaisesti valtuuskunnan voimin jo ennen laitoksen valtiollistamista.

Muutto

Vaikka pääpiirteet olivat kohtuullisen selvät, noin vuoden aikataulu oli tiukka. Säätytalossa piti luonnontieteiden projekti sovittaa yhteen useiden muiden, pienempien mutta ei aina selkeiden hankkeiden kanssa. Rinnakkaisarjaprojektin piti olla lopussa, samoin X-kokoelman jo siirrettyä pohjakerrokseen.

Muutto alkoi vähiten käytetystä kuolleesta kokoelmasta, ehkä runsaat 4.000 hyllymetriä, joka oli menossa Auratalon kellariin. Ennen muuttoa oli kokoelmista karsittu rinnakkaisarjat ja lähetetty ne sijoituskirjastoihin tai siirretty X-kokoelmaan. Näin oli saatu järjestelytilaa.

Säätytalossa seuroittain järjestetty kuollut varasto piti merkitä ja mitata maittain, sitten koota pakkauslistat tulevaan Auratalon hyllyjärjestykseen. Näiden listojen avulla piti merkitä tuleva osoite Auratalon valmiiksi numeroituihin hyllyköihin. Pakkauslistoista piti olla identtiset kopiot sekä lähtö- että tulopäässä. Puhelinyhteydet eivät silloin olleet nykyisten veroiset. Pakkausta hidasti se, että Säätytalossa seuroittain eri huoneissa ja kerroksissakin olevat jaksot piti kerätä maittain. Kahdeksan seuran ehkä sadan maan kokoelmiin sisältyi epälukuinen määrä lyhyitä maakohtaisia pätkiä. Pakkaustyön jouduttamiseksi näitä koottiin etukäteen yhteen, mutta aikaa oli niukalti. Säätytalossa ei ollut hissejä. Varastoja oli toisessa kerroksessa, jopa lehtereillä. Osa näistä kuljetettiin alas puistonpuoleisten ikkunoiden kautta. Kuormien keräily Säätytalossa vei Teollisuusmuutot Oy:n arviota enemmän aikaa. Pakkaus- ja hyllytystyövoimana oli opiskelijapoikia. Esijärjestelyistä ja työn valvonnasta Säätytalossa vastasi Kalevi Valovirta, Auratalossa vastaavasti Matti Kaasinen.

Muutto oli muuten aivan tavanomainen, mutta aineiston järjestyksen muuttaminen pakattaessa oli melko riskaabeli operaatio. Säätytalon esijärjestelyjen lisäksi piti ajoitus sovittaa myös yliopiston aikatauluihin koko Auratalon käyttöönotossa. Yliopiston teknillinen osasto ja arkkitehti Matti Vesikansa hoitivat Auratalossa remonttiasiat, mutta yhteistyössä piti silti suunnitella sekä toimintojen että kokoelmien sijoitus, valita hyllymallit ja kirjastotilojen muu kalustus yms. Auratalon harjakaiset pidettiin 19.1.1979 ja yleiset tupaantuliaiset 10.5.1979. Alakellarin

varastohyllyjen alkuosan oli määrä olla asennettuina 21.5. mennessä, loppuosan 4.6., yläkerrokseen tulevat yli 2.000 hm saada käyttöön 11.6. Muutto Säätytalosta Auratalon kellariin näyttää alkaneen suunnitelman mukaisesti 21.5. ja kestäneen neljä viikkoa.

Tieteellisten seurain kirjaston viimeinen aukiolopäivä Säätytalossa oli perjantaina 1.6.1979. Kirjasto oli kiinni kolme viikkoa ja avattiin Auratalossa 25.6. Tieteellisten seurain kirjaston toiminta päättyi ja nimi vaihtui virallisesti Helsingin yliopiston kirjaston luonnontieteelliseksi osastoksi 1.9.1979. Tieteellisten seurain valtuuskunta luovutti seurojen kirjastojen kokoelmat valtiolle virallisesti 23.10.1980.

Yhteyteni vaihtokeskukseen jatkui kumminkin vielä vuosikymmenen. VK:n kehitys- ja koordinaatiryhmän korvasi johtokunta syksystä 1979 vuoteen 1990. Sen puheenjohtajana toimi aluksi Hans Luther, sitten vuoteen 1990 Kalevi Rikkinen, jäsenenä mm. Martti Kahla (TSV), Eeva-Maija Tammekann (Tinfo), Esko-Olavi Seppälä (Suomen Akatemia), Birgitta Weckman-Laxén (VK) sekä minä HYK:n edustajana. Vuoden 1991 alusta tuli voimaan organisaationmuutos: vaihtokeskus siirtyi TSV:n julkaisukeskuksen yksiköksi.

Valtuuskunta täytti kirjaston avoimet toimet ennen valtiollistamista. Kun hain ja tulin valituksi 1.6.1979 alkaen kirjastonjohtajan toimeen, se merkitsi samalla sitä, että luovuin opiskelijakirjaston päällikkyydestä. Ajattelin tehneeni siellä jo sen minkä osasin, enkä myöhemminkään tätä valintaa katunut.

Viimeisen kerran kävin Säätytalossa eläkkeelle jäämisen aikoihin syksyllä 1992. Työtoverit järjestivät yllätysläksiäiset. Minut noudettiin taksilla kotoa, määränpäässä vastaanottaja sanoi olevansa Säätytalon emäntä, mihin en osannut vastata muuta kuin että olin talon entinen isäntä. Odottamassa oli iso joukko, pääosalta kirjastoihmisiä. Ympäristö ja koko tilaisuus teki vaikutuksen.

Arkistot

Valtuuskunnan sihteerin tehtävät ynnä muut yleiseen hallintoon kuuluvat asiat siirtyivät 1.9.1979 vaihtokeskuksen johtajana toimivan kirjastonhoitajan Birgitta Weckman Laxénin hoitoon. Kirjaston arkisto jäi TSV:n arkiston osana vielä Säätytaloon. Valtuuskunta päätti 1999 luovuttaa koko ensimmäisen satavuotiskautensa arkiston Kansallisarkistoon. Vuoteen 2005 mennessä arkisto saatiin järjestetyksi ja tutkijoiden käyttöön. Ilman sitä en muistaisi paljoakaan 70-luvun TSK:sta. Yli sadasta mapista muutamaa selailtuani kuvittelen tietäväni ihan tarpeeksi tähän tarinaan.

TSV:n vanhojen jäsenseurojen arkistoista en tiedä paljoakaan, useat lienevät sijoittaneet omansa joko Kansallisarkistoon tai Kansalliskirjastoon. Lutherin hoitama laaja SFF:n eli Faunan arkisto oli Luonnontieteiden kirjaston varastossa luultavasti vielä eläkkeelle jäädessäni. Kerran ehdotin sitä Anto Leikolalle aineistoksi opinnäytetyötä varten, teemana perinteinen kysymys, miksi tutkija ja kirjastonhoitaja eivät ymmärrä toisiaan. Ehkei ongelma ollut silloin ajankohtainen. Elettiin pysähtyneisyyden aikaa uuden kirjastojärjestelmän VTLS:n valmistumista odotellessa, jolloin ajankohtaisemmalta tuntui kysymys, miksi atk-suunnittelijan ja kirjastonhoitajan maailmat olivat kaukana toisistaan. Kai asiat korjaantuvat, kunhan nettinatiivit ehtivät vallata kentän.

Toinen totuus TSK:sta¹⁵

Jotakin menetettiin kun kirjasto lopetettiin vanhojen TSKlaisten ponnisteluista huolimatta. Ajatuksia herättävän kuvan antaa useita vuosia Säätytalossa palvelleen Henri Bromsin värikäs kuvaus:

”Tieteellisten seurain kirjasto – esimerkki organisaatiokulttuurista

Ilmiö, jossa kirjastokulttuurin olemassaolo tuli voimakkaasti esiin suomalaisessa kirjastoelämässä, oli Tieteellisten seurain kirjasto (TSK).

TSK:ssa oli oma omituinen kulttuurinsa ja se, että vain tässä kirjastossa olijat ymmärsivät sitä, johti TSK:n hajottamiseen. Ns. Henrikssonin komitean mietintö vuodelta 1958 pyrki osoittamaan, että Tieteellisten seurain kirjasto oli jokseenkin toimimaton laitos: ”Ei ole aina varmaa tehdäänkö suljettujen ovien takana tehokasta työtä.” TSK oli kuitenkin omalta kannaltaan erittäin tehokas kirjasto, se ei nimittäin kuluttanut paljon valtion varoja. Sanottiin, että paikka Säätytalolla ei ollut kirjastolle sopiva. Eipä tietenkään, mutta halpa se oli, koska sitä ei tarvinnut korvata toisella – Säätytalolla ei ollut muutakaan käyttöä 15 vuoteen. Kolmas väite oli, että kirjasto teki päällekkäistyötä, koska talossa olevat eri seurojen kirjastot keräilivät päällekkäissarjoja.

TSK oli Suomen kolmanneksi suurin kirjasto. Kirjojen ostoon se kulutti kuitenkin vain pienen maaseutukirjaston verran ostomäärärahoja. Kaikki muu kirjallisuus saatiin vaihtona. TSK:ssa oli tuollainen Petersin ja Watermanin kuvaama erikois-taito, jota pitäisi vaalia, eräänlainen erikoiskyky: siellä osattiin tehdä kirjallisuuden vaihtoja, eli se osasi hankkia ilmaiseksi kirjoja. Tämä tuntuu fantastiselta monetaristisena aikana. Kuten useimmat kirjastonhoitajat tietävät, kirjallisuuden vaihto on jokaisessa kirjastossa ikään kuin lapsipuolen asemassa, lainaus ja luettelointi vievät leijonanosan työvoimasta. Mutta TSK:n kirjastossa Säätytalossa kilpailivat eri seurojen edustajat ikään kuin pikkunapoleoneina siitä, kuinka monta vaihtoa he pystyvät vuodessa solmimaan. Totta, oli joitakin tieteellisiä sarjoja, jotka olivat jopa neljänä tai viitenä kappaleena kirjastossa. Tämä tietenkin oli väärin, mutta nyt, Petersin ja Watermanin aikana, näkisimme tämän joskus naurettaviakin muotoja saaneen päällekkäistyön toisin. Suomeen saatiin mitä merkillisin ja monipuolisin luonnontieteellinen ja lääketieteellinen kokoelma. Lääketieteellinen kokoelma oli pääosin ilmaiseksi vaihtona saatu ja oli Skandinavian suurin. Samaten luonnontieteellinen kokoelma oli erittäin hyvä, sisältäen pientenkin kaupunkien luonnontieteellisten seurojen julkaisuja, joita tavanomainen kirjastonhoito ei millään voimalla saisi kirjastoon, koska niiden selvilleotto vaati tavatonta työtä.

Eräs toinen väite, mikä suunnitteluideologian huippuvaiheessa kohdistettiin TSK:hon, oli siellä olevien kirjastonhoitajien epäpätevyys. Voisin kuitenkin kokeemuksesta sanoa, että sellainen kirjastonhoitaja kuin lääketieteen professori Martti Joeli Mustakallio ja kasvitieteen professori Hans Luther olivat kirjastonhoitajina sellaista pätevyysastetta, että koulutettu kirjastonhoitaja usein saa hävetä. Heidän tietonsa omalta alaltaan – joka siis oli lääketieteelliset ja luonnontieteelliset aikakausjulkaisut – oli massiivinen. Heidän työkykynsä hankkia

---

¹⁵ Henri Broms, ”Kirjastot ja organisaatiokulttuuri”, *Signum*, 6/1989, s. 146.

pienistäkin kaupungeista yksittäisiä vanhoja numeroita oli mielestäni myöskin ihmeteltävä. Näiden kahden henkilön olemassaolo on aina minua askarruttanut – kirjastokoulutus ei näytä olevan ainoa, mikä tuottaa työntekijämateriaalia. No, joka tapauksessa se tuottaa hyviä työntekijöitä, mutta ammattilypeys ei saisi unohtaa, että suuri lääketieteellinen kirjasto ja eräs suurimmista eläin- ja kasvitieteen kirjastoista koottiin Suomessa puoli-ilmaiseksi ja ”amatöörivoimin”.

Muiden kirjastokulttuurien – etenkin suunnitteluoptimismin – tulo esti näkemästä TSK:n ansioita. Ehkä nytkin on olemassa kirjastokulttuureita, joita emme ymmärrä. Tulkitsemme ne epäkirjastoiksi, koska – Lotmanin mukaan – kulttuuri pyrkii aina olemaan ainoa, joka on ”todella” kulttuuria.”

Oheistoimia 70-luvulla

Eino Nivanka oli toimittanut ja Tieteellisten kirjastojen lautakunta kustantanut *Suomen tieteellisten kirjastojen oppaan* kolme ensimmäistä painosta 1950–62. TKL kustansi vielä neljännenkin painoksen, johon lisättiin myös Suomen kirjallisuuspalvelun seuran julkaiseman *Suomen erikoiskirjastojen luettelon* aiemmin kattamat kirjastot. Tämän jälkeen kustantajaksi tuli Suomen tieteellinen kirjastoseura. Kun atk-aika hämmötti, oli aika uusia kirjan formaatti. Olin syksyllä 1969 lupautunut toimittamaan neljännen painoksen, jonka oli määrä ilmestyä 1970. Tuli muutto Helsinkiin, uusi kirjasto ja muitakin väistämättömiä oheistoimia; kirja tuli painosta 1972 alussa.

Opin sen, ettei pidä tehdä yksin kirjaa, jonka työmäärä on suuri ja aineisto vanhenee nopeasti. Kaksi seuraavaa painosta syntyi Marjatta Heikkilän kanssa 1976 ja 1981, seitsemäs Annikki Hokin kanssa 1986 sekä kahdeksas ja yhdeksäs Eija Niemelän kanssa 1989 ja 1993. Tekniikka kehittyi painos painokselta kahdeksannen painoksen jälkeen rakensimme 1991 Eijan kanssa *TRIP*-ohjelmistolla oppaasta tietokannan, joka tuli käyttöön 1992 alusta *SIEPPO-Kirjastot* nimisenä. Kun Sieppo-tietokannat katosivat Luonnontieteiden kirjaston mukana, Kirjastot-tietokanta sai oikein sopivan nimen *Kirsti*, vaikka ei Kirsti Tainio ollutkaan mukana juuri tätä tietokantaa tekemässä. Viimeisen kirjana julkaistun painoksen toimittivat vuosien takainen työtoveri Tampereelta Kaija Jääskeläinen ja Eija Niemelä 1998.

Kotimaisen kaukopalvelun opas

Kirjastojen telexoppaasta (1968) alkanut yhteistyömme Anna-Maija Kurikan kanssa jatkui, kun *Suomen tieteellisten kirjastojen oppaan* 4. painokseen (1972) ei enää otettu kaukopalvelu-ohjeita. Tieteellisten kirjastojen lautakunta vahvisti joulukuussa 1971 uudet suppeat kaukopalvelun yleisohjeet, mutta katsoi nopeasti kasvavan ja monimuotoistuvan toiminnan kaipaavan erillistä opasta. Laadimme Anna-Maijan kanssa 38-sivuisen *Kotimaisen kaukopalvelun oppaan* (1972), jolla pitkään on ollut korkeintaan historiallista mielenkiintoa. Sen sijaan kylkiäisenä jaettu Anna-Maijan laatima *Kaukopalvelun pienoisorpas* oli täysosuma. Helposti päivitettävänä se pysyi käytössä vuosituhannen lopulle.

Kirjastojen omavaraisuudesta kirjallisuuden saatavuuteen

En muista, mistä alkoi kontaktini Skandiasuunnitelmaan; 70-luvun puolivälissä olin kuitenkin Scandiplanin luonnontieteiden alakomitean jäsen. Siinä yhteydessä tutustuin Frescatissa myös Wilhelm Odelbergiin (1918–2002), Kuninkaallisen tiedeakatemian kirjaston ylikirjaston-

hoitajaan, laaja-alaiseen kulttuurihistorian tuntijaan. Vaikka niin mielelläni muistutankin siitä, että länsimainen sivistys on tullut Suomeen yhtä hyvin suuren keisarillisen Pietarin kuin hie- man syrjäisen Tukholman kautta, on niin Frescatissa kuin Skoklosterissa vaikea torjua ajatusta, että ruotsalaiset ovat kiivenneet puusta hyvän aikaa ennen suomalaisia.

Scandiaplanin pääkomitea päätti 1974 teettää neljä esiselvitystä, joista yhden kohteena oli kaukopalvelu. Sain sen tehtäväkseni, mutta työ eteni huonosti, kunnes kesällä 1975 sain toi- seksi tekijäksi Marja Lounassalon (Engman). Ilmeisesti viimeistelimme sitä syyspimeässä Sää- tytalossa, koska lopullisen version esipuhe on päivätty 5.12.1975. Selvityksen ruotsinsi Inger Hård af Segerstad ja raportti ilmestyi uuden *Scandiaplanen. Skriftserie* -sarjan numerona 1, *Fjärrläneverksamheten inom bibliotekssystemet*. Helsingfors 1976. 76 s. + liitt. Tiivistelmä raportin sanomasta on julkaistu *Signumissa* 5/1976 yllä olevalla otsikolla.

Raportin vastaanotto oli varsin myönteinen. British Library Lending Divisionin arvostettu joh- taja M. B. Line olisi ollut valmis käännättämään ja julkaisemaan sen. Lopputuloksena oli kuiten- kin vain laajahko tiivistelmä: M. J. C. Terry, ”Scandiaplan report on interlibrary lending: a sum- mary”, *BLL Review*, 5 (1) 1977, p. 22–25.

Virkatutkinto

Tieteellisten kirjastojen virkatutkinto oli opetusministeriön vahvistama kolme vuotta kestänyt ti- lapäisratkaisu tieteellisten kirjastojen kirjastoammattilliseksi tutkinnoksi, josta huolehti TKL:n vir- katutkintojaosto. Tutkinto oli aktiivisen Ritva Sievänen-Allenin luomus. *Signumissa* (10/1972) on siitä Marjatta Elomaan oivallinen selvitys. Tutkintoon kuului harjoittelun lisäksi viisi kirjallista tenttiä, jokaista varten kaksi tutkijaa.

Olin virkatutkintojaoston jäsen ja aiheyhmän informatiikka toinen tutkija, aluksi yhdessä Elin Törnuddin, sitten Eeva Wartiovaaran kanssa. Aprillipäivästä 1971 olin myös virkatutkintojaoston puheenjohtajana. Siitä muistan parhaiten, että seuran puheenjohtajan Henrik Schaumanin lisäksi jouduin allekirjoittamaan tutkintotodistukset, luullakseni puolelle 209:stä virkatutkinnon suo- rittaneesta. Eikä tutkinto ollut leikintekoa, Marjatta Elomaan tilaston mukaan joka kuudes tent- tisuoritus hylättiin. Virkatutkinto lopetettiin 1972, kun alan koulutus Tampereen yliopistossa oli siirtynyt opetusjaostosta tiedekuntaan ja cl-arvosana katsottiin riittäväksi tieteellisiin kirjastoihin.

Koleasta Moskovasta keväiseen Leningradiin

Suomen tieteellisen kirjastoseuran varapuheenjohtajana pääsin toukokuussa 1970 yhdessä Martti Kahlan kanssa viikon työvierailulle Moskovaan ja Leningradiin, vastavuoroisena kahta vuotta aikaisempaan neuvostoliittolaisen valtuuskunnan Suomen vierailuun. Martti oli tunnol- lisesti valmistautunut ja hoiti venäjäksi käydyt neuvottelut, pöytäkirja ja sitä täydentävä muis- tio on julkaistu *Signumissa* 10/1970.

Kolme koleata päivää Moskovassa, ainoa käyntini siellä, sitten kaksi lämmintä kevätpäivää Le- ningradissa. Moskovan oheisohjelmista muistan Joutsenlammen Bolshoi-teatterissa ja kierto- käynnin suljetussa Tretjakovin galleriassa englantia puhuvan oppaan kanssa. Mieliin jäivät eri- tyisesti Rublevin upeat ikonit. Esillä oli myös hieman nuorempi maalaus: mies ja karhu vas- takkain. Kerroin oppaalle, että tätini seinällä on siitä kudottu tai neulottu kopio. Edesmennyt puoliso oli tunnettu karhunkaataja. Ehkä siksi hänen ensimmäinen vaimonsa oli aloittanut

käsityön ja toinen vaimo tehnyt sen valmiiksi. Opas kysyi kiinnostuneena: näkyikö raja? Tarkistin asian palattuani. En nähnyt mitään eroa.

Lenin-kirjasto oli suuri ja kolkko, sen jälkeen tuntui Leningradin Saltykov-Shtshedrin -kirjasto tosin isolta sekin mutta jotenkin tutun kotoisalta. Yliopiston kirjasto Vasilin saarella ja sen sak-saa puhuva johtaja jätti vaikutelman asiallisesti toimivasta laitoksesta.

Noihin aikoihin en vielä ollut tutustunut vanhoihin sukupapereihin, joita kertyi haltuuni tätieni ja enojeni jäämistöistä. Siksi jäi Moskovassa näkemättä Ferreinien vanha apteekkitalo Nikolskaja ulitsa 21:ssä, Kitai-gorodissa puolisen kilometriä Punaiselta torilta, lähellä Lubjanka-aukiota. Englantilainen Moskovan matkaopas vuodelta 1995 mainitsee sen olevan vielä paikallaan, sekä nähtävyytenä että apteekkina. Google vahvistaa tiedon, puoleksi. Apteekin silloin moderni talo rakennettiin 1894–99, ja se ehti toimia apteekkina toista sataa vuotta, 2000-luvun alkuun. Vuodesta 2008 nimi on muuttunut: Baccarat Crystal Room viittaa uhkapeliin, mutta valokuvat todistavat, että upea sisustus on säilynyt.

Venäjällä asui monia sukulaisia ennen vallankumousta. Äidinäitini sisar Sophie Ferrein, o.s. Avenarius, oli naimisissa apteekin omistajan Woldemar Ferreinin kanssa. Äitini muisti hyvin Moskovan joululahjapaketit viime vuosisadan alkuvuosilta. Leikkeihin liian hieno nukke on vielä tallella, ehkä neljän sukupolven yli kestänyään. Sophie-täti kuoli 1911 ja jätti perinnöksi pikkusiskolleen muutamia varakkaan W. K. Ferrein Ltd:n osakkeita, jotka vallankumous muutaman vuoden päästä vei. Sophie-täti esiintyy veljensä V. P. Avenariuksen muistelmassa nimellä Tonja, pikkusisko Olga on Lelja.¹⁶

Kesällä 1912 Onkel Woldemar tuli Kurkijoelle tätini Hertta Olsonin häihin kahden pojantyttären kanssa. Parin lomaviikon aikana nämä tutustuivat pikkuserkkuunsa Kaarloon, joka vuorostaan oli kesävierana Moskovassa ja Posilipossa 1914 ja 1915. Katkon jälkeen pikkuserkusten kirjeenvaihto jatkui 1960-luvulla.

Monistesarjani *Sukutarinoita jälkipolville* ensimmäisen tarinan otsikko ”Tante Sophien maailma” on lainattu 90-luvulla suositusta Jostein Gaardnerin kirjasta *Sofian maailma*. Itse tarinaan taas on suomennettu mm. Sophie-tädin pojantyttären Lilli Stutzer-Ferreinin Avenarius-sukuyhdistyksen lehdessä 1966 julkaistu muistokirjoitus lapsuutensa maailmasta.¹⁷

Isoenoni Johannes Öhquist (1861–1949), Pietarissa kasvanut ja venäjöntaitoinen Suomen kansalainen, sai keisarin kahden vuoden stipendin Moskovan yliopistoon. Hän asui stipendiajan 1884–86 tätinsä perheessä ja kertoo muistelmissaan Moskovan vuosistaan ja apteekista varsin tarkkaan, ehkä hieman kriittisemmin kuin Lilli.¹⁸ Johannes Öhquistin opiskeluvuodet osuivat vanhan apteekkitalon aikaan, Lilli oli pikkutyttö uuden talon rakennusvuosina.

En ole varma, olisinko jatkanut sukutarinoiden kokoamista tätä pitemmälle ilman näin lupavaa alkua ja yhteyttä vielä silloin aktiiviseen Saksan sukuyhdistykseen.

---

¹⁶ V.P. Avenarius. *Lapsuusmuistoja*. Helsinki 2002.

¹⁷ Elisabeth (Lilli) Stutzer-Ferrein, ” Erinnerung an eine versunkene Welt”, *Familienverband Avenarius. Familienzeitung*. Heft 4, September 1966.

¹⁸ Johannes Öhquist, *Pietarista Kolmanteen valtakuntaan*. Espoo 2006, S. 115–120.

1979-1992: Kun kaikki tarpeellinen kirjallisuus ei enää mahtunut yhden katon alle eikä vielä taskuun

Luonnontieteiden kirjasto H4

OPM:n 12.3.1975 päivätyt toimeksianto oli täytetty. Mutta syksyllä 1979 oli jo ilmeistä, että yhteistä näkemystä siitä, mihin suuntaan uutta kirjastoa tuli kehittää, oli vaikea löytää. Ei sitä löytynytäkään ennen eläkkeelle pääsyäni. Maailma muuttui hiljalleen, mutta Luonnontieteiden kirjaston toiminta jatkui väliaikaisessa välitilassa HYK:n ja yliopiston ml-osaston välissä 90-luvulle. Ote Esko Häklin alustuksesta kirjastolaitoksen teemapäivänä 28.5.1981: ”Yliopiston kirjastossa lähdetään Kumpulán kirjastosuunnittelussa toistaiseksi siltä pohjalta että kirjastosta kehitetään kaikki normaalin luonnontieteellisen kirjaston toiminnot omaava kirjasto. Tämä on kirjastotoimen toimintaperiaatteet tuntien realistisin vaihtoehto...” Näin toimittiin, silloisten resurssien puitteissa, pyrkimättä radikaaleihin muutoksiin.

Voi kuvitella, että HY:n professorit olisivat seurojen isäntinä luovuttaneet kirjastonsa valtion haltuun, vaihtaneet hattua ja ottaneet tutut kokoelmansa yliopiston professoreina jälleen haltuunsa. TSK:n uudelleenjärjestelykomitea ei 1974 esittänyt ratkaisua näin suoraviivaisesti. 70-luvulla perustettiin kymmenkunta valtakunnallista keskuskirjastoa yrityksenä kohentaa köyhän maan heikkoa kirjastoverkkoa. Seuraavina vuosina havaittiin, etteivät rahat riitä. TSK:n kokoelmissa olisi ollut ainesta ainakin pariin uuteen kirjastoon.

Vastakkain olivat ml-osasto ja HYK, käytännössä professorit ja ylikirjastonhoitaja, ratkaisemattomana ongelmana kirjastoyksiköiden lukumäärä. Kiistaan tuli ratkaisu 90-luvulla, kun siirryttiin tulosbudjettiin, jossa kaikki laitokset joutuivat maksamaan vuokraa tiloistaan. Löydettiin uusi ratkaisu, kampuskirjasto, joita mahtui kullekin kampukselle vain yksi.

Hyvissä ajoin ennen tätä, niin että ehdin täyttää 65 ja saada tuntuman uuteen tulosjohtamiseen, jän eläkkeelle. Viimeiset 13 työvuotta olivat tasaisen rauhallisia – ei tapahtunut mitään. Kiista H4:n, Luonnontieteiden kirjaston tulevaisuudesta pysyi ratkaisemattomana. Ratkaisulla ei ollut kiirettä, koska kampusratkaisut olivat avoimia. Olin seurannut kirjasto-atk:n etenemistä 50-luvulta hyviltä, koko ajan paranevilta näköalapaikoilta, mutta vanhana ja hidasoppisena vain katsomon puolelta. Tässäkin oli aikaa: vasta osa VTLS:n toiminnoista oli käytössä lopettaessani. Lähipiiri, ml-osaston parikymmentä laitospkirjastoa, kärsivät samaa odotusta, mutta useimmat paljon H4:ä heikommissa tiloissa. Etäpiiri voisi olla parempi ilmaisu, niin kaukana ne olivat.

Kun H4:n tulevaisuus oli epävarma, kirjaston piti ensiksi tehdä olemassaolonsa tunnetuksi ja toiseksi itsensä tarpeelliseksi. Historiansa ja kokoelmiensa puolesta H4 oli aito tutkijakirjasto, tutkijoiden 1800-luvun lopulla perustama, hoitava ja kasvattama, vielä tiiviissä yhteydessä valtakunnalliseen vaihtokeskukseen. Ml-osasto kaipasi jotakin aivan muuta, oman organisaation palveluihin keskittyvää tiedekuntakirjastoa. Tällaisten palveluiden kehittäminen edellytti uuden kampuksen rakentamista. Vasta vuosikymmenen päästä varmistui, että kampuksia syntyykin kaksi.

Yliopisto oli vielä pieni nykyiseen verrattuna, suurehkojen kirjastoyksikköjen sijoittaminen onnistui helposti vain pääkirjaston yhteyteen. Tiedekunnista suurin (tai toiseksi suurin), matemaattis-luonnontieteellinen osasto, oli ainoa pelkästään laitospkirjastojen varassa toimiva. Aja-tus suuresta, ehkä etäisestä tiedekuntakirjastosta tuntui vaarantavan läheiset ja tutut laitos- ja käsikirjastot. Ajatus, että kokoelmien pääosa olisi pilvissä, arveluttaa yhä.

Auratalo

Kahdeksankymmenvuotinen Tieteellisten seurojen kirjasto oli saatu karsituksi enimmistä rön-syistä, kahdeksan seuran luonnontieteelliset kokoelmat yhdistetty yhdeksi kirjastoksi ja sovi-tettu yliopiston vuokraaman Auratalon tiloihin. Isojen vanhojen yksiköiden sijoittaminen yli-opiston organisaatioon oli ongelma. Samoin kuin aiemmin ylioppilaskunnan kirjaston kohdalla helpoin ratkaisu oli sen liittäminen yliopiston kirjaston osastoksi. TSK:sta tuli näin 1.9.1979 HYK:n luonnontieteellinen osasto. Se sai graafisesti siistin yhteisluettelotunnuksen H4. Hans Luther ei siitä pitänyt, hänelle H4 oli yksi kaupungin satamahinaajista.

Tasan kahden vuoden päästä 1981 tuli voimaan HYK:n uusi johtosääntö, jossa yksi vanha ja kaksi uutta osastoa virallisesti paljastettiin kirjastoiksi: Slaavilainen kirjasto (H2), Opiskelijakir-jasto (H3) ja Luonnontieteiden kirjasto (H4). Nämä ratkaisut eivät kahden uuden osaston osalta olleet pitkäikäisiä.

H4:n yhteydet TSV:n alaisena jatkavaan vaihtokeskukseen (VK) säilyivät tiiviinä. Suurin osa H4:n kartunnasta saatiin jatkuvasti VK:n kautta, ja puolet kaikesta VK:n välittämästä aineistos-ta, 2/3 nimekemäärästä päätyi H4:ään. Atk-järjestelmiä rakennettaessa yhteinen intressi oli kirjastojen ja VK:n järjestelmien saaminen mahdollisimman yhteensopiviksi. VK:n atk-jär-jestelmän perustamisvaihe päättyi 1981, pääpaino oli 1982 tiedostojen tarkistamisessa ja täy-dentämisessä. Finuc-S-toimitus ja VK olivat sopineet luettelointiyhteistyöstä, jonka avulla pyriti-in varmistamaan VK:n kausijulkaisutiedoston ja Finuc-tiedoston yhtäpitävyyttä.

Tieteellisten seurain valtuuskunta ja sen alaiseksi jäänyt vaihtokeskus olivat valtakunnallisia valtionapuyhteisöjä. Eron jälkeisten vuosien kiinteä toiminnallinen yhteys höltyi vähitellen, mutta H4:n asema ensisijaisena vaihtoaineiston sijoituskohteena säilyi. Kokoelmiensa puolesta H4 oli alkuun melko puhdas luonnontieteellinen kausijulkaisukirjasto, mutta siirrot HYK:sta ja käsikirjastotäydennykset tasoittivat eroja esim. tiedekuntakirjastoihin.

Siirtyminen valtion palvelukseen 1.9.1979 merkitsi entiselle TSK:n henkilökunnalle eläke-etujen turvaamista, mutta käytännön toimintaan ei muutos juuri vaikuttanut. Valtionapulaitoksen joustoista jotakin hävisi, johtojen ja kirjastoyksiköiden nimet vaihtuivat ja tutut ison yliopis-ton byrokraatiakuviot tulivat tilalle.

Auratalossa lähimpänä naapurina oli HYK:n bibliografinen osasto, sen mukana Finuc-S, NOSP ja TKAY. Tärkeitä naapureita olivat myös Tietojenkäsittelyopin laitos ja yliopiston laskentakeskus. Yhteiselo samojen naapureiden kanssa jatkui 20 vuotta. Sijainti oli oivallinen tieteellisten kirjas-tojen keskitetyn atk-järjestelmän rakentajien lähellä. Se joudutti ajan mittaan myös Hm-laitos-kirjastojen pääsyä ryhmänä mukaan osahankkeisiin.

Luonnontieteiden kirjasto ei ollut ainoa varsinaisia luonnontieteitä edustava laitos yliopiston muuttaessa Aurataloon 1979, sinne siirtyi myös kasvitieteen laitoksen itiökasviyksikkö ko-koelmineen. Timo Koponen kertoi laitosta esitellessään muille taloon muuttajille, että yksikön jäkäläkokoelma on yksi viidestä maailman merkittävimmästä. Parin vuoden päästä yksikkö jäkäliseen siirtyi Kumpulan kartanoon. Jäkälät toi uudelleen esiin Kristina Carlsonin romaani *William N. Päiväkirja*, joka oli vuoden 2011 Finlandia-palkintoehdokkaana. William Nylander (1822–99) oli Helsingin yliopiston ensimmäinen kasvitieteen professori, Fauna-seuran (SFFF) tieteellisen toiminnan alullepanija, jonka elämän viimeiset vuosikymmenet kuluivat Pariisissa. Näin karttuu Suomen tieteen menneiden aikojen loistavien tähdenlentojen sarja.

TSV:n työvaliokunnan korvasi HYK:n Luonnontieteellisen osaston (1981– Luonnontieteiden kirjaston) neuvottelukunta, johon yliopiston filosofisen tiedekunnan matemaattis-luonnontieteellinen osasto nimesi viisi ja yliopiston kirjasto kaksi edustajaa. Säätytalon aikuinen ml-osaston enemmistö säilyi, mutta entisistä edustajista jatkoi vain kulttuurimaantieteen professori Kalevi Rikkinen. Esko Häklin kanssa edustimme HYK:ta.

Resurssit

TSK:n mukana siirtyi Säätytalosta Aurataloon 17 henkilötyövuotta. Suuri osa oli kokeneita työntekijöitä, jotka tunsivat vaihtotoiminnan rutiinit ja olivat sisäistäneet painovuoteen 1977 päättyvän vanhan ulkomaisen pääkokoelman hyllyjärjestyksen, ts. osasivat käyttää vanhaakin koelmaa. Kahdeksan kirjastoammatillista, joista neljä biologia.

Anneli Heikinheimo jäi eläkkeelle vajaan vuoden jälkeen Auratalossa. Hänen tilalleen tuli Marita Rosengren Perinnöllisyystieteen laitoksen kirjastosta, ja virka muutettiin informaattiseksi. Sisko Hyvämäki vastasi palvelutoiminnasta ja kasvatti muutamassa vuodessa H4:n kaukopalvelun pääkirjaston kaukopalvelun kokoiseksi. Doris Lindblad vastasi luetteloinnista; Doriksen kuoltua 1980 häntä seurasi Kalevi Valovirta. Matti Kaasinen tuli jostakin Viikin laitoskirjastosta, hänkin luetteloijaksi. Myös Kimmo Koskinen tuli Viikistä mutta hieman myöhemmin. Hän hoiti informaatiopalvelua sekä mm. Sieppo-tietokantoja.

Auratalon aikaan saatiin atk-suunnittelijaksi tehokas Eija Niemelä, joka toimi myös VTLS- ja Helka-managerointitehtävissä. Hän toimitti myös ml-osaston opinnäytteiden tiivistelmäjulkaisut vuodesta 1985 lähtien sekä opinnäytteiden luettelon 1985–90. Kirjastoapulaisen vakansseja oli neljä, vanhoja säätytalolaisia heistä ainakin Piippa Tolkki ja Christina Meriläinen (Engblom), toisen polven hykkiläinen. Muutamia enimmäkseen nuoria työntekijöitä olen vielä TSK:n ja H4:n aikanakin palkannut. Komeimman karriäärin H4:n kasvateista on tehnyt Päivi Kaiponen, nykyinen HYK:n keskustakampuksen kirjastonjohtaja.

Ainakin minulle tärkein linkki TKAY:n ja yleensä atk-ihmisten välillä Auratalossa ja sittemmin Teollisuuskadulla oli Kirsti Tainio. Kirstin työhuone oli Auratalossa saman käytävän varrella kuin omani, samoin Teollisuuskadullakin. Kirsti oli usein työssä rauhalliseen aikaan normaalin työajan jälkeen. En tiedä, miten paljon hän teki ylitöitä. Hänellä tuntui olevan aikaa keskusteluihin. Väliin lapset soittivat kotoa – hän neuvoi aina yhtä rauhallisesti. Olen Kirstin kanssa käynyt monet keskustelut tyyppiä entä jos tehtäisiin niin ja niin. Kirsti oli valmis myös H4+Hm-kokeiluihin. Jotkin hankkeet etenivätkin tällä tavoin, joskus puoli salaa. Kysyin myöhemmin Kirstiltä, kuinka hän kiireidensä keskellä kesti tällaiset häiriöt. Hän sanoi, että meitä oli vain kaksi kyselijää – Vuokko Palonen ja minä.

HYK

HYK:n osastona H4 oli nyt toiminnaltaan – vaikka väliaikaisestikin – valtakunnallinen yksikkö. Kirjasto oli HYK:n 1981 muutetussa ohjesäännössä nimetty Luonnontieteiden kirjastoksi, mutta sen asema ja tehtävät olivat ratkaisematta vielä eläkkeelle jäädessäni 1992. H4 oli sijaintinsa vuoksi selkeästi pääkirjastosta erillinen kirjasto. Kirjastoteknisen toiminnan kannalta sijainti bibliografisen osaston ja kehitysyksikköjen vieressä oli oivallinen.

HYK:n osastorajat olivat joustavia. Hallintotehtäviä oli vähän, H4:n osastosihteerin toimi siirrettiin hallinto-osastoon ja korvattiin kirjastoamanuenssilla. H4:lla ja bibliografisella osastolla oli

yhteiset tarvikemäärärahat, joita hoiti H4:n kanslisti. Filmikorttikauppa kukoisti 80-luvulla, VTLS:n tuloon asti. Teimme luetteloiden myyntiesitteet yhdessä, muistaakseni alkuun Irmeli Hovin, sitten ainakin Vuokko Palosen kanssa, H4:n kanslisti hoiti suuritöisen jakelun ja laskutuksen, samoin kaukopalvelun laskutuksen. Näin ainakin H4:n yhteystiedot levisivät, aluksi Finuc- ja Fennica-sarjojen mukana. – Bibliografisen osaston numerointikappaleista H4 sai valita täydennystä niukkaan kotimaiseen aineistoonsa.

Omien filmikorttien teon H4 aloitti kirjaston ulkomaisten kausijulkaisujen aakkosellisesta luettelosta. TSK:n vanha kortisto, 14.000 nimekettä, 13 filmikorttia, mikro kuvattiin 1980 ja jaettiin mm. ml-osaston laitoskirjastoille. Atk-luetteloinnin edetessä syntyivät SIEPPO-tietokannat, joita vähitellen 80-luvun lopulta alkaen tuli useita. Sieppo-nimen keksi Kimmo Koskinen. Vuonna 1990 painettu *Sieppo-opas* luettelee kuusi erilaista alatietokantaa: Kirjat, UDK-haku, Maisteri, Radio, CD-ROM ja ISBN. Näitä ylläpidettiin yliopiston atk-keskuksen VAX-keskuskoneella, sittemmin unix-palvelimilla.

Joidenkin pohjoismaisten kirjastojen kanssa oli vanhastaan sovittu vastavuoroisesta maksuttomasta kaukopalvelusta. Vuodesta 1981 kaikki H4:n kaukolainat Pohjoismaihin olivat maksuttomia. Kaukopalvelun voimakas kasvu todistaa paitsi korkeakoulukirjastojen yhteisen atk-luettelotulojärjestelmän tehoa myös Hans Lutherin ynnä muiden vaihtosopimusten tekijöiden työn tuoksellisuutta kokoelmien rakentajana.

Matemaattis-luonnontieteellinen osasto

Myös ml-osasto oli muutosten kourissa: Yliopiston tilojen järjestelykomitean mietintö oli valmistunut 1971, Ehdotus ml-osaston sijoituspaikaksi 1972 ja Luonnontieteellistä kirjastolaitosta suunnittelevan toimikunnan mietintö 1973. Mietintöjen mukaan ml-osasto oli määrä sijoittaa Kumpulaan. Koko tiedekunnan muuttaessa täytyi kirjastojenkin muutostarpeet selvittää. Ml-osasto muuttui matemaattis-luonnontieteelliseksi tiedekunnaksi 1992 ja tästä irtosi 2004 vielä kaksi uutta tiedekuntaa: biotieteellinen tiedekunta ja farmasian tiedekunta.

H4:n neuvottelukuntaa vahvempi vaikuttaja oli ml-osaston kirjastotoimikunta ja sen laitoskirjastonhoitajista koostuva kirjastotekninen työryhmä. Ml-osaston kirjastotoimikunnan puheenjohtaja oli 80-luvun alussa Pekka Hirsjärvi, vuodesta 1982 pääosan seuraavaa kymmenvuotiskautta Martti Tienari. Olin mukana kokouksissa 70-luvun lopulta lähtien, aluksi asiantuntijana, sitten jäsenenä Esko Häklin tilalla 80-luvun puolivälistä. Irmeli Hovi osallistui aktiivisesti Kumpula-keskusteluihin alkuvaiheessa ennen siirtymistään hallinto-osastosta bibliografiseen osastoon, aluksi vapaakappaletöimistöön 1981. Yksi tuon ajan yhteisistä harrastuksistamme tuotti Signumiin artikkelin ”Harmaasta kirjallisuudesta” (*Signum* 10/1982, s. 217–220).

Ml-osasto seurasi valppaasti kirjastohankkeen etenemistä alusta, vuodesta 1975 lähtien. Muis-tikuvani mukaan osaston kutakuinkin yksimielinen kanta säilyi muuttumattomana 90-luvulle asti. Osasto ilmaisi kantansa osaston kirjastolaitoksen tulevasta kehittämisestä Helsingin yliopiston rakentamisen neuvottelukunnalle 6.4.1978 antamassaan lausunnossa, josta osa seuraavassa:

”Kannanoton mukaisesti suunniteltu osaston kirjastolaitos koostuu keskusyksiköstä ja viidestä peruskirjastosta, joiden kirjavarat pääosin sijoitetaan laitoksiin. Toiminnan painopiste on peruskirjastoissa, joihin sijoitetaan keskeinen ja jatkuvasti käytössä oleva kirjallisuus. Osa peruskirjastoista vastaa nykyisiä laitoskirjastoja. Keskusyksikkö huolehtii pääosasta opiskelijoiden kirjastopalveluja, hoitaa

osan peruskirjastojen kirjastoteknisistä tehtävistä sekä toimii vähän käytetyn kirjallisuuden laina- ja varastokirjastona.”

Tämän kehittämisohjelman toteuttamiseksi (1) H4 oli määrä siirtää ml-osaston alaiseksi 1982 mennessä, johon asti osaston kirjastojen organisaatio sai säilyä ennallaan, (2) tuli asettaa neuvottelukunta H4:n ja ml-osaston yhteyksiä hoitamaan ja (3) yhteistyötä H4:n ja ml-laitoskirjastojen välillä tuli kehittää.

Näkemykset tulevasta kirjasto-organisaatiosta olivat vastakkaisia, mutta kiistely asiasta osoitautui ennenaikaiseksi. It-kehityksen nopeutta osattiin 70-luvulla tuskin vielä ennustaa. Yhteistyötä kehitettiin, mutta H4 siirtyi ml-osaston alaiseksi vasta 1995. Tulosbudjetointi kattoi myös tilakustannukset. Kun laitokset joutuivat maksamaan vuokraa kaikista tiloistaan, päädyttiin nopeasti keskitettyyn kirjastohallintoon ja kampuskirjastomalliin koko yliopistossa. Tehokkaasti toiminut Kuopion varastokirjasto on 90-luvun alusta lähtien tyydyttänyt pääosan valtakunnan varastokirjastotarpeista. Ohjelma kai toteutui suurin piirtein tällä tavoin. En tiedä, miten peruskirjastot yhdistettiin yhdeksi kampuskirjastoksi.

MI-osaston kirjastot

MI-osasto oli viimeinen tiedekunta, joka tuli toimeen laitoskirjastojen varassa. Niitä oli tieteellisten kirjastojen oppaan mukaan 1950 Helsingissä kymmenkunta, 1980 parikymmentä, lisäksi 3–4 tutkimusasemilla eri puolilla maata. Vanhimmat ja suurimmat niistä olivat syntyneet laitoksen mukana anno dazumal ja kasvaneet sen elimellisenä osana.

MI-osaston kirjastotoimikunnan toimesta 1988 tehty selvitys tuo esiin kirjavan joukon yksiköitä, joiden tila, koko ja toiminta-ajatus oli tilastotiedoista päätellen hyvin vaihteleva. Toinen puoli oli aktiivisesti toimivia ja ahtaissakin tiloissa hyvin hoidettuja kirjastoja. Melkein kaikissa osaston kirjastoissa kirjastonhoitajilla oli oman tieteenalansa loppututkinto. Kymmenellä työntekijällä oli informaation koulutus.

Toisen puolen asema oli heikompi. Useimmilla aloilla oli kuitenkin keskuskirjasto tai vastaava käytettävissä: farmasiassa Terkko, fysiikassa, kemiassa ja matemaattisissa tieteissä Teknillinen korkeakoulu, geotieteissä Geologian tutkimuskeskus, meteorologiassa Ilmatieteen laitos, meribiologiassa ja oseanografiassa Merentutkimuslaitos. Matematiikan ja tietojenkäsittelyopin laitokset näyttävät olleen melko itseriittoisia. Laitoksen tieteenalan koulutus ja tuntemus oli laitoskirjastoissa kautta linjan vahvempi kuin H4:n välillä.

Kaikilla laitoksilla ei ollut lainkaan varsinaista kirjastohenkilökuntaa eikä jatkuvaa hoitoa. Tällaisiin yksikköihin oli vaikea pitää yhteyttä tai avustaa niitä muutoshankkeissa. Suurin hyöty H4:n avusta oli parhaimmin hoidetuilla laitoskirjastoilla. H4:n voimat ja yleensä taidotkin riittivät antamaan laitoskirjastoille niiden pyytämän avun, eivät sen sijaan hoitamaan vailla henkilökuntaa olevia, itsepalvelun varassa toimivia yksiköitä.

H4:n auttamismahdollisuudet olivat rajalliset. Uusi kirjasto vasta haki tulevaa rooliaan, käyttäjiä ei ollut jonoiksi asti. Kirjasto oli toimintakykyinen, mutta TSK:n perinnön selvittäminen kulutti työvoimaa. 80-luvulla ei osattu ennakoida it-kehityksen nopeutta eikä kaivatun varastokirjaston tehokkuutta. Kun seurojen kokoelmien luovutusehdot vaativat rinnakkaisarjoista täydellisimmän säilyttämistä Helsingissä, olisi ehkä ollut järkevää lähettää juuri ne ensimmäiseksi varastokirjastoon.

Yhteistyö käynnistyi suuremmista muodollisuuksista syksyllä 1975, kun Säätytalo lisättiin yliopiston postiauton päivittäiseksi pysäkiksi ja luonnontieteellistä kirjallisuutta alettiin siirtää HYK:sta Tieteellisten seurain kirjastoon. Samaan aikaan siirtyi HYK:n aiemmin hoitava kaukopalvelu luonnontieteiden osalta TSK:hon. Aktiivisimpiin yhteistyökumppaneihin laitostyöryhmästä kuuluivat, monia muita mainitsematta, kirjastoteknisen työryhmän jäsenet Pirkko Kuisma (fysiikka), Seija Kämäri (matematiikka), Maija-Leena Murto (kemia), Marjatta Rautiala (kasvitiede), Marja Sarja (maantiede) ja Seija Tikkanen (farmasia).

Hm-laitostyöryhmät olivat ryhmänä uusi ja etuoikeutettu. Lehtikierto laitostyöryhmille alkoi 1981. Atk-pohjaisessa informaatiopalvelussa siirryttiin kokeilusta maksulliseen palveluun 1981 alusta. Kaukopalvelu Pohjoismaista muuttui maksuttomaksi samaan aikaan. Tilan puute alkoi jo 1982 hankaloittaa kirjaston käyttöä ja lisätä tarvetta jatkuviin siirtoihin. Epävarmuus Kumpulain kirjastoratkaisuista ja niiden aikataulusta vaikeutti edelleen lähivuosien toiminnan suunnittelua.

H4 ryhtyi keräämään laitostyöryhmiltä tietoja kausijulkaisuista Finuc-S-tiedostoon – H4+Hm luettelot alkoivat samoihin aikoihin. H4:n ja laitostyöryhmien päivittäiset yhteydet hoituivat pääosin puhelimen ja autopostin välityksellä. En muista juuri käyneeni monessakaan laitostyöryhmässä. Osa laitostyöryhmien virkailijoista kävi säännöllisesti vuosittain H4:n järjestämissä kokouksissa, mutta heistäkin harva tunsikin H4:n kokoelmia. Vasta 1985 lopulla Marja Sarja keksi ihmetellä H4:n puolueellista ostopolitiikkaa: kirjasto tilasi etupäässä biologisia lehtiä. Silloin riitti vastaukseksi, että kirjaston melko vähäiset ostot oli tehty kysynnän mukaan.

Muutama tilastoluku selventää suuruussuhteita. Tiedot ovat vuodelta 1987, vertailun kohteina H4 ja Hm-ryhmän 20 Helsingissä toimivaa yksikköä. Vertailu on viitteellinen, ilman selityksiä usein kohtuuton.

	Tilat m ²	%	Kokoelmat hm	%	Kotilainat nid.	%
H4	2100	38	8.000	37	1.699	5
Hm20	3442	62	13.500	63	30.758	95

H4:n vähäinen viiden prosentin osuus kotilainauksesta osoittaa kaksi asiaa: kirjasto oli etäällä kaikista osaston oppilaitoksista, eikä siellä ollut kurssikirjoja.

Kaukopalvelu

	saap. til.	annetut lainat ja jälj.	toim.%	lähet. til.	saadut lain. + jälj.	toim.%
H4	7.775	6.085	78,3	1.031	949	92,0
Hm20	11.395	7.352	64,5	5.245	4.539	86,5

Laitostyöryhmien kaukopalvelu näyttää huomattavan suurelta kotilainauslukuihin verrattuna. Saapuneita tilauksia oli 1987 yli 11400, lähetettyjä vajaa puolet tästä, 5200. Farmasian laitoksella oli yli 2000 saapunutta ja 1000 lähtenyttilausta, biokemialla, kasvitieteellä ja kemialla 1000 saapunutta, eläintiede: morfologialla 1000 lähtenyttilausta. Kolmasosalla laitoksista vuotuinen kaukopalvelu suuntaan tai toiseen rajoittui muutamiin kymmeniin tilauksiin.

H4:n ulkomaan kaukopalvelu oli tavallaan tasapainossa: ulkomaille lähetettiin 721 tilattua lainaa tai jäljennettä ja ulkomailta saatiin 714 sieltä tilattua. Pohjoismaisen NOSP-yhteisluettelon tulo käyttöön 80-luvulla kasvatti nopeasti ulkomailta tulevien tilausten osuutta. Pääosa saapuneista pyynnöistä tuli kotimaasta ja pääosa lähtevistä pyynnöistä meni ulkomaille. Näin 721:6085

= 11,8 % ja 714:949 = 75,2 %. Laitoskirjastojen H4:ää alemmat tilausten toimitusprosentit selittyvät suurelta osalta sillä, että niiden tiedot saatiin tietokantoihin hitaammin kuin H4:n.

Käyttäjryhmät

Muutot muuttivat H4:n käyttäjäkuntaa ja palvelurakennetta. Käyttöselvityksissä on erotettu kolme käyttäjäryhmää: henkilöasiakkaat, Hm-laitoskirjastot ja muut kirjastot. Kun lääketieteelliset kokoelmat oli siirretty Meilahteen 1968, luonnontieteiden kysyntä Säätytalossa painottui muihin biotieteisiin. Käyttäjäselvityksiä tehtiin tuohon aikaan harvemmin. Luultavasti käyttäjäkunta jo Säätytalon aikaan hajaantui varsin laajalle. Alkuperäisten isäntien, tieteellisten seurojen jäsenten osuus tuskin Säätytalosta lähden jälkeen erottui muusta käytöstä. H4:n kotilainaus ei liene missään vaiheessa ylittänyt neljännessä kirjaston käytöstä. Säätytalosta Meilahteen siirryttäessä pudotus oli raju, Auratalosta Teollisuuskadulle myös selvä. Atk-ajan ja sitä aikaisemmat käyttötilastot eivät ole keskenään vertailukelpoisia.

Seuraava tilasto pitää ottaa varauksin. Siinä yhdistellään hyvinkin erilaisia ja eri mittaisia palvelusuorituksia yrityksenä antaa kuvaa jotenkin laskettavissa olevista mutta koko ajan muuttuvista asioista. Kaikki prosenttiluvut ovat viitteellisiä. Esim. lehtikierron yksikkö on 1 lehden numero, joka voi käydä yhdessä kirjastossa yhden lukijan nähtävänä tai sitten 20:ssä kirjastossa kussakin monien luettavana.

H4:n käyttötilasto 1991

	Henkilöt		Hm-ryhmä		Muut kirjastot		Yhteensä		
		%		%		%		%	
lainat omista kokoelmista	1299	33,9	1176	30,7	1363	35,6	3831	22,1	
jäljenteinä " "			itsepalvelu	652	11,1	5219	89,9	5871	33,9
välitetyt lainat ja jäljenteet	198	18,3	701	64,8	182	16,8	1081	6,2	
lukusalilainat	572		–		–		572	3,0	
CD-ROM-käyttö	2049		–		–		2049	11,8	
lehtikierto	–		3900		–		3900	22,5	
yhteensä	4118	24	6429	37	6764	39	17304	100,0	

Vuoden 1991 tilastoista voi sentään jotakin laskea. Hm-ryhmän kirjastoille H4:n kokoelmista toimitetusta aineistosta 64 % lähetettiin lainoina, 36 % maksuttomina jäljenteinä. Muut kirjastot saivat vastaavasti tilaamistaan 21 % lainoina, 79 % jäljenteinä. "Kotilainojen" ja Hm-ryhmän lainojen laskentaperusteissa on niin monia muuttujia, ettei lukujen nojalla voi paljoo sanoa H4:n kokonaiskäytöstä. Jos itsepalvelukopiointi (nimekkeittäin laskettuna) otetaan mukaan, vuoden suoritelmäärä voisi olla alle tai yli 25.000. Tyypillinen henkilöasiakas kuului yliopiston henkilökuntaan ja asioi autopostitse, luultavasti laitoskirjaston välityksellä.

Ehkä joskus Breznevinkin poismenon jälkeen aloin puhua pysähtyneisyyden ajasta. Se ei johtunut työn puutteesta, kyllähän kasvavassa kirjastossa tekemistä riittää. Tieteellisten kirjastojen yhteinen valtakunnallinen atk-järjestelmä oli hieno aikaansaannos, sen odotus vain kysyi kärsivällisyyttä. Oli erilaisia paikallisia, vain omaa kirjastoa koskevia muutostarpeita, joilla saattoi olla jokin yhteys valtakunnalliseen järjestelmään. Mitkään paikalliset hankkeet eivät saaneet viivyttää suurta yhteistä projektia. Auratalossa ja sen jälkeen Teollisuuskadulla olimme ja elimme sekä bibliografisen osaston että TKAY:n naapureina, söimme samassa ruokalassa. Muistan joskus moittineeni TKAY:n Seppo Vuorista ja Antti Soinia muutosvastarinnasta.

Keskuskirjastokysymys

Varhaisempi Scandiaplan pyrki kehittämään Pohjoismaiden tieteellisten kirjastojen työnjakoa. Valtioneuvoston keskuskirjastopäätös 1972 oli yritys organisoida Suomen tieteellisten kirjastojen yhteistyö. MI-osasto oli 70-luvun alkuvuosina ilmaissut kiinnostuksensa luonnontieteiden keskuskirjastotehtävien hoitoon. HYK sai humanistien keskuskirjaston oikeudet ja veloitteet 1982 ja esitti vastaavia myös H4:lle. Ensimmäisen keskuskirjaston TKK:n näyttävät tulokset olivat suurelta osalta Elin Törnuddin henkilökohtaisen panoksen ansiota. Useat muut keskuskirjastot totesivat, että velvoite on raskas ja korvaus heikko.

60-luvulla virisi keskuskirjastosuunnitelmista ajoittain vilkas keskustelu, joka jatkui ainakin 90-luvulle. Valtioneuvosto määräsi 10 tieteellistä kirjastoa keskuskirjastoiksi, ensin Teknillisen korkeakoulun kirjaston 1972, viimeisenä Eduskunnan kirjaston 1984. HYK:sta tuli humanististen tieteiden keskuskirjasto 1984. Varsin pian todettiin, ettei rahoitus tästä kohentunut. 90-luvun puolivälissä harkittiin keskuskirjastoista luopumista.

Keväällä 1984 H4:n neuvottelukunta asetti ml-laitoskirjastojen kanssa yhteisen työryhmän selvittämään olisiko näillä kirjastoilla yhdessä edellytyksiä luonnontieteiden keskuskirjastoksi. Papereista päätellen työryhmä ei vastannut kyllä eikä ei. Työryhmän jäsen Marja Sarja Maantieteen laitoksen kirjastosta kirjoitti *Signumiin* (6/84, s. 189–194), että keskuskirjastoate on vanhentunut ja mahdoton toteuttaa. Laitoskirjaston näkökulmasta katsoen hän oli tietysti aivan oikeassa.

Luultavasti laitoskirjastonhoitajat saivat professoritkin uskomaan, että ml-osaston hajautetussa mallissa keskuskirjastotehtävä oli mahdoton. HYK:lla oli varmaan riittämiin ongelmia humanistisen keskuskirjaston hoitamisessa. 80-luvun puolivälissä en muista vielä kuulleen puheita ml-osaston jakamisesta. TSK:n uudelleenjärjestelytoimikunta oli mietinnössään torjunut valtakunnallisen kaukopalvelukirjaston perustamisen. Muita vaihtoehtoja ei enää tässä vaiheessa pohdittu.

Pysähtyneisyyden aika – puolin ja toisin

Esko Häkli kirjoitti *HYK:n tiedotuslehdessä* (1/83, s. 9–10) otsikolla ”Kirjastomme nykytilanteessa”:

”Suunniteltaessa ml-osaston uutta aluetta Kumpulaan kirjasto-ongelmat näyttävät nousseen vaikeimpien joukkoon. Osaston laitokset ovat tottuneet vuosikymmenien mittaan omiin laitoskirjastoihinsa ja näyttävät olevan niihin tyytyväisiä. MI-osasto on jo 1970-luvun puolella hyväksynyt kirjastosuunnitelman, joka rakentuu ns. peruskirjastoajatukseksi. Peruskirjastoja on toisinaan kutsuttu myös laitosryhmäkirjastoiksi.

Nykyisellään näyttää kuitenkin siltä, että ml-osaston piirissä ei tällaista keskitykseen tähdännyttä ajatusta enää varauksetta kannateta. Niinpä on ollut puhetta siitä, että laitoskirjastot muodollisesti koottaisiin peruskirjastoiksi, mutta että ne siitä huolimatta säilyisivät edelleenkin laitoskirjastoina. On kuitenkin pelättävissä, että tällaisista peruskirjastoista tulee toiminnallisesti ongelmallisia yksiköitä. Monien laitosryhmien aloilla peruskirjastot sijaitsevat varsinaisista laitoksista likipitäen yhtä kaukana kuin alueelle kaavailtu keskusyksikkökin. Tähdennettäes-

sä kirjallisuuden saatavilla olon välttämättömyyttä laitosten välittömässä läheisyydessä tällainen suunnittelu ei kenties vastaa kaikkia käyttäjien toivomuksia. Siitä syystä onkin ilmeistä, että laitosten yhteyteen syntyy aikanaan omia laitoskirjastoja siitäkkin huolimatta, ettei varsinaisia kirjastotiloja laitoksissa olisi."

Kirjastotekninen työryhmä pyytää eroa

"Matemaattis-luonnontieteelliselle osastolle

Ml-osaston kirjastoteknisen työryhmän jäsenet pyytävät kunnioittavasti eroa työryhmän jäsenyydestä 1.1.1986 lähtien. Työryhmän jäsenet pitävät työryhmää tarpeettomana ja ehdottavat sen lakkauttamista. Työryhmä on kokenut työnsä turhauttavaksi sen tuloksettomuuden vuoksi (esim. Kumpulän suunnittelu).

Ehdotamme, että kirjastotoimikunnan jäseneksi nimettäisiin yksi ml-osaston kirjastonhoitajien edustaja. Edustajaksemme ehdotamme amanuenssi Marja Sarjaa. Katsomme myös, että yliopiston ylikirjastonhoitajan ei ole tarpeen kuulua kirjastotoimikuntaan, koska hän on jo jäsenenä Luonnontieteiden kirjaston neuvottelukunnassa.

Kaikki osaston kirjastonhoitajat ovat kirjastotoimikunnan käytettävissä aina tarpeen tullen kirjastoa koskevia asioita käsiteltäessä. Ml-osaston kirjastonhoitajat ovat jatkuvasti hoitaneet osaston kirjastoasioita sekä keskenään että Luonnontieteiden kirjaston kanssa hyvällä menestyksellä ja ilman byrokratiaa.

Helsingissä 26.1.1985

Seija Tikkanen Seija Kämäri Marjatta Lassig Maija-Leena Murto Pirkko Kuisma"

Tulos: työryhmä lopetettiin, osaston kirjastotoimikuntaan tuli kirjastonhoitajaedustaja jokaisesta laitosryhmästä.

Vuosi pääkirjastossa 1984–85

Olin lukuvuoden 1984–85 Unioninkadulla Marja Engmanin sijaisena hallinto-osastossa. Viihdyin hyvin. Talo oli tuttu, suuri osa työtovereista samoin. Lähimmät työtoverit, ripeä toimistopäällikkö Annikki Hokynar ja rutinoitunut osastosihteeri Marketta Uosukainen, pitivät huolen aikatauluista ja muistuttivat muuttuneista käytännöistä. En muista että mitään kovin hankalia operaatioita olisi ollut käynnissä tai tulossa. Muistan miettineeni, että pitkällä harjoitteluajalla on ansionsa. Että saattaa viedä vuosia ennen kuin oivaltaa, miksi joitakin utoja perinteitä on syytä säilyttää. Suuri maanalainen kirjaluola oli suunnitteilla, jollei jo tekeillä. En ole siellä koskaan käynyt, mutta muistan, että sinne tehtiin peltikatto.

Onnekseni sain sijaisekseni H4:ään itseäni taitavamman FT Pirkko Eskolan teoreettisen fyysikan laitoksesta. Tänä aikana saatiin ensimmäiset mikrotietokoneet, ja Pirkko hoiti hienosti niiden käyttöönoton ja siitä aiheutuvat toimintojen muutokset. Pirkko siirtyi sitten VTT:n informaatiojoaksen päälliköksi.

Auratalosta Vallilaan 1987

Keväällä 1986 yliopisto osti Vallilasta kiinteistön Teollisuuskatu 23, johon Auratalon vuokralaiset muuttivat seuraavana vuonna. Uusien tilojen suunnittelu alkoi kesästä lähtien. Uudet tilat olivat suunnilleen entisten kokoiset. Auratalo on kutakuinkin yliopiston Meilahden kampuksen kyljessä ja sieltä tuli H4:n käyttäjiä, Teollisuuskadulla ei muita yliopiston laitoksia ollut lähitienoilla. Tämä näkyi kirjaston käyttötilastoissa: henkilöasiakkaiden osuus laski alle neljännekseen kokonaiskäytöstä. Etujakin oli: talon atk-valmiudet olivat Aurataloa paremmat. Sen sijaan näköalat heikkenivät. Auratalon kahdeksannen kerroksen kulmahuoneen avarat näkymät Keskuspuistoon vaihtuivat näkymään Pasilan konepajan alueelle Teollisuuskadun toisella puolella.

Tällä kertaa muutto oli rutiinimuutto. Ehdin olla viisi vuotta Teollisuuskadulla ennen eläkkeelle jäämistä. Kokoelmia toki siirrettiin jatkuvasti, mutta kampusvisiot olivat vasta kypsymässä. Yliopiston kirjastotoimikunta hahmotteli kirjastotoiminnan järjestämistä neljälle kampukselle. Viikin kirjastotyöryhmä esitti 9.2.1994 kampusvision mukaisen infotalon sijoittamista keskeiselle paikalle. Luonnontieteiden kirjasto siirtyi ml-osaston alaiseksi 1.5.1995, mutta säilytti nimensä ja H4 tunnuksensa vuoteen 1999, jolloin kirjaston pääosa siirrettiin Viikkiin ja liitettiin Viikin tiedekirjastoon. Muuton aikoihin olisi TSK täyttänyt sata vuotta.

Harvennushakkuut

Leena Pärssisen selvityksen mukaan kotimaisen tieteellisen kirjallisuuden määrä kaksinkertautui kymmenessä vuodessa 1962–72 sekä teos- että sivumäärältään. Kolmannes suomalaisten tutkijoiden julkaisuista ilmestyi ulkomailla. Julkaiseminen rahoitettiin suurimmalta osalta välittömästi tai välillisesti valtion budjettivaroilla. Tieteelliset seurat olivat vielä suurin julkaisijaryhmä, mutta korkeakoulujen määrän ja koon kasvaessa myös niiden osuus julkaisuista kasvoi. Painotekniikan kehittyessä monistesarjat yleistyivät: 1962 miltei kaikki painettiin, 1972 kolmannes tuli monisteina.¹⁹

Yliopiston kirjastotoimikunta asetti 1980 työryhmän Paul Fogelberg puheenjohtajana yhteisiä julkaisuohjeita laatimaan, olin siinä jäsenenä. Työryhmä sai aikaan *Julkaisusarjoja ja opinnäytteiden tiivistelmiä koskevat ohjeet* (1981), jotka konsistori vahvisti. Näin otettiin askel kohti yhtenäistä käytäntöä.²⁰ Marja Engmanin katsauksen mukaan ml-osastolla oli tällöin 40 laitossarjaa, joista vanhin, Tvärminnen raporttisarja alkoi vuodesta 1905.²¹

Tieteellisten seurojen sarjat olivat Helsingin yliopiston tutkijoiden tärkeimpiä julkaisukanavia. Yliopiston ei tarvinnut perustaa omia julkaisusarjoja. Tekniikan kehittyessä laitosten raportti- ja tutkimussarjoista kasvoi aluskasvillisuus, jota on käytetty myös vaihtotoiminnassa.

Viimeisiin työvuosiini muutaman paremman vuoden jälkeen osui 90-luvun jyrkkä laskukausi – yhtä aikaa uuden tulosbudjetoinnin kanssa. Tulosbudjetointi poikkesi monista aikaisemmista uudistuksista siinä, että se pantiin toimeen, sitä ei unohdettu muutamassa vuodessa. Jouduin sen kanssa tekemisiin puolittain jo sivullisena asianharrastajana VK:ssa. Marraskuussa 1991 esitin TSV:n seminaarissa ”Vaihtotoiminta kirjastojen hankintakanavana” VK:n osuuden tilas-

¹⁹ Leena Pärssinen, Tieteelliset julkaisut Suomessa. *Yliopisto*, 31.3.1976, s. 12–13.

²⁰ Paul Fogelberg, Helsingin yliopiston julkaisutoiminta ja sen kehittäminen. *Yliopisto*, 9.12.1983, s. 4–7.

²¹ Marja Engman, Helsingin yliopiston laitosten sarjoista. *Yliopisto*, 9.12.1983, s. 7–8.

toerittelyn tieteellisten kirjastojen yhteistilaston (1990) ja VK:n vuosikertomuksen (1990) pohjalta. Tiedot eivät juurikaan tukeneet Tieteen keskustoimikunnan julkaisujaoston näkemystä vaihtotoiminnan supistamisen hyödyistä.

Vaihtokeskuksen osuus tieteellisten kirjastojen kausijulkaisukartunnasta oli arvioni mukaan 5–6 prosenttia. Korkeakoulujen ja valtion tutkimuslaitosten osuus vaihdoista näytti olevan tuntuvasti suurempi kuin VK:n. Suomen Akatemia rahoitti suoraan vain seurojen julkaisuja. Valtion-apulaitosten kohdalla harkinnanvara oli suuri.

Asiaa käsiteltiin hyvin yleisellä tasolla. Huomiota ei kiinnitetty siihen, mihin tieteenaloihin, laitoksiin, paikkakuntiin tai kansainvälisiin suhteisiin muutokset kohdistuisivat. Tieteen keskustoimikunta hyväksyi 17.3.1992 uudet pula-ajan ohjeet tieteellisten julkaisujen ja tieteellisten seurojen toiminnan tukemiseen. Tutkijoiden palkkarahoja karsittiin varovasti, sen sijaan seurojen ja erityisesti niiden julkaisujen tukea leikattiin rajusti.

Julkaisujen määrä mutta myös niiden tekninen vaatimustaso kohosivat hyvin nopeasti, samoin hinnat. Eksaktit tieteet pyrkivät karsimaan julkaisuja, jotka eivät täyttäneet vaatimuksia. Rima nousi korkealle paikkasidonnaisille tieteille, joiden edustajat väittivät, mielestäni hyvin perustein, että tieteenalojen erilaisuus tulee ottaa huomioon määrärahoja jaettaessa. Keskustoimikunnan ohjeet olivat kuin halonhakkuu, samat kaikille.

Tiedeyhteisön edustajat niin valtion humanistisessa kuin luonnontieteellisessä toimikunnassa olivat katsoneet hyväksi siirtää seurojen julkaisumäärärahoja tutkijoiden palkkoihin. Pyrkimyksenä oli jako vuohiin ja lampaisiin: toisaalta kohottaa julkaisujen tasoa kansainvälisiä vaatimuksia vastaaviksi, toisaalta karsia heikkotasoisia ja huonosti leviäviä. Kirjastojen puolella ei asiasta tuolloin syntynyt keskustelua, vaikka leikkaukset vaihtotoiminnan puolella olivat rajuja. Ehkäpä toimikuntien hyväksi ja kirjastojen pahaksi onneksi leikkaukset osuivat juuri 90-luvun pahimpiin lamavuosiin. H4 menetti muutamana viime vuotenaan 90-luvulla kolmanneksen kartunnastaan eli kolmattatuhatta ulkomaista vaihtosarjaansa. Muiden kirjastojen menetykset samaan aikaan olivat korkeintaan joitakin kymmeniä tai satoja sarjoja. Kukaan on tuskin yrittänyt jälkeinpäin selvittää, miten järkeviä vuoden 1992 päätökset olivat.

Tieteessä tapahtuu oli silloin pieni, lehtenä ja levikiltään, mutta Jan Rydman tiedotti aktiivisesti:

Tt, nro 2/1989, s. 3. Hannu Heikkilä, Mistä rahat julkaisutoimintaan?

2/1991, 1–2. Per-Edvin Persson, Harvennushakkuut julkaisuviidakossa.

4/1992, 7–10. Tiukan rahan aika alkaa: tieteellisten julkaisujen ja tieteellisten seurojen toiminnan tukemisen uudet ohjeet.

5/1992, 8–10. Matti Liinamaa, Tieteen keskustoimikunnan oudot ohjeet.

5/1992, 11. Yrjö Vasari, Suomalainen kasvitieteellinen julkaisutoiminta uhanalainen?

5/1992, 12–14. Jan Rydman, Tieteellisten seurojen tiivistettävä yhteistyötään.

6/1992, 10–14. Lauri Honko, Suomen tieteellisen julkaisutoiminnan kansainvälistäminen ja tehostaminen

6/1992, 15–16. Jan Rydman, Rakentavaa keskustelua uusista julkaisuohjeista.

6/1993, 17–21. Ilkka Teräs, Lopetetaanko Suomen biologiset sarjat?

6/1993, 22–25. Mikael Fortelius, Julkaisu- ja kirjastotoiminta tieteellisenä laitteenä.

3/1994, 16–17. Päiviö Tommila, Tieteellisen julkaisutoiminnan tila.

6/1995, 22–23. Rauno Endén, Kansainvälisen julkaisemisen arkirealism.

Helsingin Sanomat kertoi asiasta 11.11.1993: Kauri Mikkola, Annettakoon suomalaisen eläin- ja kasvitieteen elää: ”Eksaktien tieteiden edustajien tulisi ymmärtää, että julkaisujen kerroksellisuus kuuluu eläin- ja kasvitieteen tarpeisiin. Tieteenalojen erilaisuus olisi hyväksyttävä selväksi tosiasiaksi.”

Vasta tätä kirjoittaessani olen miettinyt seurojen julkaisuutoiminnassa ilmennyttä kahtiajakoa. TSK oli monialainen, mutta ensi sijassa luonnontieteellinen kirjasto, lääketieteeseen painottunut 60-luvulle saakka, jolloin yliopiston klinikat siirtyivät Meilahteen ja Terkko perustettiin. Sen jälkeen kirjaston käyttö kasautui muihin biotieteisiin, osaksi Hans Lutherin ynnä muiden aktiivien ansiosta. Säätytalon vuosinani hämmästelini biotieteiden vetovoimaa. Vaikuttaa siltä, että eksaktien tieteiden edustajat kokivat tämän vetovoiman liian suureksi. Paljaaksihakkuu näyttää jatkuneen vielä 1997. Lainaan kappaleen Jan Rydmanin Lyhyesti-sivuilta²²:

”Hyönteistieteellinen julkaisuutoiminta ajetaan alas?

Tieteellisen julkaisuutoiminnan julkisen tuen leikkaukset jatkuvat. Suomen Akatemian ympäristön ja luonnonvarojen tutkimuksen toimikunta on evännyt julkaisutuen kokonaan maan ainoalta hyönteistieteelliseltä aikakauskirjalta *Entomologica Fennicalta*, samoin on tuki lopetettu monelta muultakin lehdeltä (Mm. *Memoranda*, *Karstenia* ja *Sorbifolia*). Sarjojen mahdollisella lopahtamisella on laajoja seurannaisvaikutuksia. Kun loppuu sarja niin loppuu myös esimerkiksi vaihtoyhteydet. *Entomologica Fennican* tapauksessa ainakin 150 ainoastaan yhtenä kappaleena Suomeen tulevaa alan julkaisusarjaa jäänee jatkossa tulematta. Akatemian päätösten taustalla kuuluvat olevan tiedepoliittiset syyt, ei rahapula.”

Edellisen jutun tiedot eivät ole aivan täsmällisiä, *Entomologica Fennica* ilmestyyneen edelleen. Kolme muuta hyönteistieteellistä sarjaa lopetettiin kyllä 1989. VK:n vaihdot supistuivat 90-luvun puoliväliin mennessä jyrkästi. En tiedä, onko tätä muutosta kukaan selvittänyt. Georg Strien & al. kertovat hyvin optimistisessä artikkelissaan „Vaihtotoiminta elää ja voi hyvin“, että VK sai 13270 sarjaa 1989 ja 7600 vuonna 2005, vähennystä siis yli 40 %²³. Vuositilastojen mukaan H4 sai 5900 ulkomaista kausijulkaisua 1993 ja viisi vuotta myöhemmin enää 3800 eli vähennystä 35 %. En tiedä, herättikö tämä supistus keskustelua. Se toteutui muutamassa vuodessa, joiden aikana jo valmistauduttiin H4:n jakoon ja lopettamiseen. Työn ja tilan säästö kirjastolle on kieltämättä suuri, mutta menetyksiä jokseenkin mahdotonta arvioida.

1990-luvun lamavuodet aiheuttivat valtion hallinnossa tuntuja leikkauksia. Kun TSK oli tullut lopetetuksi, oli johdonmukaista, että myös sen jäsenseurojen kirjastot saneerattiin kovalla kädellä. Humanististen alojen kokoelmat hajaantuivat eri tahoille. Luonnontieteet, arviolta 3/5 koko TSK:sta, oli koottu H4:ään, jota oltiin paraillaan jakamassa Kumpulana ja Viikin kesken. Ainakin 90-luvun alkupuolen ml-osasto tuntuu uskoneen peruskirjastoratkaisuun, jossa ei ollut sijaa suurelle keskusyksikölle.

Valtionapulaityksena Tieteellisten seurain kirjasto toimi tavallaan kolmannella sektorilla, osaksi palkattoman vapaaehtoistyön varassa. Tämän määrästä en muista nähneeni mitään arvioita. Keskeisen tehtävän, vaihtosuhteista päättämisen, hoitivat seurojen kirjastonhoitajat käytännössä valtiollistamiseen saakka. Toiminnan mittakaavakin oli pitkään melko pieni. Gunvor Kerkkosen historiikin mukaan kirjaston henkilökunta kasvoi 40 vuodessa, 1899–1939, yhdestä

---

²²*Tieteessä tapahtuu*, 2/1997, s. 42.

²³*Signum*, 3/2005, s. 18.

neljään.²⁴ Toimet olivat kokopäiväisiä vuodesta 1954 lähtien. Sivutoimiset kirjastonhoitajat eivät olleet kevyttä sarjaa: Hj. Lenning 1902–05, Georg Schauman 1905–14, Harri Holma 1914–19, Paul Nyberg 1920–47... Kirjastonjohtajaksi toimi muutettiin vasta Kaarlo Laustin aikana 1961. Kahdeksan vuosikymmenen aikana 1899–1979 kirjastolla ehti olla kahdeksan päällikköä. Olen heistä ainoa suoraan TSK:n kirjastojohtajaksi valittu 1.6.1979 alkaen. Tämä tehtävä kesti koko kesäkauden 1979. Valinta ei johtunut ansioistani vaan syystä, että byrokratian vähentämiseksi kaikki kirjaston avoimet toimet täytettiin ennen valtion helmoihin siirtymistä.

Kaikki kirjastot, joissa 45-vuotisen urani aika olen työskennellyt, on lopetettu, fuusioitu tai ainakin ristitty uudelleen. TSK kesti 80 vuotta 1899–1979, sen jatko H4 käytännössä 20 vuotta 1979–99. Aikani TSK:ssa neljä vuotta, Luonnontieteiden kirjastossa 13. TSK:n perinteet elivät vielä H4:ssä, mutta tuskin enää Kumpulassa tai Viikin Koronassa.

Yksi ilmeinen syy tähän on, että H4 oli kirjastona irrallinen. Sillä ei missään vaiheessa ollut omaa taustayhteisöä, joka olisi sitä ja sen merkittävää periodica-kokoelmaa tarvinnut ja olisi luonut edellytykset sen kehittämiseksi. Sillä oli pystyvä henkilökunta, mutta ilman omaa erityisalaa tai tehtävää sekin hävisi muiden joukkoon.

Toinen versio. Kirjasto oli kahdeksan vuosikymmentä yhteiskunnan ylläpitämä oppineiden harrastusyhteisö, joka kasvoi liian suureksi ja jäi orvoksi. Mutta liian pienessä maassa voidakseen tulla omin avuin toimeen.

En ole koskaan hoitanut käytännössä vaihtotoimintaa. Silti tai siksi olen useistakin syistä pitänyt ja pidän edelleen sitä järkevänä ja taloudellisesti kannattavana. En ole muita kirjastoja surrut, mutta Hans Lutherin perinnön unohtuminen on minua kyllä huolettanut. Huoleen ei ehkä ole syytä.

Tuoreimman pyytämäni kommentin tekstiini sain Kimmo Koskiselta 2.12.2012. Linaan sen sellaisenaan. Kimmo siirtyi Viikistä Luonnontieteiden kirjastoon Aurataloon 80-luvun alussa, nyt hän on Helsingin yliopiston kirjaston verkkopalveluiden kehityspäällikkö.

”Haluaisin kommentoida paria asiaa: toinen liittyy Hans Lutherin perintöön ja toinen vaihtotoiminnan näkyymiin. Yhteistyöperinne biologian alan tieteellisten seurojen kanssa elää ja voi hyvin. Tänä vuonna päättyy kolmivuotinen EU-hanke BHL-Europe, jossa rakennettiin eurooppalaista portaalia digitoitujen biodiversiteettijulkaisujen avointa käyttöä varten. Tätä hanketta rahoitti digitoinnin osalta pääosin Koneen säätiö, ja olin itse hankkeen vastuuhenkilönä.

Teimme tiivistä yhteistyötä biologisten seurojen kanssa, joiden kotimaiset sarjat olivat hankkeen keskeistä aineistoa. Yhteistyökumppaneita olivat Vanamo, Societas pro Fauna et Flora Fennica, Helsingin hyönteistieteellinen yhdistys, Dendrologian seura, BirdLife Suomi sekä Luonnontieteellinen museo. Tässä hankkeessa digitoitiin yli 60 000 sivua näiden seurojen julkaisuja, ja meillä oli näistä tahoista koottu ohjausryhmä, jonka puheenjohtajana oli kasvitieteen professori Jouko Rikkinen Viikistä. Hänen isänsä on sinunkin tekstissäsi mainittu maantieteen professori Kalevi Rikkinen. Tämän hankkeen tuotokset ovat näillä näkymin tulossa vuoden vaihteessa näkyviin osoitteessa <http://www.bhl-europe.eu/>.

Vaihtotoiminnan osalta suunta on ollut koko ajan vähenemään päin, mutta samaan aikaan on tullut uutena ilmiönä avoin julkaiseminen, Open Access. Näkisin, että vaihtotoiminta tulee josain vaiheessa korvautumaan ainakin kausijulkaisujen osalta kokonaan Open Access -julkaise-

---

²⁴ *Tieteellisten seurain valtuuskunta ja kirjasto 1899–1949*, Helsinki 1949, s. 26.

misella, ja tässäkin on taustalla usein tieteelliset seurat. Esimerkkejä suomalaisista Open Access julkaisuista: Memoranda Societatis SFFF, Silva Fennica, Ornis Fennica, Agricultural and Food Science in Finland jne. Myös EU:n komissio tukee vahvasti Open Access -julkaisemista, ja jatkossa se tulee edellyttämään kaikkien rahoittamiensa tutkimustulosten avointa julkaisemista verkossa.”

Kimmon kommentit sopivat erinomaisesti tarinani päätteeksi. Ensiksi niistä käy ilmi, ettei ainkaan biologisten seurojen toiminta lamaantunut 90-luvun säästötoimien vaikutuksesta. Toiseksi, että alan kehitys on niin nopeaa, että ainakin minun on viisainta luopua enemmistä kommentista.

Vaihtotoiminnan osalta kuitenkin vielä huolestunut kysymys. Open Access vaihtotoiminnan korvaajana on hieno asia. Mutta monien alojen tutkimustyö on kerroksellista, vaihtotoiminta lähtee yläkerroksista ja EU:ssa myös lobbareiden vaikutus on suuri. Vaihtojulkaisut ovat keskimäärin ”harmaampia”, usein paikallisia ja resurssiltaan heikompia. Riittääkö edes harmaus aina vain kirjavamman painatusmassan seassa?

Vuosituhanne vaihteen molemmin puolin seurasi kokoelmien karsinnan jälkeen muutto uusiin kampuskirjastoihin, isompi osa Viikkiin ja pienempi Kumpulaan. Kumpaankaan en enää millään tavalla osallistunut. Pikasilmäys molempiin:

Kumpula

Kumpulan mäellä olen viimeksi liikkunut yli 15 vuotta sitten, tyttärentytärtä, Karinia ulkoiluttamassa. Tulosbudjetointia kai silloin vasta harjoiteltiin, mutta tiedettiin jo, että laitokset joutuvat maksamaan vuokraa tiloistaan. Tämä tieto näyttää ehtineen ajoissa auttamaan järkevän kampuskirjaston syntyyn. Yliopiston teknillisen osaston johtaja Toivo Vainiotalo piti huolen siitä, ettei Kumpulaan rakennettu laitoskirjastotiloja.

Ville Huhtalan artikkeli²⁵ antaa hyvin positiivisen kuvan Kumpulan tiedekirjaston rakentamisesta työn ollessa puolimatassa. Biofysiikan professori Arto Annilan kiintoisa esitelmä Kumpulan kampuskirjaston 10-vuotisjuhlissa 27.5.2011 ei kerro mitään konkreettista itse kirjastosta, mutta yllyttää kyllä siihen tutustumaan²⁶:

”Kuluneen vuosikymmenen aikana Kumpulan kirjaston henkilökunta on onnistunut taitavasti kanavoimaan mittavat muutosvoimat yliopistomme tehokkaimman kampuskirjaston syntyyn sekä myötävaikuttamaan koko yliopiston käsittävän kirjastolaitoksen muodostumiseen. Se on huomattava saavutus, sillä mitä tahansa järjestelmää on hyvin vaikea pitää koossa ja toiminnassa, kun siihen kohdistuu suuria voimia. Tällä mäellä ei ole vain ymmärretty, että muutosta on mukavampi viedä kuin tulla viedyksi, vaan kirjastolaisilla on ollut myös näkemystä suunnasta sekä keinoista saavuttaa ne yhdessä.”

---

²⁵ ”Kumpulan tiedekirjasto – laitoskirjastoista kohti kampuskirjastoa”, *Kansalliskirjasto*, 5/2003, s. 11–14

²⁶ ”Informaation olemus”, *Signum*, 4/2011, s. 18–23.

Viikin suunnitelmat

Viikin alueen kehitys kohti yliopistokampusta alkoi jo 1946, liekö Viikin latokartanon vaiheilta, jossa äitini Kaarinin paras nuoruudenystävä Irja Osara asui. Maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan laitokset siirtyivät sinne vähittäin vuosituhannen vaihteeseen mennessä.

Auratalon aikaan ei vielä puhuttu Viikistä, Teollisuuskadullekin muutettiin pitemmäksi aikaa. Keskustelu Viikkiin muutosta alkoi 80-luvun lopulla, ml-osaston jakamisesta kahdeksi tiedekunnaksi vielä myöhemmin. Biologian laitosten kokoaminen samalle alueelle tuntuu järkevältä. Mutta laitoksia on paljon, ”rakennukset on ripoteltu sinne tänne... rakennuksia on, kampus puuttuu. – – Viikin kampuksesta näyttää kehittyvän tiedeslummi”, kirjoitti Timo Kuuluvainen *Yliopisto* -lehdessä²⁷.

Mitä kirjastopuoleen tulee, ei pitäisi olla valittamista. Viikin infokeskus Korona on Viikin kampuksen päärakennus. Siellä olen käynyt pari kertaa ja Esko Siiralan ystävällisellä avulla löytänyt ainakin osan H4:n arkistosta. Viimeiset jäännökset TSK:n kokoelmista näyttävät uponneen Viikin tiedekirjaston varastoon. Kalevi Valovirta on kirjoittanut selkeän tiivistelmän TSK:n ensimmäisestä vuosisadasta²⁸.

---

²⁷ ”Viikki – kampuksen irvikuva”, *Yliopisto*, 2/2011, 52–53.

²⁸ ”Pöllölästä Viikin tiedekirjastoon – Tieteellisten seurain kirjaston historiaa”, *Signum*, 6/2005, 22–24.

LYHENTEITÄ

Fennica	Helsingin yliopiston kirjaston (Kansalliskirjaston) Kotimainen osasto
Finuc-S	Yhteisluettelo: ulkomaiset kausijulkaisut Suomen tieteellisissä kirjastoissa
FVS	Finska Vetenskaps-Societeten – Suomen Tiedeseura
H4	HYK:n Luonnontieteiden kirjasto (1979–99)
Helka	HYK:n ylläpitämä yhteistietokanta
Hm	Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan Matemaattis-luonnontieteellinen osasto
Hm20	Helsingissä olevat 20 Hm-laitoskirjastoa
HYK (Hykki)	Helsingin yliopiston kirjasto
HYKK	Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunnan Kirjasto
JYK	Jyväskylän yliopiston kirjasto
LIBRIS	Det nationella biblioteksdatasystemet, Sverige
LTK	Luonnontieteellis-teknillinen kirjasto, Tampere (1965–70)
NOSP	Nordisk/baltisk samkatalog för periodika
NVBF	Pohjoismaisten tieteellisten kirjastoseurojen liitto
OPM	Opetusministeriö
SEH	Societas Entomologica Helsingforsiensis – Helsingin Hyönteistieteellinen Yhdistys
SFF	Societas pro Fauna et Flora Fennica
SHiS	Suomen Historiallinen Seura
SHS	Suomen Hammaslääkäriseura
SIEPPO	Muscicapa atricapilla L.
SLS	Svenska Litteratursällskapet i Finland
SLY	Suomen Lintutieteellinen Yhdistys
SMS	Suomen Maantieteellinen Seura
SSS	Suomen Sukututkimusseura
STA	Suomalainen Tiedeakatemia
STK	Suomen Tieteellinen Kirjastoseura
SUS	Suomalais-ugrilainen Seura
TINFO	Tieteellisen informoinnin neuvosto
TKAY	Tieteellisten kirjastojen atk-yksikkö
TKL	Tieteellisten kirjastojen lautakunta
TSK	Tieteellisten seurain kirjasto
VK	Vaihtokeskus
VTLS	Virginia Tech Library Systems